

Q. Lat. a. 2210

~~1210~~

Virgilus

auth. clas.

P U B L I I
VIRGILII MARONIS
O P E R A.

*Me vero primum dulces ante omnia Musæ
Accipiant.*

Virg. Georg. Lib. II. v. 475.

P A N O R M I

T Y P I S R E G I I S.
c13. 13cc. xcvi.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Bayerische
Staatsbibliothek
München

BUCOLICON

LIBER.

Agrestem tenui meditabor arundine Musam.

Virg. Ecl. VI. v. 8.

BUCOLICON

LIBER

3

P. VIRGILII MARONIS
BUCOLICON
LIBER.

ECLOGA I. cui nomen TITYRUS.

MELIBŒUS, TITYRUS.

TITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas. 5

T. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti. 10

M. Non equidem invideo, miror magis: undique
Usque adeo turbatur agris. en ipse capellas (totis
Protenus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco:
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! filice in-nuda connixa reliquit. 15
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cælo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste Deus qui sit, da, Tityre, nobis.

T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi 20
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos.

Noram ; sic parvis componere magna solebam :

Verum hæc tantum alias iater caput extulit urbes , 35

Quantum lenta solent inter viburna cupressi .

M. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi ?

T. Libertas : quæ sera tamen respexit inertem ;
Candidior postquam tondenti barba cadebat :

Respexit tamen , & longo post tempore venit , 30

Postquam nos Amaryllis habet , Galatea reliquit .

Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat ,

Nec spes libertatis erat , nec cura peculi .

Quamvis multa meis exiret victima septs ,

Pinguis & ingrata premeretur caseus urbi ; 35

Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat .

M. Mirabar , quid mæsta Deos , Amarylli , vocares :

Cui pendere sua patereris in arbore poma .

Tityrus hinc aberat : ipsæ te , Tityre , pinus ,

Ipsi te fontes , ipsa hæc arbuſta vocabant . 40

T. Quid facerem ? neque servitio me exire licebat :

Nec tam præſentes alibi cognoscere Divos .

Hic illum vidi juvenem , Melibœe , quotannis

Bis senos cui noſtra dies altaria fumant .

Hic mihi responſum primus dedit ille petenti : 45

Pascite , ut ante , boves , pueri , ſubmittite tauros .

M. Fortunate ſenex , ergo tua rura manebunt ?

Et tibi magna ſatis , quamvis lapis omnia nudus ,

Limosoque palus obducatur pascua junco ;

Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas : 50

Nec mala vicini pecoris contagia lædent .

Fortunate ſenex , hic inter flumina nota ,

Et fontes ſacros , frigus captabis opacum .

Hinc tibi , quæ ſemper vicino ab limite ſepes ,

Hyblæis apibus florem depaſta ſaliſti , 55

Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro .

Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras .

Nec tamen interea rauca, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.

T. Ante leves ergo pascentur in æthere cervi, 60
Et freta destituent nudos in litore pisces;
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

M. At nos hinc, alii sitientes ibimus Afros: 65
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas? 70
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!
Inserere nunc, Melibææ pyros: pone ordine vites.
Ite meæ, felix quondam pecus, ite, capellæ: 75
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum, & salices carpetis amaras.

T. Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem 80
Fronde super viridi. sunt nobis mitia poma,
Castanæ molles, & pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

ECLOGA SECUNDA.

ALEXIS.

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini: nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos.

Affidue veniebat : ibi hæc incondita solus
Montibus , & silvis studio jactabat inani .

O crudelis Alexi , nihil mea carmina curas :
Nil nostri miserere : mori me denique coges .
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant :
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos :
Thestilis & rapido fessis messoribus æstu

Allia , serpyllumque herbas contundit olentes .
At mecum raucis , tua dum vestigia lustrō ,
Sole sub ardenti resonant arbuta cicadis .

Nonne fuit satius , tristes Amaryllidis iras ,
Atque superba pati fastidia ? nonne Menalcam ?
Quamvis ille niger , quamvis tu candidus esses .

O formose puer , nimium ne crede colori :
Alba ligustra cadunt , vaccinia nigra leguntur .

Despectus tibi sum ; nec quis sim quæris , Alexi ;
Quam dives pecoris nivei , quam lactis abundans .
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ .

Lac mihi non æstate , novum non frigore deficit .
Canto , quæ solitus , si quando armenta vocabat ,
Amphion Dirceus in Actæo Aracyntho .

Nec sum adeo informis : nuper me in littore vidi ,
Quum placidum ventis staret mare . non ego Daphnim ,
Judice te , metuam , si nunquam fallit imago .

O tantum libeat mecum tibi sordida rura ,
Atque humiles habitare casas , & figere cervos ,
Hædorumque gregem viridi compellere hibisco !

Mecum una in silvis imitabere Pana canendo .
Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit : Pan curat oves , oviumque magistros .

Nec te pœniteat calamo trivisse labellum .
Hæc eadem ut sciret , quid non faciebat Amyntas ?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis

Fistula , Damœtas dono mihi quam dedit olim :

Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.

Dixit Damœtas: Invidit stultus Amyntas.

Præterea duo nec tuta mihi valle reperti 40

Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,

Bina die ficcant ovis ubera: quos tibi servo.

Jampridem a me illos abducere Thestylis orat:

Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.

Huc ades, O formose puer: tibi lilia plenis 45

Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais

Pallentes violas & summa papavera carpens,

Narcissum & florem jungit bene olentis anethi.

Tum casia, atque aliis intexens suavibus herbis,

Mollia luteola pingit vaccinia caltha. 50

Ipsæ ego cana legam tenera lanugine mala,

Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.

Addam cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo.

Et vos, O lauri, carpam, & te, proxima myrte:

Sic positæ quoniam suaves misceris odores. 55

Rusticus es, Corydon. nec munera curat Alexis:

Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.

Eheu, quid volui misero mihi? floribus Austrum

Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.

Quem fugis, ah demens? habitarunt Di quoque silvas, 60

Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces

Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.

Torva leana lupum sequitur, lupus ipse capellam;

Florentem cytisum sequitur lasciva capella:

Te Corydon, o Alexi. Trahit sua quemque voluptas. 65

Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci;

Et sol crescentes decedens duplicat umbras.

Me tamen urit amor. Quis enim modus adsit amor?

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!

Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est. 70

Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,

Viminibus, mollique paras detexere iunco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

E C L O G A T E R T I A.

P A L Æ M O N.

MENALCAS, DAMÆTAS, PALÆMON.

M. DIC mihi, Damæta, cujum pecus? an Melibœi?

D. Non, verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.

M. Infelix o semper oves pecus! ipse Nearam
Dum fevet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora: 5
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

D. Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles Nymphæ risere, sacello.

M. Tum credo, quum me arbuſtum videre Myconis, 10
Atque mala vites incidere falce novellas.

D. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregisti & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et, cum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15

M. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
Nonne ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et cum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas. 20

D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.

M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera 25
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas

Stridenti miserum stipula disperdere carmen ?

D. Vis ergo inter nos , quid possit uterque vicissim
Experiamur ? ego hanc vitulam (ne forte recuses ,
Bis venit ad mulctram , binos alit ubere fœtus) 30
Depono : tu dic , mecum quo pignore certes ?

M. De grege non ausim quicquam deponere tecum .
Est mihi namque domi pater , est injusta noverca :
Bisque die numerant ambo pecus , alter & hœdos .
Verum , id quod multo tute ipse fatebere majus , 35
Insanire libet quoniam tibi , pocula ponam
Fagina , cœlatum divini opus Alcimedontis :
Lenta quibus torno facili superaddita vitis
Diffusos edera vestit pallente corymbos .
In medio duo signa , Conon : & . . . quis fuit alter , 40
Descripsit radio totum , qui gentibus orbem ?
Tempora quæ messor , quæ curvus arator haberet ?
Necdum illis labra admovi , sed condita servo .

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit :
Et molli circum est ansas amplexus acantho : 45
Orpheaque in medio posuit , silvasque sequentes .
Nec dum illis labra admovi , sed condita servo .
Si ad vitulam spectes , nihil est quod pocula laudes .

M. Nunquam hodie effugies : veniam quocunque vocaris .
Audiat hæc tantum vel qui venit , ecce , Palæmon . 50
Efficiam posthac ne quemquam voce lacesas .

D. Quin age , si quid habes ; in me mora non erit ulla .
Nec quemquam fugio : tantum , vicine Palæmon ,
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas .

M. Dicite ; quandoquidem in molli con edimus herba : 55
Et nunc omnis ager , nunc omnis parturit arbos :
Nunc frondent silvæ , nunc formosissimus annus .
Incipe , Damœta : tu deinde sequere , Menalca :
Alternis dicetis ; amant alterna Camœnæ .

D. Ab Jove principiam Musæ : Jovis omnia plena : 60

Ille colit terras , illi mea carmina cura .

*M. Et me Phœbus amat : Phœbo sua semper apud me
Munera sunt , lauri , & suave rubens hyacinthus .*

*D. Malo me Galatea petit lasciva puella ;
Et fugit ad salices , & se cupit ante videri .* 65

*M. At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas :
Notior ut jam fit canibus non Delia nostris .*

*D. Parta meæ Veneri sunt munera : namque notavi
Ipse locum , aeræ quo congefere palumbes .*

M. Quod potui , puero silvestri ex arbore lecta 70
Aurea mala decem misi , cras altera mittam .

*D. O quoties , & quæ nobis Galatea locuta est !
Partem aliquam , ventî , Divum referatis ad aures .*

*M. Quid prodest , quod me ipse animo non spernis ,
Si , dum tu sectaris apros , ego retia servo ? (Amynta ,* 75

*D. Phyllida mitte mihi : meus est natalis , Iola .
Cum faciam vitula pro frugibus , ipse venito .*

*M. Phyllida amo ante alias : nam me discedere flevit ,
Et , Longum formose vale , vale , inquit , Iola .*

D. Triste lupus stabulis , maturis frugibus imbres , 80
Arboribus ventî , nobis Amaryllidis iræ .

*M. Dulce satis humor , depulsis arbutus hædis ,
Lenta salix fœto pecori : mihi solus Amyntas .*

*D. Pollio amat nostram , quamvis est rustica , Musam :
Pierides , vitulam lectori pascite vestro .* 85

*M. Pollio & ipse facit nova carmina : pascite taurum ,
Jam cornu petat , & pedibus qui spargat arenam .*

*D. Qui te , Pollio , amat , veniat , quo te quoque gaudet .
Mella fluant illi , ferat & rubus æper amomum .*

*M. Qui Bavium non odit , amet tua carmina , Mavi : 90
Atque idem jungat vulpes , & mulgeat hircos .*

*D. Qui legitis flores , & humi nascentia fraga ,
Frigidus , o pueri , fugite hinc , latet anguis in herba .*

M. Parcite oves nimium procedere : non bene ripæ

Creditur : ipse aries etiam nunc vellera ficeat.

95

D. Tityre pascentes à flumine reice capellas ;
Ipse , ubi tempus erit , omnes in fonte lavabo .

M. Cogite oves , pueri : si lac præceperit æstus ,
Ut nuper , frustra pressabimus ubera palmis .

D. Eheu , quam pingui macer est mihi taurus in ervo !
Idem amor exitium pecori est , pecorisque magistro . 101

M. His certe neque amor causa est : vix ossibus hærent .
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos .

D. Dic quibus in terris , & eris mihi magnus Apollo ,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas . 105

M. Dic quibus in terris inscripti nomina Regum
Nascantur flores , & Phyllida solus habeto .

D. Non nostrum inter vos tantas componere lites :
Et vitula tu dignus , & hic : & quisquis amores

Aut metuet dulces , aut experietur amaros . 110

Claudite jam rivos , pueri : sat prata biberunt .

ECLOGA QUARTA.

POLLIO.

SICELIDES Musæ , paulo majora canamus .

Non omnes arbuta juvant , humilesque myricæ .

Si canimus silvas , silvæ sint Consule dignæ .

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas :

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo . 5

Jam redit & Virgo , redeunt Saturnia regna :

Jam nova progenies cœlo demittitur alto .

Tu modo nascenti puero , quo ferrea primum

Desinet , ac toto surget gens aurea mundo ,

Castâ fave Lucina : tuus jam regnat Apollo . 10

Teque adeo decus hoc ævi , te Consule, inibit ,

Pollio ; & incipient magni procedere menses .

Te duce , si qua manent sceleris vestigia nostri ,
 Irrita perpetua solvent formidine terras .
 Ille Deum vitam accipiet , Divisque videbit 15
 Permissos heroas , & ipse videbitur illis :
 Pacatumque reget patriis virtutibus orbem .
 At tibi prima , puer , nullo munuscula cultu
 Errantes ederas passim cum baccare tellus ,
 Mistaque ridenti colocasia funder acantho . 20
 Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
 Ubera : nec magnos metuent armenta leones .
 Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores .
 Occidet & serpens , & fallax herba veneni
 Occidet : Assyrium vulgo nascetur amomum . 25
 At simul heroum laudes & facta parentis
 Jam legere , & quæ sit poteris cognoscere virtus :
 Molli paulatim flavescet campus arista ,
 Incultisque rubens pendebit sentibus uva :
 Et duræ quercus sudabunt roscida mella . 30
 Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis ,
 Quæ tentare Thetin ratibus , quæ cingere muris
 Oppida , quæ jubeant telluri infundere sulcos .
 Alter erit tum Tiphys , & altera quæ vehat Argo
 Delectos heroas : erunt etiam altera bella ; 35
 Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles .
 Hinc , ubi jam firmata virum te fecerit ætas ,
 Cederet & ipse mari vector ; nec nautica pinus
 Mutabit merces : omnis feret omnia tellus .
 Non rastros patietur humus , non vinea falcem : 40
 Robustus quoque jam tauris juga solvet arator .
 Nec varios discet mentiri lana colores :
 Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
 Murice , jam croceo mutabit vellera luto .
 Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos . 45
 Talia secla , suis dixerunt , currite , fuis

Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
 Aggredere o magnos (aderit jam tempus) honores,
 Clara Deum soboles, magnum Jovis incrementum.
 Aspice convexo nutantem pondere mundum, 50
 Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum:
 Aspice venturo latentur ut omnia seculo.
 O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ
 Spiritus, & quantum sat erit tua dicere facta!
 Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus, 55
 Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
 Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
 Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem: 60
 Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 Incipe, parve puer: cui non risere parentes,
 Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

E C L O G A Q U I N T A .

D A P H N I S .

M E N A L C A S , M O P S U S .

C UR non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
 Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,
 Hic corylis mistas inter consedimus ulmos?

Mo. Tu major: tibi me est æquum parere, Menalca:

Sive sub incertas zephyris motantibus umbras, 5
 Sive antro potius succedimus: aspice, ut antrum
 Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

Me. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

Mo. Quid si idem certet Phœbum superare canendo?

Me. Incipe, Mopse, prior; si quos aut Phyllidis 10
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri. (ignes,
Incipe: pascentes servabit Tityrus hœdos.

Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas. 15

Me. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis;
Judic'o nostro tantum tibi cedit Amyntas,

Mo. Sed tu desine plura puer: successimus antro;
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim 20

Flebant: vos coryli testes, & flumina Nymphis;
Quem, complexa sui corpus miserabile nati,
Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam. 26

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, silvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit, Daphnis thiasos inducere Baccho, 30
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo. 35
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.

Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras, 40
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.

Et tumultum facite, & tumulto superaddite carmen:
Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,

Formosi pecoris custos, formosior ipse.

Me. Tale tuum carmen nobis, divine poetæ, 43
 Quale sopor fessis in gramine; quale per æstum
 Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
 Nec calamis solum æquiparas, sed voce magistrum.
 Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
 Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim 50
 Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad astra:
 Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

Mo. An quicquam nobis tali sit munere majus?
 Et puer ipse fuit cantari dignus: & ista
 Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis. 55

Me. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
 Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis.
 Ergo alacris silvas, & cætera rura voluptas,
 Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
 Nec lupo insidias pecori, nec retia cervis 60
 Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.

Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
 Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
 Ipsa sonant arbusta: Deus, Deus ille, Menalca.
 Sis bonus, o felixque tuis! en quatuor aras; 65

Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
 Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
 Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi:
 Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
 Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra, 70
 Vina novum fundam calathis Arvisia nectar.

Cantabunt mihi Damœtas, & Lyæius Ægon:
 Saltantes satyros imitabitur Alphesibœus.
 Hæc tibi semper erunt, & quum solennia vota
 Reddemus Nymphis, & quum lustrabimus agros. 75
 Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
 Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,

Semper honos , nomenque tuum , laudesque manebunt .
 Ut Baccho Cererique , tibi sic vota quotannis
 Agricola facient : damnabis tu quoque votis . 80

Mo. Quæ tibi , quæ tali reddam pro carmine dona?
 Nam neque me tantum venientis sibilus Austri ,
 Nec percussa juvant fluctu tam litora , nec quæ
 Saxosas inter decurrunt flumina valles .

Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta . 85
 Hæc nos , Formosum Corydon ardebat Alexin :
 Hæc eadem docuit , Cujum pecus ? an Melibœi ?

Mo. At tu sume pedum , quod , me quum sæpe rogaret ,
 Non tulit Antigenes , (& erat tum dignus amari)
 Formosum paribus nodis atque ære , Menalca . 90

ECLOGA SEXTA.

SILENUS.

PRIMA Syracosio dignata est ludere versu ,
 Nostra nec erubuit silvas habitare Thalia .
 Quum canerem Reges & prælia , Cynthia aurem
 Vellit , & admonuit : pastorem , Tityre , pingues
 Pascere oportet oves , deductum dicere carmen . 5
 Nunc ego (namque super tibi erunt , qui dicere laudes ,
 Vare , tuas cupiant , & tristia condere bella)
 Agrestem tenui meditabor arundine Musam .
 Non injussa cano : si quis tamen hæc quoque , si quis
 Captus amore leget ; te nostræ , Vare , myricæ , 10
 Te nemus omne canet : nec Phœbo gratior ulla est ,
 Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen .
 Pergite , Pierides . Chromis , & Mnasyllus in antro
 Silenum pueri somno videre jacentem ,

Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho. 15
 Serta procul tantum capiti delapsa jacebant :
 Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
 Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambo
 Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
 Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle : 20
 Ægle Naiadum pulcherrima : jamque videnti
 Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
 Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
 Solvite me pueri : satis est potuisse videri.
 Carmina, quæ vultis, cognoscite : carmina vobis, 25
 Huic aliud mercedis erit. simul incipit ipse.
 Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
 Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
 Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes :
 Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea. 30
 Namque canebat, uti magnum per inane coacta
 Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
 Et liquidi simul ignis : ut his exordia primis
 Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.
 Tum durare solum, & discludere Nerea ponto 35
 Cæperit, & rerum paulatim sumere formas.
 Jamque novum ut terræ stupeant lucescere Solem,
 Altius atque cadant summotis nubibus imbres :
 Incipiant silvæ quum primum surgere, quumque
 Rara per ignotos errent animalia montes. 40
 Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
 Caucasæque refert volucres, furtumque Promethei.
 His adjungit, Hylam nautæ quo fonte relictum
 Clamassent : ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
 Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent, 45
 Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
 Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
 Prætidæ implerunt falsis mugitibus agros :

At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
 Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum, 50
 Et sæpè in levi quæsisset cornua fronte.
 Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
 Illice sub nigra pallentes ruminat herbas:
 Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite Nymphæ, 55
 Dictæ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus:
 Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
 Errabunda bovis vestigia. forsitan illum
 Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
 Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ. 60
 Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
 Tum Phaetontiadas musco circumdat amaræ
 Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
 Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montes ut duxerit una sororum: 65
 Utque viro Phæbi chorus assurrexerit omnis:
 Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,
 Floribus atque apio crines ornatus amaro,
 Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
 Ascræo quos ante seni: quibus ille solebat 70
 Cantando rigidas deducere montibus ornos.
 His tibi Grynei nemoris dicatur origo:
 Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
 Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
 Candida succinctam latrantibus inguina monstribus 75
 Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
 Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis?
 Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
 Quas illi Philomela dapes, quæ dona paravit?
 Quo cursu deserta petiverit, & quibus ante 80
 Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
 Omnia quæ, Phæbo quondam meditante, beatus

Audiit Eurotas , jussitque ediscere lauros ,
 Ille canit : pulsæ referunt ad sidera valles .
 Cogere donec oves stabulis , numerumque referre 85
 Jussit , & invito processit vesper Olympo .

E C L O G A S E P T I M A .

M E L I B Œ U S .

C O R Y D O N , T H Y R S I S .

FORTE sub arguta consederat ilice Daphnis ,
 Compulerantque greges Corydon , & Thyrsis in unum ;
 Thyrsis oves , Corydon distentas lacte capellas .
 Ambo florentes atatibus , Arcades ambo ,
 Et cantare pares , & respondere parari . 5
 Huc mihi , dum teneras defendo a frigore myrtos ,
 Vir gregis ipse caper deerraverat . atque ego Daphnim
 Aspicio : ille ubi me contra videt : Ocius , inquit ,
 Huc ades , o Melibœe : caper tibi salvus , & hædi :
 Et , si quid cessare potes , requiesce sub umbra . 10
 Huc ipsi potum venient per prata juvenci :
 Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
 Mincius , eque sacra resonant examina quercu .
 Quid facerem ? neque ego Alcippen , nec Phyllida habebam ,
 Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos : 15
 Et certamen erat , Corydon cum Thyrside , magnum .
 Posthabui tamen illorum mea seria ludo .
 Alternis igitur contendere versibus ambo
 Cœpere , alternos Musæ meminisse volebant .
 Hos Corydon , illos referebat in ordine Thyrsis . 20
 C. Nymphæ , noster amor , Libethrides , aut mihi carmen ,
 Quale meo Codro , concedite ; proxima Phœbi

Versibus ille facit : aut , si non possumus omnes ,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu .

T. Pastores , edera crescentem ornate poetam , 25
Arcades , invidia rumpantur ut ilia Codro :
Aut , si ultra placitum laudarit , baccare frontem
Cingite , ne vari noceat mala lingua futuro .

C. Setosi caput hoc apri tibi , Delia , parvus
Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi . 30
Si proprium hoc fuerit , levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno .

T. Sinum lactis , & hæc te liba , Priape , quotannis
Expectare sat est : custos es pauperis horti .
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus : at tu , 35
Si fætura gregem suppleverit , aureus esto .

C. Nerine Galatea , thymo mihi dulcior Hyblæ ,
Candidior cygnis , edera formosior alba ;
Quum primum pasti repetent præsepia tauri ,
Si qua tui Corydonis habet te cura , venito . 40

T. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis
Horridior rusco , projecta vilior alga ;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est .
Ite domum pasti , si quis pudor , ite juvenci .

C. Muscosi fontes , & somno mollior herba , 45
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra ,
Solstitium pecori defendite . jam venit æstas
Torrida : jam lato turgent in palmitæ gemmæ .

T. Hic focus , & tædæ pingues ; hic plurimus ignis
Semper , & assidua postes fuligine nigri . 50

Hic tantum Boreæ curamus frigora , quantum
Aut numerum lupo , aut torrentia flumina ripas .

C. Stant & juniperi , & castaneæ hirsutæ ;
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma .
Omnia nunc rident . at si formosus Alexis 55
Montibus his abeat , videas & flumina sicca .

T. Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba:
 Liber pampineas invidit collibus umbras.
 Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit:
 Juppiter & læto descendet plurimus imbri. 60
 C. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
 Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phæbo.
 Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
 Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phæbi.
 T. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, 65
 Populus in fluviis, abies in montibus altis:
 Sæpius at si me, Lycida formosæ, revisas,
 Fraxinus in silvis cedit tibi, pinus in hortis.
 M. Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsin.
 Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis. 70

ECLOGA OCTAVA.

PHARMACEUTRIA.

DAMON, ALPHESIBÆUS.

PASTORUM Musam Damonis, & Alphesibæi,
 Immemor herbarum quos est mirata juvenca
 Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
 Et mutata suos requierunt flumina cursus;
 Damonis musam dicemus, & Alphesibæi. 5
 Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
 Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam
 Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
 En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
 Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno? 10
 A te principium: tibi desinet. accipe jussis
 Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
 Inter victrices ederam tibi serpere lauros.

Frigida vix cælo noctis decesserat umbra,
 Quum ros in tenera pecori gratissimus herba: 15
 Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.

D. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, alnum.
 Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
 Dum queror, & Divos (quanquam nil testibus illis
 Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora. 20

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
 Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
 Panaque, qui primus cælamos non passus inertes.

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 25
 Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?
 Jungentur jam gryphes equis: ævoque sequenti
 Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
 Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
 Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam. 30

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 O digno conjuncta viro! dum despicias omnes,
 Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
 Hirsutumque supercilium, proluxaque barba;
 Nec curare Deum credis mortalia quemquam. 35

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Sepibus in nostris parvam te roscida mala
 (Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
 Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
 Jam fragiles poteram a terra contingere ramos. 40
 Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc scio quid sit Amor. duris in cotibus illum
 Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
 Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt. 45

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Sævus amor docuit gnatorum sanguine matrem

Commaculare manus, crudelis tu quoque, mater;
 Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
 Improbus ille puer; crudelis tu quoque, mater. 50

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc & oves ultro fugiat lupus: aurea duræ
 Mala ferant quercus: narcisso floreat alnus:
 Pinguis corticibus sudent electra miricæ:
 Certent & cypnis ululæ: sit Tityrus Orpheus, 55
 Orpheus in silvis, inter Delphinas Arion.

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Omnia vel medium fiant mare: vivite, silvæ.
 Præceps aerii specula de montis in undas
 Deferar. extremum hoc munus morientis habeto. 60

Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
 Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibæus,
 Dicite, Pierides. non omnia possumus omnes.

A. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:
 Verbenasque adole pingues, & mascula thura: 65
 Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
 Experiar sensus. nihil hic nisi carmina desunt.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphim.
 Carmina vel cælo possunt deducere Lunam:
 Carminibus Circe socios mutavit Ulixi. 70
 Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
 Licia circumdo, terque hæc altaria circum
 Effigiem duco. numero Deus impare gaudet. 75

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores.
 Necte, Amarylli, modo; & Veneris, dic, vincula necto.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit 80
 Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.

Sparge molam , & fragiles incende bitumine lauros .
 Daphnis me malus urit , ego hanc in Daphnide laurum .

Ducite ab urbe domum , mea carmina , ducite Daphnim .
 Talis amor Daphnim , qualis , quum fessa juvencum 85
 Per memora , atque altos quærendo bucula lucos
 Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
 Perdita , nec seræ meminit decedere nocti :
 Talis amor teneat , nec sit mihi cura mederi .

Ducite ab urbe domum , mea carmina , ducite Daphnim .
 Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit , 91
 Pignora cara sui , quæ nunc ego limine in ipso ,
 Terra , tibi mando . debent hæc pignora Daphnim .

Ducite ab urbe domum , mea carmina , ducite Daphnim .
 Has herbas , atque hæc Ponto mihi lecta venera ,
 Ipse dedit Mæris . nascuntur plurima Ponto . 95
 His ego sæpe lupum fieri , & se condere silvis
 Mærim , sæpe animas imis excire sepulcris ,
 Atque satas alio vidi traducere messes .

Ducite ab urbe domum , mea carmina , ducite Daphnim .
 Fer cineres , Amarylli , foras : rivoque fluenti , 100
 Transque caput jace : ne respexeris . his ego Daphnim
 Aggrediar : nihil ille Deos , nil carmina curat :

Ducite ab urbe domum , mea carmina , ducite Daphnim .
 Aspice : corripuit tremulis altaria flammis
 Sponte sua , dum ferre moror , cinis ipse . bonum sit ! 105
 Nescio , quid certe est : & Hylax in limine latrat .
 Credimus ? an , qui amant , ipsi sibi somnia fingunt ?
 Parcite , ab urbe venit , jam parcite , carmina , Daphnis .

ECLOGA NONA.

MÆRIS.

LYCIDAS, MÆRIS.

L. QUO te, Mæri, pedes? an, quo via ducit, in urbem.

M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Hæc mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.

L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam.

M. Audieras; & fama fuit. sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monnisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mæris, nec viveret ipse Menalcas.

L. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu tua nobis
Pene simul tecum solatia rapta Menacla!
Quis caneret Nymphas? quis huium florentibus herbis
Spargeret; aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et potum pastas age, Tityre: & inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

M. Immo hæc, quæ Varo, nec dum perfecta canebat.
Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,

Mantua vix miseræ nimium vicina Cremonæ!)

Cantantes sublime ferent ad sidera cynci.

L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos : 30

Sic cytharo pastæ distendant ubera vaccæ .

Incipe , si quid habes . & me fecere poetam

Pierides : sunt & mihi carmina . me quoque dicunt

Vatem pastores : sed non ego credulus illis .

Nam neque adhuc Varo videor , nec dicere Cinna 35

Digna , sed argutos inter strepere anser olores .

M. Id quidem ago , & tacitus , Lycida , mecum ipse voluto ,

Si valeam meminisse : neque est ignobile carmen .

Huc ades , o Galatea . quis est nam ludus in undis ?

Hic ver purpureum : varios hic flumina circum 40

Fundit humus flores : hic candida populus antro

Imminet , & lentæ texunt umbracula vites .

Huc ades : insani feriant sine litora fluctus .

L. Quid , quæ te pura solum sub nocte canentem

Audieram ? numeros memini , si verba tenerem . 45

M. Daphni , quid antiquos signorum suspicis ortus ?

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum :

Astrum , quo segetes gauderent frugibus , & quo

Duceret apricis in collibus uva colorem .

Insere , Daphni , piros : carpent tua poma nepores . 50

Omnia fert ætas , animum quoque . sæpe ego longos

Cantando puerum memini me condere soles .

Nunc oblita mihi tot carmina . vox quoque Mœrim

Jam fugit ipsa : lupi Mœrim videre priores .

Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas . 55

L. Causando nostros in longum ducis amores .

Et nunc omne tibi stratum silet æquor : & omnes

(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ .

Hinc adeo media est nobis via : namque sepulcrum

Incipit apparere Bianoris . hic , ubi densas 60

Agricolæ stringunt frondes , hic , Mœri , canamus :

Hic hœdos depone . tamen veniemus in urbem :
 Aut si , nox pluviam ne colligat ante , veremur ,
 Cantantes licet usque (minus via lædet) eamus :
 Cantantes ut eamus , ego hoc te fasce levabo . 65
M. Desine plura , puer ; & , quod nunc instat , agamus .
 Carmina tum melius , quum venerit ipse , canemus .

ECLOGA DECIMA .

GALLUS .

EXTREMUM hunc , Arethusa , mihi concede laborem .
 Pauca meo Gallo , sed quæ legat ipsa Lycoris ,
 Carmina sunt dicenda . neget quis carmina Gallo ?
 Sic tibi , quum fluctus subter labere Sicanos ,
 Doris amara suam non intermisceat undam . 5
 Incipe . sollicitos Galli dicamus amores ,
 Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ .
 Non canimus surdis : respondent omnia silvæ .
 Quæ nemora , aut qui vos saltus habuere , puellæ
 Najades , indigno quum Gallus amore periret ? 10
 Nam neque Parnassi vobis juga , nam neque Pindi
 Ulla moram fecere , neque Aoniæ Aganippæ .
 Illum etiam lauri , illum etiam flevere myricæ ;
 Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
 Menalus , & gelidi fleverunt saxa Lycæi . 15
 Stant & oves circum , nostri nec pœnitet illas ;
 Nec te pœniteat pecoris , divine poeta :
 Et formosus oves ad flumina pavit Adonis .
 Venit & upilio : tardi venere bubulci :
 Uvidus hiberna venit de glande Menalcas . 20
 Omnes , unde amor iste , rogant , tibi ? venit Apollo :

Calle, quid insanis? inquit. tua cura Lycoris
 Perque nives alium, perque horrida castra secuta est,
 Venit & agresti capitis Silvanus honore,
 Florentes ferulas, & grandia lilia quassans. 25
 Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
 Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
 Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
 Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ. 30
 Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus hæc vestris: soli cantare periti
 Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuisset 35
 Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
 Certe sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
 Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
 Mecum inter salices lenta sub vite jaceret. 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori;
 Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
 Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
 Tela inter media, atque adversos detinet hostes. 45
 Tu procul a patria (nec sit mihi credere) tantum
 Alpinas, ah dura, nives & frigora Rheni
 Me sine sola vides. Ah, te ne frigora lædant!
 Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu 50
 Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
 Certum est in silvis, inter spelæa ferarum
 Malle pati, tenerisque meos incidere amores
 Arboribus: crescent illæ: cresceris amores.
 Interea mixtis lustrabo Mænala Nymphis, 55

Aut acres venabor apros . non me ulla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus .
 Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
 Ire : libet Partho torquere Cydonia cornu
 Spicula ; tamquam hæc sint nostri medicina furoris , 60
 Aut Deus ille malis hominum mitescere discat .
 Jam neque Hamadryades rursum , nec carmina nobis
 Ipsa placent : ipsæ rursum concedite silvæ .
 Non illum nostri possunt mutare labores :
 Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus , 65
 Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosæ :
 Nec si , quum moriens alta liber aret ia ulmo ,
 Æthiopum versemus oves sub sidere Cancræ .
 Omnia vincit Amor , & nos cedamus Amori .
 Hæc sat erit , Divæ , vestrum cecinisse poetam , 70
 Dum sedet , & gracili fiscellam texit hibisco ,
 Pierides . vos hæc facietis maxima Gallo :
 Gallo , cujus amor tantum mihi crescit in horas ,
 Quantum vere novo viridis se subjicit alnus .
 Surgamus : solet esse gravis cantantibus umbra . 75
 Juniperi gravis umbra . nocent & frugibus umbræ .
 Ite domum saturæ , venit Hesperus , ite capellæ .

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON
 LIBER EXPLICITUS .

EXHIBIT

NO. 1

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

GEORGICON

LIBER PRIMUS.

*Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere
Conveniat.*

Virg. Georg. Lib. I. v. 1.

GEORGETOWN

LIBRARY

Gift of the
Library

Vol. 100, No. 1

X : X

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

L I B E R I.

Q Uid faciat latus segetes, quo fidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat : quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi 5
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis:
Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni, 10
Ferte simul, Faunique, pedem, Dryadesque puellæ;
Munera vestra cano. tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pingua Cere
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci: 15
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, ô Tegeæ, favens, oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum: 20
Dique Deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges:
Quique satis largum cælo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia incertum est; urbisne invisere, Cæsar, 25
Terrarumque velis curam: & te maximus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem

Accipiat, cingens materna tempora myrto ;
 An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
 Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule, 30
 Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis:
 Anne novum tardis fidus te mensibus addas,
 Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes
 Panditur. ipse tibi jam brachia contrahit ardens.
 Scorpius, & cœli iusta plus parte relinquit. 35
 Quidquid eris; (nam te nec sperent Tartara regem,
 Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
 Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
 Nec reperita sequi curet Proserpina matrem)
 Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis; 40
 Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes,
 Ingredere, & votis jam nunc assuesce vocari.
 Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
 Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit,
 Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro 45
 Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
 Illa seges demum votis respondet avari
 Agricola, bis quæ Solem, bis frigora sensit:
 Illius immensæ ruperunt horrea messes.
 At prius ignotum ferro quam scindimus æquor, 50
 Ventos, & varium cœli prædiscere morem
 Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum:
 Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
 Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
 Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt 55
 Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
 At Chalybes nudi ferrum, virosaue Pontus
 Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 Continuo has leges, æternaque fœdera certis 60
 Imposuit Natura locis; quo tempore primum

Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem :

Unde homines nati , durum genus . ergo age , terræ

Pingue solum primis extemplo à mensibus anni

Fortes invertant tauri , glebasque jacentes

65

Pulverulenta coquat maturis solibus æstas .

At si non fuerit tellus fecunda ; sub ipsum

Arcturum tenui sat erit suspendere sulco :

Illic , officiant lætis ne frugibus herbæ :

Hic , sterilem exiguis ne deserat humor arenam .

70

Alternis idem consas cessare novales ,

Et segnem patiære situ durescere campum .

Aut ibi flava seres mutato fidere farra ,

Unde prius latum filiqua quassante legumen ,

Aut tenuis fortis viciæ , tristisque lupini

75

Sustuleris fragiles calamos , silvamque sonantem :

Urit enim lini campum seges , urit avenæ :

Urunt Lethæo perfusa papavera somno .

Sed tamen alternis facilis labor : arida tantum

Ne saturare fimo pingui pudeat sola ; neve

80

Effictos cinerem immundum jactare per agros .

Sic quoque mutatis requiescunt fortibus arva ;

Nec nulla interea est inaratæ gratia , terræ .

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros ,

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis : 85

Sive inde occultas vires , & pabula terræ

Pinguia concipiunt : sive illis omne per ignem

Excoquitur vitium , atque exsodat inutilis humor :

Seu plures calor ille vias & cæca relaxat

Spiramenta , novas veniat qua succus in herbas :

90

Seu durat magis , & venas adstringit hiantes :

Ne tenues pluvix , rapidique potentia Solis

Acrior , aut Boreæ penetrabile frigus adurat .

Multum adeo , rastris glebas qui frangit inertes ,

Vimineasque trahit crates , juvat arva : neque illum 95

Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo :
 Et qui proscisso quæ suscitât æquore terga ,
 Rursus in obliquum verso perrumpit aratro ,
 Exercetque frequens tellurem , atque imperat arvis .

Humida solstitia , atque hiemes orate serenas 100
 Agricola . hiberno lætissima pulvere farra ,
 Latus ager . nullo tantum se Mysia cultu
 Jactat , & ipsa suas miratur Gargara messes .
 Quid dicam , jacto qui semine cominus arva
 Insequitur , cumulosque ruit male pinguis arena ? 105
 Deinde satis fluvium inducit , rivosque sequentes ?
 Et , quum exultus ager morientibus æstuat herbis ,
 Ecce supercilio clivosi tramitis undam
 Elicit . illa cadens raucum per levia murmur
 Saxa ciet , scatebrisque arentia temperat arva . 110
 Quid , qui , ne gravidis procumbat culmus aristis ,
 Luxuriam segetum tenera depascit in herba ;
 Quum primum sulcos æquant sata ? quique paludis
 Collectum humorem bibula deducit arena ?
 Præsertim incertis si mensibus annis abundans 115
 Exit , & obducto late tenet omnia limo :
 Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ .

Nectamen (hæc quum sint hominumque boumque labores
 Versando terram experti) nihil improbus anser ,
 Strymoniaque grues , & amaris intuba fibris , 120
 Officiunt , aut umbra nocet . Pater ipse colendi
 Haud facilem esse viam voluit , primusque per artem
 Movit agros , curis acuens mortalia corda ,
 Nec torpere gravi passus sua regna veterno .
 Ante Jovem nulli subigebant arva coloni : 125
 Nec signare quidem aut partiri limite campum
 Fas erat . in medium quærebant : ipsaque tellus
 Omnia liberius , nullo poscente , ferebat .
 Ille malum virus serpentibus addidit atris ,

Prædareque lupos jussit, pontumque moveri. 130

Mellaque decussit foliis, ignemque removit,

Et passim rivis currentia vina repressit ;

Ut varias usus meditando extunderet artes

Paullatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,

Et filicis venis abstrusum excuderet ignem. 135

Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas :

Navita tum stellis numeros & nomina fecit.

Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.

Tum laqueis captare feras, & fallere visco,

Inventum; & magnos canibus circumdare saltus. 140

Atque alius latum funda jam verberat amnem,

Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.

Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ :

(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.)

Tum variæ venere artes. labor omnia vincit 145

Improbis, & duris urgens in rebus egestas.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram

Instituit: quum jam glandes atque arbuta sacra

Deficerent silvæ, & victum Dodona negaret.

Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos 150

Effet rubigo, segnisque horreret in arvis

Carduus. intereunt segetes: subit aspera silva

Lappæque tribulique; interque nitentia culta

Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.

Quod nisi & assiduis terram insectabere rastris, 155

Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci

Falce premebras umbras, votisque vocaveris imbrem:

Heu! magnum alterius frustra spectabis acervum;

Concussa que famem in silvis solabere quercu.

Dicendum, & quæ sint duris agrestibus arma, 160

Quis sine nec potuere seri, nec surgere messes.

Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,

Tarda que Eleusinae matris volventia plaustra,

Tribulaque, trahæque, & iniquo pondere rastro:

Virgea præterea Cleci, vilisque supellex, 165

Arbutæ crates, & mystica vannus Iacchi.

Omnia quæ multo ante memor provisa repones;

Si te digna manet divini gloria ruris.

Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri. 170

Huic à stirpe pedes temo protentus in octo,

Bina aures, duplici aptantur dentalia dorso.

Cæditur & tilia ante iugo levis, altaque fagus,

Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos;

Et suspensa focis exploret robora fumus. 175

Possum multa tibi veterum præcepta referre;

Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.

Area cum primis ingenti æquanda cylindro,

Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci;

Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat; 180

Tum variæ illudant pestes. sæpe exiguus mus

Sub terris posuitque domos atque horrea fecit:

Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:

Inventusque cavis bufo, & quæ plurima terræ

Monstra ferunt: populatque ingentem farris acervum 185

Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.

Contemplator item, quum se nux plurima silvis

Induct in florem, & ramos curvabit olentes:

Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,

Magnaque cum magno veniet tritura calore. 190

At si luxuria foliorum exuberat umbra,

Nequicquam pingues palea teret area culmos.

Semina vidi equidem multos medicare serentes,

Et nitro prius & nigra perfundere amurca,

Grandior ut fœtus filiquis fallacibus esset. 195

Et, quamvis igni exiguo properata maderent,

Vidi lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
 Maxima quæque manu legeret. sic omnia fatis
 In pejus ruere, ac retro sublaspa referri. 200
 Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
 Remigiis subigit; si brachia forte remisit,
 Atque illum in præceps pronò rapit alveus amni.
 Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
 Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis, 205
 Quam quibus in patriam ventosa per equora vectis
 Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.
 Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
 Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
 Exercete, viri, tauros; serite hordea campis, 210
 Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
 Nec non & lini segetem & Cereale papaver
 Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratri,
 Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
 Vere fabis satio. tum te quoque, Medica, putres 215
 Accipiunt sulci; & milio venit annua cura:
 Candidus auratis aperit quum cornibus annum
 Taurus, & averso cedens Canis occidit astro.
 At si triticeam in messëm robustaque farra
 Exercebis humum, solisque instabis aristis: 220
 Ante tibi Eotæ Atlantides abscondantur,
 Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,
 Debita quam sulcis committas semina, quamque
 Invitæ properes anni spem credere terræ.
 Multi ante occasum Majæ cœpere: sed illos 225
 Expectata seges vanis elusit avenis.
 Si vero viciamque seres vilemque faselum,
 Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
 Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
 Incipe, & ad medias sementem extende pruinas. 230
 Idcirco certis dimensum partibus orbem

Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
 Quinque tenent cælum zonæ; quarum una corusco
 Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni:
 Quæ circum extremæ dextra lævaque trahuntur, 235
 Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
 Has inter mediamque duæ mortalibus ægris
 Munere concessæ Divûm, via secta per ambas,
 Obliquus qua se signorum verteret ordo.
 Mundus ut ad Scythiam Riphæasque arduus arces 240
 Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros:
 Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
 Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundî:
 Maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
 Circum, perque duas in morem fluminis Arctos, 245
 Arctos Oceani metuente sæquore tingi.
 Illic, ut perhibent, aut intempesta filet nox
 Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
 Aut redit à nobis Aurora, diemque reducit:
 Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis, 250
 Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
 Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
 Possumus, hinc messisque diem, tempusque serendi;
 Et quando infidum remis impellere marmor
 Conveniat: quando armatas deducere classes, 255
 Aut tempestivam silvis evertere pinum.
 Nec frustra signorum obitus speculamur & ortus,
 Temporibusque parem diversis quattuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno, 260
 Maturare datur, durum procudit arator
 Vomeris obtusi dentem: cavat arbore lintres:
 Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
 Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes,
 Atque Amerina parant lentæ retinacula viti. 265

Nunc facilis rubea texatur fiscina virga :
 Nunc torrete igni fruges , nunc frangite saxo .
 Quippe etiam festis quædam exercere diebus
 Fas & jura sinunt . rivos deducere nulla
 Relligio veruit , segeti prætere sepe , 270
 Insidias avibus moliri , incendere vepres ,
 Balantumque gregem fluvio mersare salubri .
 Sæpe oleo tardi costas agitator aselli ,
 Vilibus aut onerat pomis : lapidemque revertens
 Incusum , aut atrae massam picis urbe reportat . 275
 Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
 Felices operum . quintam fuge : pallidus Orcus ,
 Eumenidesque satæ : tum partu terra nefando
 Cæumque Japetumque creat , sævumque Typhœa ,
 Et conjuratos cælum rescindere fratres . 280
 Ter sunt conati imponere Pelio Ossam ,
 Scilicet , atque Ossæ frondosum involvere Olympum :
 Ter pater exstructos disjecit fulmine montes .
 Septima post decimam felix , & ponere vitem ,
 Et pressos domitare boves , & licia telæ 285
 Addere . nona fugæ melior , contraria furtis .
 Multa adeo gelida melius se nocte dedere ,
 Aut quum Sole novo terras irrorat Eous .
 Noctæ leves melius stipulæ , nocte arida prata
 Tondentur : noctis lentus non deficit humor . 290
 Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
 Pervigilat , ferroque faces inspicat acuto .
 Interea longum cantu solata laborem
 Arguto conjux percurrit pectine telas :
 Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem , 295
 Et foliis undam trepidi despumat aheni .
 At rubicunda Ceres medio succiditur æstu ,
 Et medio tostas æstu terit area fruges .
 Nudus ara , sere nudus . hiems ignava colono .

Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur , 300
 Mutuaque inter se læti convivia curant.
 Invitat genialis hiems , curasque resolvit :
 Ceu pressæ quum jam portum tetigere carinæ ,
 Puppibus & læti nautæ imposuere coronas .
 Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus ,
 Et lauri baccas , oleamque , cruentaque myrta . 305
 Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis ,
 Auritosque sequi lepores : tum figere damas ,
 Stupea torquentem Balearis verbera fundæ ;
 Quam nix alta jacet , glaciem quum flumina trudent . 310
 Quid tempestates autumnæ & sidera dicam ?
 Atque ubi jam breviorque dies , & mollior æstas ,
 Quæ vigilanda viris ? vel quum ruit imbriferum ver ;
 Spicea jam campis quum messis inhorruit , & quum
 Frumenta in viridi stipula lactentia turgent ? 315
 Sæpe ego , quum flavis messorum induceret arvis
 Agricola , & fragili jam stringeret hordea culmo ,
 Omnia ventorum concurrere prælia vidi ;
 Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
 Sublime expulsam eruerent : ita turbine nigro 320
 Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantes .
 Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum ,
 Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
 Collectæ ex alto nubes : ruit arduus æther ,
 Et pluvia ingenti sata læta hominumque labores 325
 Diluit . implentur fossæ , & cava flumina crescunt
 Cum sonitu , fervetque fretis spirantibus æquor .
 Ipse pater , media nimborum in nocte , corusca
 Fulmina molitur dextra : quo maxima motu
 Terra tremit : fugere feræ : & mortalia corda 330
 Per gentes humilis stravit payor . ille flagrantem
 Aut Atho , aut Rhodopen , aut alta Ceraunia telo
 Dejicit : ingeminant austri , & densissimus imber :

Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.

Hoc metuens, cœli menses, & sidera serva: 335

Frigida Saturni sese quo stella receperet,

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

In primis venerare Deos, atque annua magnæ

Sacra refer Cereri latis operatus in herbis,

Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno. 340

Tunc agni pingues, & tum molliſſima vina:

Tum somni dulces, densæque in montibus umbræ.

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret.

Cui tu lacte favos, & miri dilue Baccho:

Terque novas circum felix eat hostia fruges; 345

Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes;

Et Cererem clamore vocent in recta: neque ante

Falcem maturis quisquam supponat aristis,

Quam Cereri torta redimitus tempora quereu

Det motus incompósitos, & carmina dicat. 350

Atque hæc ut certis possimus discere signis,

Æstusque, pluviasque, & agentes frigora ventos:

Ipsæ Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;

Quo signo caderent Austri: quid sæpe videntes

Agricolæ, propius stabulis armenta tenerent. 355

Continuo ventis surgentibus aut freta ponti

Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis

Montibus audiri fragor; aut resonantia longe

Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.

Jam sibi tum a curvis male temperat unda carinis, 360

Quum medio celeres revolant ex æquore mergi,

Clamoremque ferunt ad littora: quumque marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes

Deserit atque altam supra volat ardea nubem.

Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis 365

Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram

Flammarum longos à tergo albescere tractus:

Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.

At Boreæ de parte trucidis quum fulminat, & quum 370
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit, nunquam imprudentibus imber
Obfuit, aut illum surgentem vallibus imis

Aeris fugere grues: aut bucula cœlum 375
Suspiciens patulis captavit naribus auras:

Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et veterem in limbo ranæ cecinere querelam.

Sæpius & testis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter: & bibit ingens 380

Arcus: & e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.

Jam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores; 385

Nunc caput objectare fretis, nunc currere iam undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.

Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et sola in ficca secum spatiatnr arena.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ 390
Nescivere hiemem: testa quum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreescere fungos.

Nec minus ex imbri soles & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.

Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 395
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt

Dilectæ Thetidi alcyones: non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos. 400

At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt;

Solis & occasum servans de culmine summo
 Nequicquam seros exercet noctua cantus.
 Apparet liquido sublimis in aere Nisus,
 Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo. 405

Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
 Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
 Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
 Tum liquidas corvi presso ter gutture voces, 410
 Aut quater ingeminant: & sæpe cubilibus altis,
 Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
 Inter se foliis strepitant juvat imbribus actis.
 Progeniem parvam dulcesque revisere nidos.

Haud equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
 Verum, ubi tempestas & cœli mobilis humor
 Mutavere vias, & Juppiter uvidus Austris
 Densat, erant quæ rara modo, &, quæ densa, relaxat,
 Vertuntur species animorum, & pectora motus 420
 Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
 Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

Si vero solem ad rapidum Lunasque sequentes
 Ordine respicies, nunquam te crastina faller 425
 Hora, nec infidiis noctis capiere serenæ.
 Luna revertentes quum primum colligit ignes,
 Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,
 Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
 At, si virgineum suffunderit ore ruborem, 430
 Ventus erit. vento semper rubet aurea Phœbe.
 Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit;
 Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo
 Exadum ad mensem, pluvia ventisque carebunt: 435

Votaque servati solvent in littore nautæ
 Glaucæ , & Panopææ , & Inoæ Melicertæ .

Sol quoque & exoriens , & quum se condit in undas
 Signa dabit . Solem certissima signa sequuntur ,

Et quæ mane refert , & quæ surgentibus astris . 440

Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum

Conditus in nubem , medioque refugerit orbe ;

Suspecti tibi sint imbres . namque urget ab alto

Arboribusque satisque Notus pecorique sinister .

Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445

Diversi erumpent radii , aut ubi pallida surget

Tithoni croceum linquens Aurora cubile ;

Heu ! male tum mites defendet pampinus uvas :

Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando .

Hoc etiam , emenso quum jam decedet Olympo , 450

Profuerit meminisse magis . nam sæpe videmus

Ipsius in vultu varios errare colores .

Cæruleus pluviam denuntiat , igneus Euros .

Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni ;

Omnia tunc pariter vento nimisque videbis 455

Fervere . non illa quisquam me nocte per altum

Ire , neque à terra moneat convellere funem .

At si , quum referetque diem , condetque relatum ,

Lucidus orbis erit , frustra terrebere nimbis ,

Et claro silvas cernes Aquilone moveri . 460

Denique , quid vesper serus vehat , unde serenas

Ventus agat nubes , quid cogitet humidus Auster ,

Sol tibi signa dabit . Solem quis dicere falsum

Audeat ? Ille etiam cæcos instare tumultus

Sæpe monet , fraudemque & operta tumescere bella . 465

Ille etiam extincto miseratus Casare Romam ,

Quum caput obscura nitidum ferrugine texit ,

Impiaque æternam timuerunt secula noctem .

Tempore quamquam illo tellus quoque , & æquora ponti ,

Obscenæque canes, importunæque volucres 475
 Signa dabant. quoties Cyclopum effervere in agros
 Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
 Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa!
 Armorum sonitum toto Germania cælo
 Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
 Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
 Ingens, & simulacra modis pallentia miris
 Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ,
 Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
 Et mœstum illacrimat templis ebur, æraque sudant. 480
 Proluit insano contorquens vortice silvas
 Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
 Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
 Aut puteis manare cruor cessavit: & alte 485
 Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
 Non alias cælo ceciderunt plura sereno
 Fulgura: nec diri toties arsere cometæ.
 Ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum videre Philippi: 490
 Nec fuit indignum Superis, bis sanguine nostro
 Emathiam, & latos Hæmi pinguescere campos.
 Scilicet & tempus veniet, quum finibus illis
 Agricola, incurvo terram molitus aratro
 Exesa inveniet scabra rubigine pila; 495
 Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
 Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
 Dî patrii indigetes, & Romule, Vestaque mater,
 Quæ Tuscum Tiberim, & Romana Palatia servas,
 Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo 500
 Ne prohibete. satis jam pridem sanguine nostro
 Laomedontæ luimus perjuria Trojæ.
 Jam pridem nobis cæli te regia, Cæsar,

Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
 Quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem:
 Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro 506
 Dignus honos. squalent abductis arva colonis,
 Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
 Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
 Vicinæ ruptis inter se legibus urbes 510
 Arma ferunt. sævit toto Mars impius orbe.
 Ut, quum carceribus sese effudere quadrigæ,
 Addunt se in spatium, & frustra retinacula tendens
 Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

GEORGICON LIBER PRIMUS EXPLICIT.

LIBER SECUNDUS.

*Nunc te , Bacche , canam , nec non silvestria tecum
Virgulta , & prolem tarde crescentis olivæ .*
Virg. Georg. Lib. II. v. 2.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER II.

HAthenus arborum cultus, & fidera cœli:
 Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
 Virgulta, & prolem tarde crescentis olivæ.
 Huc, Pater ô Lenæ, (tuis hic omnia plena
 Muneribus: tibi pampineo gravidus autumnno 5
 Floret ager; spumat plenis vindemia labris)
 Huc, Pater ô Lenæ, veni; nudataque musto
 Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

Principio arboribus varia est natura creandis:
 Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ 10
 Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
 Curva tenent: ut molle filer, lentæque genistæ,
 Populus, & glauca canentia fronde salicta.
 Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
 Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima fronder 15
 Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
 Pullulat ab radice aliis densissima silva:
 Ut cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
 Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

Hos Natura modos primum dedit: his genus omne 20
 Silvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
 Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
 Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
 Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
 Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos: 25
 Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
 Exspectant, & viva sua plantaria terra.

Nil radicis egent aliæ: summumque putator
 Haud dubitat terræ referens mandare cacumen:
 Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
 Truditur e sicco radix oleagina ligno.
 Et sæpe alterius ramos impune videmus
 Vertere in alterius; mutatamque insita mala
 Ferre pirum, & prunis lapidosa rubescere corna:

30

Quare agite, ô, proprios generatim discite cultus,
 Agricola, fructusque feros mollite colendo:
 Neu segnes jaceant terræ. juvat Ismara Baccho
 Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.

Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
 O decus, ô famæ merito pars maxima nostræ,
 Mæcenæ; pelagoque volans da vela patienti.
 Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox. ades, & primi lege lictoris oram.

40

In manibus terræ, non hic te carmine ficto,
 Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

45

Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras,
 Infecunda quidem, sed lata & fortia surgunt:
 Quippe solo natura subest. tamen hæc quoque si quis
 Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
 Exuerint filvestrem animum: cultuque frequenti
 In quascumque voces artes, haud tarda sequentur.
 Nec non & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
 Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
 Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
 Crescentique adimunt fortis, uruntque ferentem.

50

55

Jam, quæ seminibus jactis se sustulit, arbos
 Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
 Pomaque degenerant succos oblita priores:
 Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
 Scilicet omnibus est labor impedendus, & omnes

60

Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
 Sed truncis oleæ melius, propagine vites
 Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
 Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens 65
 Fraxinus, Herculeæque arbor umbrosa coronæ,
 Chaoniiue patris glandes: etiam ardua palma
 Nascitur, & casus abies visura marinos.
 Inseritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
 Et steriles platani malos gessere valentes, 70
 Castaneæ fagos, ornusque incanuit albo
 Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
 Nec modus inserere atque oculos imponere simplex:
 Nam qua se medio tridunt de cortice gemmæ,
 Et tennes rumpunt tunicas; angustus in ipso 75
 Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 Includunt, udoque docent inolescere libro.
 Aut rursum enodes trunci resecantur, & alte
 Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
 Plantæ immittuntur. nec longum tempus, & ingens 80
 Exiit ad cælum ramis felicibus arbor,
 Miraturque novas frondes, & non sua poma.
 Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
 Nec salici, lotoque, nec Idæis cyparissis.
 Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ, 85
 Orcades, & radii, & amara pausia bacca:
 Pomaque, & Alcinoi filvæ; nec surculus idem
 Crustumis, Syriisque piris; gravibusque volemis.
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos. 90
 Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
 Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ;
 Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos,
 Tentatura pedes olim, vincturaque linguam:
 Purpureæ, Preciæque. & quo te carmine dicam 95

Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
 Sunt etiam Ammineæ vites, firmissima vina:
 Tmolius assurgit quibus, & rex ipse Phœzus,
 Argitisque minor: cui non certaverit ulla,
 Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos. 100
 Non ego te, Dīs & mensis accepta secundis,
 Transierim, Rhodia, & tumidis, Bumaste, racemis.
 Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
 Est numerus: neque enim numero comprehendere refert:
 Quem quī scire velit, Libyci velit æquoris idem 105
 Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ,
 Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
 Nosse, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
 Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
 Fluminibus salices, crassisque paludibus alni 110
 Nascuntur; steriles saxosis montibus orni:
 Littora myrtetis lætissima: denique apertos
 Bacchus amat colles: aquilonem & frigora taxi.
 Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
 Easque domos Arabum, pictosque Gelonos. 115
 Divisæ arboribus patriæ. sola India nigrum
 Fert ebum: solis est thurea virga Sabæis.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno
 Balsamaque, & baccas semper frondentis acanthi?
 Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? 120
 Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 Extremi sinus orbis? ubi æra vincere summum
 Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
 Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristes succos, tardumque saporem
 Felicis mali: quo non præsentius ullum,
 Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
 Miscueruntque herbas, & non innoxia verba,

Auxilium venit, ac membris agit atra venena : 130
 Ipsa ingens arbor, faciemque simillima lauro ;
 Et, si non alium late jactaret odorem,
 Laurus erat. folia haud ullis labentia ventis ;
 Flos ad prima tenax. animas & olentia Medi
 Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis : 135
 Sed neque Medorum silvæ, ditissima terra,
 Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
 Laudibus Italia certent: non Bactra, neque Indi,
 Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
 Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 Invertere, satis immanis dentibus hydri ;
 Nec galeis, densisque virum seges horruit hastis :
 Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
 Implevere: tenent oleæque, armentaque læta :
 Hinc bellator equus campo sese arduus infert : 145
 Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
 Victimæ, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa Deum duxere triumphos :
 Hic ver assiduum, atque alienis mensibus ætas :
 Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor. 150
 At rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
 Semina: nec miseros fallunt aconita legentes ;
 Nec rapit immensos orbes per humum; neque tanto
 Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 Adde tot egregias urbes, operumque laborem, 155
 Tot congesta manu præruptis oppida saxis ;
 Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
 An mare, quod supra, memorem, quodque alluit infra?
 Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque
 Fluctibus & fremitu assurgens, Benace, marino? 160
 An memorem portus, Lucrinoque addita claustra ;
 Atque indignatum magnis stridoribus æquor ;
 Julia qua ponto longe sonat unda refuso ,

Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?
 Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla 165
 Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
 Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,
 Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
 Extulit: hæc Decios, Marinos, magnosque Camillos;
 Scipiadas duros bello: & te maxime Cæsar, 170
 Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
 Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
 Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus:
 Magna virum: tibi res antiquæ laudis & artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, 175
 Ascræumque cano Romana per oppida carmen.
 Nunc locus arborum ingeniis: quæ roboræ cuique,
 Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
 Difficiles primum terræ, collesque maligni,
 Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis, 180
 Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
 Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
 Plurimus, & strati baccis silvestribus agri.
 At quæ pinguis humus, dulcique uligine lata,
 Quique frequens herbis & fertilis ubere campus; 185
 Qualem sæpe cava montis convalle solemus
 Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
 Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,
 Et filicem curvis invisam pascit aratris:
 Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes 190
 Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
 Hic laticis, qualem pateris libamus & auro,
 Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
 Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
 Sin armenta magis studium vitulosque tueri, 195
 Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas;
 Saltus, & saturi petito longiqua Tarenti,

Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascentem niveos herboso flumine cynos.
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt; 200
 Et quantum longis carpent armenta diebus,
 Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

Nigra fere, & presso pinguis sub vomere terra,
 Et cui putre solum, (namque hoc imitatur arando)
 Optima frumentis, non ullo ex æquore cernes 205
 Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:
 Aut unde iratus silvam devexit arator,

Et nemora evertit multos ignava per annos,
 Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
 Eruit: illæ altum nidis petiere relictis; 210
 At rudis enituit impulso vomere campus.

Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
 Vix humiles apibus casias roremque ministrat:
 Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
 Creta, negant alios æque serpentibus agros 215
 Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:

Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres;
 Et bibit humorem, &, quum vult, ex se ipsa remittit,
 Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie & salsa lædit robigine ferrum; 220
 Illa tibi latis intexit vitibus ulmos:

Illa ferax oleo est: illam experire colendo
 Et facilem pecori, & patientem vomeris unci:
 Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
 Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris: 225

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
 Rara sit, an supra morem sit densa, requiras;
 Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
 Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
 Ante locum capies oculis, alteque jubebis 230
 In solido puteum demitti, omnemque repones

Rursus humum , & pedibus summas æquabis arenas .

Si deerunt , rarum , pecorique & vitibus almis

Aptius uber erit . sin in sua posse negabunt

Ire loca , & scrobibus superabit terra repletis , 235

Spissus ager : glebas cunctantes crassaque terga

Exspecta , & validis terram proscinde juvencis .

Salsa autem tellus , & quæ perhibetur amara ,

Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando ,

Nec Baccho genus , aut pomis sua nomina servat) 240.

Tale dabit specimen . tu spisso vimine qualos ,

Colaue prælorum fumosis deripe testis .

Huc ager ille malus , dulcesque a fontibus undæ

Ad plenum calcentur . aqua eluctabitur omnis

Scilicet , & grandes ibunt per vimina guttæ . 245

At sapor indicium faciet manifestus , & ora

Tristia tentantum sensu torquebit amaror .

Pinguis item quæ sit tellus , hoc denique pacto

Discimus . haud unquam manibus jactata fatiscit ,

Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo , 250.

Humida majores herbas alit , ipsaque iusto

Lætior . ah nimium ne sit mihi fertilis illa ,

Neu se prævalidam primis ostendat aristis !

Quæ gravis est , ipso tacitam se pondere prodit ;

Quæque levis . promptum est oculis prædiscere nigram , 255

Et quis cui color . at sceleratum exquirere frigus

Difficile est : piceæ tantum , taxique nocentes

Interdum , aut edera pandunt vestigia nigræ .

His animadversis , terram multo ante memento

Excoquere , & magnos scrobibus concidere montes ; 260

Ante suphatas Aquiloni ostendere glebas ,

Quam lætum infodias vitis genus . optima putri

Arva solo : id venti curant , gelidæque pruina ,

Et labefacta movens robustus jugera fossor .

At si quos haud ulla viros vigilantia fugit , 265

Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 Arboribus seges, & quo mox digesta feratur;
 Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 Quin etiam cœli regionem in cortice signant;
 Ut, quo quaque modo steterit, qua parte calores 270
 Austrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
 Restituant. adeo in teneris consuescere multum est.

Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
 Quære prius. si pinguis agros metabere campi,
 Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus. 275
 Sin tumulis acclive solum, collesque supinos,
 Indulge ordinibus; nec secius omnis in unguem
 Arboribus positis secto via limite quadret.

Ut saepe ingenti bello quum longa cohortes
 Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto, 280
 Directaque acies, ac late fluctuat omnis

Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
 Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.

Omnia sint paribus numeris dimensa viarum:
 Non animum modo uti pascat prospectus inanem; 285
 Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
 Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Forfitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras.

Aufim vel tenui vitem committere sulco.

Altior ac penitus terræ defigitur arbor, 290

Æsculus in primis; quæ quantum vertice ad auras

Æthereas, tantum radice in tartara tendit.

Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres

Convellunt. immota manet, multosque nepotes

Multa virum volvens durando secula vincit. 295

Tum fortes late ramos, & brachia tendens

Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem;

Neve inter vites corylum sere; neve flagella

Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas:

(Tantus amor terræ!) neu ferro læde retuso 301.

Semina; neve oleæ filvestres insere truncos.

Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,

Qui furtim pingui primum sub cortice tectus

Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305.

Ingentem cœlo sonitum dedit. inde secutus

Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,

Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram

Ad cœlum picea crassus caligine nubem;

Præsertim si tempestas à vertice silvis 310.

Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.

Hoc ubi; non à stirpe valent, cæsæque reverti

Possunt, atque ima similes revirescere terra:

Infelix superat foliis oleaster amaris.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,

Tellurem Borea rigidam spirante moveri. 316.

Rura gelu tum claudit hiems: nec semine jacto

Concretam patitur radicem affigere terræ.

Optima vinetis satio, quum vere rubenri

Candida venit avis longis, invisa colubris: 320.

Prima vel autumnii sub frigora, quum rapidus Sol

Nondum, hiemem contingit equis. jam præterit æstas:

Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis:

Vere tument terræ, & genitalia semina poscunt.

Tum pater omnipotens fecundis imbribus Æther. 325.

Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes

Magnus alic, magno commixtus corpore, fortis:

Avia tum resonant avibus virgulta canoris:

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.

Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris 330.

Laxant arva sinus. superat tener omnibus humor,

Inque novos soles audent se gramina tuto

Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,

Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem :
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes. 335

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim . ver illud erat : ver magnus agebat
Orbis, & hibernis parcebant flatibus Euri :
Quum primæ lucem pecudes hausere, virûmque 340
Ferreæ progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, & sidera cœlo .
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras. 345

Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Spargere fimo pingui, & multa memor occule terra :
Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas .
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata . jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ 350
Urgerent : hoc effusos munimen ad imbres :
Hoc, ubi hiulca fici findit Canis æstifer arva .

Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes : 355
Aut pressio exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos .
Tum leves calamos, & rasæ hastilia virgæ
Fraxineasque aptare sudas furcasque bicornes ;
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos 360
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos .
Ac, dum prima novis adolescit frondibus atas,
Parcendum teneris : & dum se lætus ad auras
Palmas agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acies falcis nondum tentanda, sed uncis 365
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ .
Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos

Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde.
 Ante reformidant ferrum: tum denique dura
 Exerce imperia, & ramos compesce fluentes. 370

Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum:
 Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum;
 Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
 Silvestres uri assidue, capreaque sequaces
 Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ. 375

Frigora nec tantum cana concreta pruina,
 Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
 Quantum illi nocuere greges, durique venenum
 Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
 Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380
 Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
 Præmiaque ingentes pagos & compita circum
 Thesidæ posuere; atque inter pocula lati
 Mollibus in pratis unctos saliere per utres.

Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni 385
 Versibus incomptis ludunt, risuque soluto;
 Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
 Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibi que
 Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu, 390
 Complentur vallesque cavæ saltusque profundî,
 Et quocunque Deus circum caput egit honestum.
 Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
 Carminibus patriis, lancesque, & liba feremus;
 Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram, 395
 Pinguiæque in veribus toriebis exta columnis.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter:
 Cui nunquam exhausti satis est. namque omne quotannis
 Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
 Æternum frangenda bidentibus: omne levandum 400
 Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,

Atque in se sua per vestigia volvitur annus;
 Ac jam olim seras posuit quum vinea frondes;
 Frigidus & silvis Aquilo decussit honorem:
 Jam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 Rusticus, & curvo Saturni dente relictam
 Persequitur vitem attondens, fingitque putando.

Primus humum fodito, primus devectora cremato
 Sarmenta, & vallos primus sub testa referto:
 Postremus metito bis vitibus ingruit umbra: 410
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbae.
 Durus uterque labor laudato ingentia rura:
 Exiguum colico. nec non etiam aspera rusci
 Vimina per silvam, & ripis fluvialis arundo
 Caditur, incultique exercet cura salicti. 415

Jam vincit vites, jam falcem arbuta reponunt:
 Jam canit extremos effœtus vinitor antes.
 Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus:
 Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.

Contra, non ulla est oleis cultura: neque illæ 420
 Procurvam expectant falcem rastrosque tenaces,
 Quum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
 Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
 Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
 Hoc pinguem & placitam Paci nutritor olivam. 425

Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes;
 Et vires habuere suas, ad sidera raptim
 Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
 Nec minus interea fœtu nemus omne gravescit,
 Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis. 430
 Tondentur cythi, tædas silva alta ministrat.

Pascunturque ignes nocturni, & lumina fundunt,
 Et dubitant homines serere, atque impendere curam?

Quid majora sequar? salices, humilesque genitæ,
 Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras 435

Sufficiunt: sepemque satis, & pabula melli.
 Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
 Naryciæque pieis lucos: juvat arva videre,
 Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
 Ipsæ Caucasæ steriles in vertice silvæ, 440
 Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque,
 Dant alios aliæ fœtus: dant utile lignum
 Navigiis pinos, domitus cedrosque, cupressosque.
 Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
 Agricola, & pandas ratibus posuere carinas. 445
 Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi;
 At myrtus validis hastilibus, & bona bello
 Cornus: Ityræos taxi curvantur in arcus.
 Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum
 Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto. 450
 Nec non & torrentem undam levis innatat alnus,
 Missa Pado: nec non & apes examina condunt
 Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
 Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes 455
 Centauros letho domuit, Rhætumque Pholumque,
 Et magno Hylæum Lapirhis cratere minantem.
 O fortunatos nimium, sua si bona norint,
 Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
 Fundit humo facilem victum justissima tellus. 460
 Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Mane salutantum totis vomit ædibus undam,
 Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 Illusasque auro vestes, Ephyreiaque æra:
 Alba nec Assyrio fucatur lana veneno, 465
 Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi;
 At secura quies, & nescia fallere vita,
 Dives opum variarum, at latis otia fundis,
 Speluncæ, vivique lacus, at frigida Tempe,

Mugitusque bouum , mollesque sub arbore somni 470
Non absunt. illic saltus , ac lustra ferarum ,
Et patiens operum , parvoque assueta Juventus ,
Sacra Deum , sanctique patres ; extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit .

Me vero primum dulces ante omnia Musæ , 475
Quarum sacra fero ingenti percussus amore ,
Accipiant ; cælique vias , & sidera monstrent :
Defectus Solis varios , Lunæque labores :
Unde tremor terris : qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis , rursusque in se ipsa residant : 480.
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni , vel quæ tardis mora noctibus obstet .

Sin , has ne possim naturæ accedere partes ,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis ;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes : 485.
Flumina amem silvasque inglorius . ô , ubi campi ,
Sperchiusque , & virginibus bacchata Lacanis
Taygeta ! ô , qui me gelidis in vallibus Hami
Sistat , & ingenti ramorum protegat umbra !

Felix , qui potuit rerum cognoscere causas : 490.
Atque metus omnes , & inexorabile fatum
Subjecit pedibus , strepitumque Acherontis avari !
Fortunatus & ille , Deos qui novit agrestes ,
Panaque , Silvanumque senem , Nymphasque sorores .
Illum non populi fascēs , non purpurea regum 495.
Flexit , & infidos agitans discordia fratres ,
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro :
Non res Romanæ , perituraque regna ; neque ille
Aut doluit miserans inopem , aut invidit habenti .
Quos rami fructus , quos ipsa volentia rura 500.
Sponte tulere sua , carpit : nec ferrea jura ,
Insanumque forum , aut populi tabularia vidit .
Sollicitant alii remis freta cæca , rauntque

In ferrum : penetrant aulas , & limina regum :
 Hic petit excidiis urbem , miserosque Penates , 305
 Ut gemma bibat , & Sarrano indormiat ostro .
 Condit opes alius , defossoque incubat auro .
 Hic stupet attonitus rostris : hunc plausus hiantem
 Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque
 Corripuit : gaudent perfusi sanguine fratrum , 310
 Exfilioque domos & dulcia limina mutant ;
 Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem .
 Agricola incurvo terram dimovit aratro .
 Hinc anni labor : hinc patriam parvosque nepotes
 Sustinet ; hinc armenta boum , meritosque juvencos .
 Nec requies , quin aut pomis exuberet annus , 315
 Aut fœtu pecorum , aut Cerealis mergite culmi :
 Proventuque oneret sulcos , atque horrea vincat .
 Venit hiems , teritur Sicyonia bacca trapetis ,
 Glande sues læti redeunt , dant arbuta silvæ : 320
 Et varios ponit fœtus autumnus , & alce
 Mitis in apricis coquitur vindemia saxis .
 Interea dulces pendent circum oscula nati :
 Casta pudicitiam servat domus : ubera vaccæ
 Lactea demittunt , pinguesque in gramine læto 325
 Inter se adversis luctantur cornibus hædi .
 Ipse dies agitat festos ; fususque per herbam ,
 Ignis ubi in medio , & socii cratera coronant ,
 Te libans , Lenæ , vocat : pecorisque magistris
 Velocis jaculi certamina ponit in ulmo . 330
 Corporaque agresti nudant prædura palæstræ .
 Hanc olim veteres vitam coluere Sabini ;
 Hanc Remus , & frater : sic fortis Etruria crevit :
 Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma ,
 Septemque una sibi muro circumdedit arces . 335
 Ante etiam sceptrum Dictæi regis , & ante
 Impia quam cæcis gens est epulata juvencis ,

Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Necdum etiam audierant inflari classica, necdum

Impositos duris crepitare incudibus enses.

540

Sed nos immensum spatiis confecimus æquor;

Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

GEORGICON LIBER SECUNDUS EXPLICIT.

LIBER TERTIUS.

*Vocat ingenti clamore Cithæron ,
Taygetique canes , domitrixque Epidaurus equorum .
Virg. Georg. Lib. III. v. 43.*

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

L I B E R I I I .

TE quoque, magna Pales, & te, memorande, canemus,
 Pastor ab Amphryso: vos silvæ amnesque Lycæi.
 Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
 Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
 Aut illaudatî nescit Busiridis aras? 5
 Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
 Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
 Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
 Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita superfit, 10
 Aonio rediens deducam vertice Musas:
 Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
 Et viridi in campo templum de marmore ponam
 Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
 Mincius, & tenera prætexit arundine ripas. 15
 In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
 Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro
 Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
 Cuncta mihi, Alphæum linquens, lucosque Molorchi,
 Curfibus, & crudo decernet Græcia cæstu. 20
 Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
 Dona feram. jam nunc solemnes ducere pompas
 Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos:
 Vel scæna ut versis discedat frontibus; utque
 Purpurea intexti tollant aulæa Britanni. 25
 In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini:

Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
 Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
 Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten, 30
 Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
 Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
 Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
 Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis 35
 Nomina, Trosque parens, & Trojæ Cynthius auctor.
 Invidia infelix furias amnemque severum
 Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues,
 Immanemque rotam, & non exsuperabile saxum.

Interea Dryadum silvas, saltusque sequamur 40
 Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia iussa.
 Te sine nil altum mens inchoat. en age segnes
 Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
 Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
 Et vox assensu nemorum ingeminata remugit. 45
 Mox tamen ardentem accingar dicere pugnas
 Cæsaris, & nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Seu quis, Olympiæ miratus præmia palmæ,
 Pascit equos; seu quis fortes ad aratra iuvenco; 50
 Corpora præcipue matrum legat. optima torvæ
 Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 Et crurum tenuis à mento palearia pendent.
 Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
 Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures. 55
 Nec mihi displiceat maculis insignis & albo,
 Aut juga detrectans; interdumque aspera cornu,
 Et faciem tauro propior; quæque ardua tota,
 Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
 Ætas Lucinam, iustosque pati Hymenæos 60
 Definit ante decem, post quatuor incipit annos;

Cætera nec fœtura habilis, nec fortis aratri.
 Interea, superat gregibus dum læta Juventus,
 Solve mares, mitte in venerem pecuaria primus,
 Atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
 Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,
 Et labor, & duræ rapit inclementia mortis,
 Semper erunt, quarum mutari corpora malis;
 Semper enim refice: ac ne post amissa requiras 70
 Anteveni, & sobolem armento sortire quotannis.
 Nec non & pecori est idem delectus equino.
 Tu modo, quos in spem statuis submittere gentis,
 Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
 Continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
 Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
 Audet, & ignoto sese committere ponti:
 Nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga: 80
 Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
 Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
 Et gilvo. tum si qua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit: micat auribus, & tremit artus,
 Collectumque premens volvit sub naribus ignem: 85
 Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
 At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
 Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
 Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
 Cyllarus, & quorum Graii meminere Poetæ, 90
 Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
 Talis & ipse jubam cervice effudit equina
 Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
 Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
 Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior
 annis 95

Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
 Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
 Ingratum trahit: & si quando ad prælia ventum est,
 Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
 Incassum furit. ergo animos ævumque notabis 100
 Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
 Nonne vides, quum præcipiti certamine campum
 Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
 Quum spes arrectæ juvenum, exsultantiaque haurit 105
 Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
 Et proni dant lora: volat vi fervidus axis.
 Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
 Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras,
 Nec mora, nec requies. at fulvæ nimbus arenæ 110
 Tollitur: humescunt spumis, flatuque sequentum.
 Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ!
 Primus Erichthonius currus & quattuor ausus
 Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
 Frena Pelethronii Lapithæ, gyrosque dedere 115
 Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
 Æquus uterque labor: æque juvenemque magistri
 Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem.
 Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes, 120
 Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenæ;
 Neptunique ipsa deducat origine gentem.
 His animadversis, instant sub tempus, & omnes
 Impendunt curas denso distendere pingui
 Quem legere ducem, & pecori dixere maritum; 125
 Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
 Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
 Invalidique patrum referant jejunia nati.
 Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:

Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas 130

Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent:

Sæpe etiam cursu quatiunt, & Sole fatigant,

Quum graviter tunsis gemit area frugibus, & quum

Surgentem ad Zephyrum palcæ jactantur inanes.

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus 135

Sit genitali arvo, & sulcos oblimet inertes:

Sed rapiat fitiens Venerem, interiusque recondat.

Rursus cura patrum cadere, & succedere matrum

Incipit. exactis gravidæ quum mensibus errant,

Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris, 140

Non saltu superare viam sit passus, & acri

Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.

Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum

Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine ripa,

Speluncæque regant, & saxeæ procubet umbra. 145

Est lucos Silari circa ilicibusque virentem

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo

Romanum est, æstrum Graii vertere vocantes;

Asper, acerba sonans: quo tota exterrita silvis

Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther 150

Concussus, silvæque, & sicci ripa Tanagri.

Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras

Inachia Juno pestem meditata juvencæ.

Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,

Arcebis gravido pecori, armentaque pasces 155

Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:

Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:

Et quos aut pecori malint submittere habendo,

Aut aris servare sacros, aut scindere terram, 160

Et campum horrentem fractis invertere glebis.

Cetera pascuntur virides armenta per herbas.

Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,

Jam vitulos hortare, viamque insistere domandi;
 Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas. 165
 Ac primum laxos tenui de vimine circulos
 Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
 Servitio assuerint, ipsis è torquibus aptos
 Junge pares, & coge gradum conferre juvencos:
 Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes 170
 Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
 Post valido nitens sub pondere fagus axis
 Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
 Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
 Nec vascas salicum frondes, ulvamque palustrem, 175
 Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ
 More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ,
 Sed tota in dulces consument ubera natos.
 Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
 Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ, 180
 Et Jovis in læco currus agitare volantes;
 Primus equi labor est, animos atque arma videre
 Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
 Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonantes.
 Tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
 Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
 Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
 Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.
 At, tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas, 190
 Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
 Compositis, sinuetque alterna volumina crurum;
 Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
 Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 Æquora, vix summa vestigia ponat arena: 195
 Qualis, Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
 Incubuit, Scythiæque hiemes, atque arida differt

Nubila : tum segetes altæ , campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris , summæque sonorem
 Dant silvæ , longique urgent ad littora fluctus . 200
 Ille volat , simul arva fuga , simul æquora verrens .
 Hic vel ad Elei metas , & maxima campi
 Sudabit spatia , & spumas ager ore cruentas :
 Belgica vel molli melius feret effeda collo .
 Tum demum crassa magnum farragine corpus 205
 Crescere jam domitis finito . namque ante domandum
 Ingentes tollent animos , prensique negabunt
 Verbera lenta pati , & duris parere lupatis .
 Sed non ulla magis vires industria firmat ,
 Quam Venerem , & cæci stimulos avertere amoris : 210
 Sive boum , sive est cui gratior usus equorum .
 Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
 Pascua , post montem oppositum , & trans flumina lata :
 Aut intus clausos satura ad præsepia servant :
 Carpit enim vires paulatim , uritque videndo 215
 Femina , nec nemorum patitur meminisse , nec herbæ .
 Dulcibus illa quidem illecebris & sæpe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantes .
 Pascitur in magna silva formosa juvenca .
 Illi alternantes multa vi prælia miscent 220
 Vulneribus crebris : lavit ater corpora sanguis ;
 Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
 Cum gemitu . reboant silvæque , & magnus Olympus .
 Nec mos bellantes una stabulare : sed alter
 Victus abit , longeque ignotis exsulat oris : 225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris ; tum , quos amisit inultus , amores ;
 Et stabula adspectans regni excessit avitis .
 Ergo omni cura vires exercet , & inter
 Dura jacet pernix instrato saxa cubili , 230
 Frondibus hirsutis & carice pastus acuta :

Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
 Arboris obnixus trunco: ventosque laceffit
 Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
 Post, ubi collectum robur, viresque receptæ, 235
 Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus ut, in medio cœpit quum albescere Ponto
 Longius, ex altoque finum trahit; utque volutus
 Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso
 Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda 240
 Vorticibus, nigramque alte subjeetat arenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
 Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
 In furias ignemque ruunt. amor omnibus idem.
 Tempore non alio catulorum oblita læna 245
 Sævior erravit campis: nec funera vulgo
 Tam multa informes ursi stragemque dedere
 Per silvas. tum sævus aper, tum pessima rigris.
 Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris.
 Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum 250
 Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 Ac neque eos jam frena virum, nec verbera sæva,
 Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
 Flumina, correptosque unda torquentia montes.
 Ipse ruit, dentesque sabellicus exacuit sus. 255
 Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
 Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
 Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem.
 Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat cæca serus freta: quem super ingens 260
 Porta tonat cœli. & scopulis illisa reclamant
 Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.

Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
 Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?

✕ ❧ ✕

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum; 266

Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigæ.

Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium: superant montes, & flumina tranant. 270

Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,

Exceptantque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis ventæ gravidæ (mirabile dictu) 275

Saxa per, & scopulos, & depressas convalles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque Solis ad ortus;
In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cælum.

Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus: 281

Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore. 285

Hoc satis armentis. superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
Hic labor: hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, & angustis hunc addere rebus honorem. 290
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.

Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam 295
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multa duram stipula filicumque manipulis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpesque podagras.

Post, hinc digressus, jubeo frondentia capris 300

Arbuta sufficere, & fluvios præbere recentes;

Et stabula à ventis hiberno opponere soli

Ad medium conversa diem: quum frigidus olim

Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

Hæ quoque non cura nobis levior tuenda; 305

Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno

Vellera mutantur Tyrios incocta rubores.

Densior hinc soboles: hinc largi copia lactis.

Quam magis exhausto spumaverit ubere mulcra;

Lata magis pressis manabunt flumina mammis. 310

Nec minus interea barbas incanaque menta

Cinyphii tondent hirci setasque comantes,

Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.

Pascuntur vero silvas, & summa Lycai,

Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos. 315

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque

Ducunt, & gravido superant vix ubere limen.

Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,

Quo minus est illis curæ mortalis egestas,

Avertes: victumque feres, & virgea læus 320

Pabula; nec tota claudes fœnilia bruma.

At vero, Zephyris quum læta vocantibus æstas,

In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.

Luciferi primo cum sidere frigida rura

Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,

Et ros in tenera pecori gratissimus herba. 325

Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,

Et cantu querulæ rumpent arbuta cicadæ;

Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto

Currentem ilignis potare canalibus undam: 330

Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,

Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus

Ingentea tendat ramos: aut sicubi nigrum.

Illicibus crebris sacra nemus accubet umbra.
 Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus 335
 Solis ad occasum. quum frigidus aera vesper
 Temperat, & saltus reficit jam roscida luna,
 Littoraque Alcyonem resonant, acalanthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
 Prosequar, & raris habitata mapalia tectis? 340
 Sæpe diem noctemque, & totum ex ordine mensem
 Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
 Hospitiis: tantum campi jacet. omnia secum
 Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
 Armaque, Amyclaumque canem, Cressamque pharetram.
 Non secus ac patriis acer Romanus in armis 346
 Injusto sub fasce viam quum carpit, & hosti
 Ante expectatum positus stat in agmine castris.
 At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
 Turbidus & torquens flaventes Ister arenas, 350
 Quaque redit medium Rodope porrecta sub axem;
 Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ
 Aut herba campo apparent, aut arbore frondes:
 Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
 Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas. 355
 Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
 Tum Sol pallentes haud umquam discutit umbras:
 Nec quum investus equis altum petit æthera: nec quum
 Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
 Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ, 360
 Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
 Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
 Æraque diffiliunt vulgo, vestesque rigescunt
 Indutæ, caduntque securibus humida vina,
 Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ: 365
 Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non secius aere ninguit:

Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
 Torpent mole nova, & summis vix cornibus exstant.
 Hos non immixtis canibus, non cassibus ullis 371
 Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ;
 Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
 Cadunt, & magno læti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub alta
 Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
 Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
 Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380
 Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
 Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro,
 Et pecudum fulvis velantur corpora seris.
 Si tibi lanicium curæ; primum aspera frivæ,
 Lappæque tribulique absint: fuge pabula læta: 385
 Continuoque greges villis lege mollibus albos,
 Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
 Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
 Nascentum: plenoque alium circumspice campo. 390
 Munere sic niveo lætæ, si credere dignum est,
 Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
 In memora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
 At cui lactis amor, cytisum, lotosque frequentes
 Ipse manu, salsasque ferat præsepibus herbas. 395
 Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi jam excretos prohibent à matribus hædos,
 Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
 Quod surgente die mulsero, orisque diurnis, 400
 Nocte premunt; quod jam tenebris & Sole cadente,

Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Veloces Spartæ catulos acremque Molossum 405

Pasce sero pingui, numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.

Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas. 410

Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros. 415

Sæpe sub immoris præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælumque exterrita fugit:

Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ;
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,

Fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor;
Tollentemque minas & sibila colla tumentem 420

Dejice. jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.

Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
Squamea convolvens sublato pectore terga,

Atque notis longam maculosus grandibus alvum;
Qui dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum

Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram 430

Improbis ingluviem, ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt,

Exsilit in ficcum & flammantia lumina torquens
Savit agris, asperque siti atque exterritus æstu.

Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, 435

Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
 Quum positis novus exuviis nitidusque juventa
 Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 Arduus ad solem & linguis micat ore trisulcis.

Morborum quoque te causas & signa docebo. 440

Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
 Altius ad vivum persedit, & horrida cano
 Bruma gelu: vel quum tonsis illotus adhæsit
 Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.

Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445

Perfundunt, undisque aries in gurgite villis
 Mersatur, missusque secundo defluit amni:

Aut consum tristi contingunt corpus amurca,
 Et spumas miscent argenti, vivaque sulphura,
 Idæasque pices, & pingues unguine ceras, 450

Scillamque, elleborosque graves, nigrumque bitumen.

Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,

Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Ulceris os. alitur vitium, vivitque tegendo:

Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor 455

Abnegat, & meliora Deos sedet omnia poscens.

Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Quum furit, atque artus depascitur arida febris,

Profuit incensos æstus avertere, & inter

Ima ferire pedis salientem sanguine venam: 460

Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,

Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,

Et lac concretum cum sanguine potat equino.

Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ

Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465

Extremamque sequi, aut medio procumbere campo

Pascentem, & seræ solam decedere nocti;

Continuo culpam ferro compesce, prius quam

Dira per incautum serpant contagia vulgus.

Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo; 470
 Quam multæ pecudum pestes . nec singula morbi
 Corpora corripunt : sed tota æstiva repente ,
 Spemque , gregemque simul , cunctamque ab origine gen-
 tem .

Tum sciat , aerias Alpes , & Norica si quis
 Castella in tumulis , & lapidis arva Timavi , 475
 Nunc quoque post tanto videat , desertaque regna
 Pastorum , & longe saltus lateque vacantes .

Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est
 Tempestas , totoque autumnî incanduit æstu ;
 Et genus omne neci pecudum dedit , omne ferarum ;
 Corripitque lacus : infecit pabula tabo . 480

Nec via mortis erat simplex : sed ubi ignea venis
 Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus ,
 Rursus abundabat fluidus liquor ; omniaque in se
 Ossa minutatim morbo collapsa trahebat . 485

Sæpe in honore Deum medio stans hostia ad aram ,
 Lanea dum nivea circumdatur infula vitta ;
 Inter cunctantes cecidit moribunda ministros .
 Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos ,
 Inde neque impositis ardent altaria fibris ; 490

Nec responsa potest consultus reddere vates :
 Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri ,
 Summaque jejuna sanie infusatur arena .

Hinc latis vituli vulgo moriuntur in herbis ,
 Et dulces animas plena ad præsepia reddunt . 495

Hinc canibus blandis rabies venit , & quatit ægros
 Tussis anhela sues , ac faucibus angit obesis .

Labitur infelix , studiorum atque immemor herbæ ,
 Victor equus , fontesque avertitur , & pede terram

Crebra ferit : demissæ aures : incertus ibidem 500

Sudor ; & ille quidem morituris frigidus : aret

Pellis , & ad tactum tractanti dura resistit .

Hæc ante exitium primis dant signa diebus.

Sin in processu cœpit crudescere morbus,

Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto 505

Spiritus, inter dum gemitu gravis, imaque longo

Ilia singultu tendunt: it naribus ater

Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.

Præfuit inserto latices infundere cornu

Lenæos: ea visa salus morientibus una. 510

Mox erat hoc ipsum exitio, furisque resecti

Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,

(Dii meliora piis, erroremque hostibus illum!)

Discinos nudis laniabant dentibus artus.

Ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515

Concidit, & mixtum spumis vomit ore cruorem,

Extremosque ciet gemitus. it tristis arator,

Mœrentem abjungens fraterna morte juvenum;

Atque opere in medio defixa relinquit aratra.

Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt 520

Prata movere animum, non qui per saxa volutus

Purior electro campum petit amnis: at ima

Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,

Ad terramque fluit devexo pondere cervix.

Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras

Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi 526

Munera, non illis epulæ nocuere repostæ;

Fronibus & victu pascuntur simplicis herbæ.

Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres. 530

Tempore non alio dicunt regionibus illis

Quæsitæ ad sacra boves Junonis, & uris

Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Ergo ægre rastris terram rimantur, & ipsis

Unguibus infodiunt fruges, montesque per altos 535

Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.

Non lupo infidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervique fugaces
Nunc interque canes & circum tecta vagantur. 540

Jam maris immensi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ.

Interit & curvis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis adstantibus hydri. 545
Ipsis est aer avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt:

Præterea nec jam mutari pabula refert,
Quasitæque nocent artes: cessere magistri
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus. 550
Sævit & in lucem Scygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone: morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.

Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesque sonant ripæ, collesque supini. 555

Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus: nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma: 560

Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum etiam invisos si quis tentarat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur nec longo deinde moranti. 565
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

GEORGICON LIBER TERTIUS EXPLICIT.

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the
the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the
the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the
the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the
the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the
the thirty-first is the fact that the
the thirty-second is the fact that the
the thirty-third is the fact that the
the thirty-fourth is the fact that the
the thirty-fifth is the fact that the
the thirty-sixth is the fact that the
the thirty-seventh is the fact that the
the thirty-eighth is the fact that the
the thirty-ninth is the fact that the
the fortieth is the fact that the
the forty-first is the fact that the
the forty-second is the fact that the
the forty-third is the fact that the
the forty-fourth is the fact that the
the forty-fifth is the fact that the
the forty-sixth is the fact that the
the forty-seventh is the fact that the
the forty-eighth is the fact that the
the forty-ninth is the fact that the
the fiftieth is the fact that the
the fifty-first is the fact that the
the fifty-second is the fact that the
the fifty-third is the fact that the
the fifty-fourth is the fact that the
the fifty-fifth is the fact that the
the fifty-sixth is the fact that the
the fifty-seventh is the fact that the
the fifty-eighth is the fact that the
the fifty-ninth is the fact that the
the sixtieth is the fact that the
the sixty-first is the fact that the
the sixty-second is the fact that the
the sixty-third is the fact that the
the sixty-fourth is the fact that the
the sixty-fifth is the fact that the
the sixty-sixth is the fact that the
the sixty-seventh is the fact that the
the sixty-eighth is the fact that the
the sixty-ninth is the fact that the
the seventieth is the fact that the
the seventy-first is the fact that the
the seventy-second is the fact that the
the seventy-third is the fact that the
the seventy-fourth is the fact that the
the seventy-fifth is the fact that the
the seventy-sixth is the fact that the
the seventy-seventh is the fact that the
the seventy-eighth is the fact that the
the seventy-ninth is the fact that the
the eightieth is the fact that the
the eighty-first is the fact that the
the eighty-second is the fact that the
the eighty-third is the fact that the
the eighty-fourth is the fact that the
the eighty-fifth is the fact that the
the eighty-sixth is the fact that the
the eighty-seventh is the fact that the
the eighty-eighth is the fact that the
the eighty-ninth is the fact that the
the ninetieth is the fact that the
the ninety-first is the fact that the
the ninety-second is the fact that the
the ninety-third is the fact that the
the ninety-fourth is the fact that the
the ninety-fifth is the fact that the
the ninety-sixth is the fact that the
the ninety-seventh is the fact that the
the ninety-eighth is the fact that the
the ninety-ninth is the fact that the
the hundredth is the fact that the

LIBER Q U A R T U S.

Exsequar

Aerei mellis caelestia dona

Virg. Georg. Lib. IV. v. 1.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER IV.

P Rotinus aerii mellis cœlestia dona
 Exsequar. hanc etiam Mæcenas aspice partem.
 Admiranda tibi levium spectacula rerum,
 Magnanimosque duces, totiusque ex ordine gentis
 Mores, & studia, & populos, & prælia dicam. 5
 In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem
 Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
 Principio sedes apibus statioque petenda,
 Quo neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
 Ferre domum prohibent) neque oves hædique petulci
 Floribus insultent, aut errans bucula campo 11
 Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
 Absint & picæ squalentia terga lacerti
 Pinguibus à stabulis, meropesque, aliæque volucres:
 Et manibus Procne pectus signata cruentis. 15
 Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
 Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
 At liquidi fontes & stagna virentia musco
 Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
 Palmaque vestibulum aut ingens oleaster obumbret. 20
 Ut, quum prima novi ducent examina reges,
 Vere suo, ludetque favis emissæ Juventus:
 Vicina invitet decedere ripa calori;
 Obviaque hospitibus teneat frondentibus arbor.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet humor, 25
 Transversas salices, & grandia conjice saxa:
 Pontibus ut crebris possint consistere, & alas

Pandere ad æstivum solem : si forte morantes
Sparserit , aut præceps Neptuno immerserit Eurus .

Hæc circum casia virides , & olentia late 30
Serpylla , & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat , irriguumque bibant violaria fontem .

Ipsa autem , seu corticibus tibi suta cavatis ,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta ,
Angustos habeant aditus . nam frigore mella 35
Cogit hiems , eademque calor liquefacta remittit .
Utraque vis apibus pariter metuenda : neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt , fæcoque & floribus oras
Explent , collectumque hæc ipsa ad munera gluten , 40
Et visco & Phrygiæ servant pice lentius Idæ .
Sæpe etiam effossis , si vera est fama , latebris ,
Sub terra fovere larem , penitusque repertæ
Pumicibusque cavis , exesæque arboris antro .

Tu tamen e levi rimosa cubilia limo , 45
Unge fovens circum , & raras superinjice frondes .
Neu propius tectis taxum sine , neve rubentes
Ure foco caneros , altæ neu crede paludi :
Aut ubi odor cœni gravis , aut ubi concava pulsu
Saxa sonant , vocisque offensa resultat imago . 50

Quod superest , ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras , cœlumque æstiva luce reclusit :
Illæ continuo saltus silvasque peragrant ,
Purpureosque metunt flores , & flumina libant
Summa leves . hinc nescio qua dulcedine lata 55
Progeniem nidosque foveant : hinc arte recentes
Excudunt ceras & mella tenacia fingunt .

Hinc ubi jam emissum caveis ad fidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen ,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem , 60
Contemplator : aquas dulces , & frondea semper

Teda petunt. huc tu jussos adsperge saporis,
 Trita melisphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
 Tinnitusque cie, & Matris quate cymbala circum.
 Ipsæ confident medicatis sedibus: ipsæ 65
 Intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint; (nam sæpe duobus.
 Regibus incescit magno discordia motu)
 Continuoque animos vulgi & trepidantia bello
 Corda licet longe præsciscere: namque morantes 70
 Martius ille aris rauci canor increpat, & vox
 Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.

Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
 Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
 Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ 75
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentes,
 Erumpunt portis, concurritur; æthere in alto
 Fit sonitus, magnum mixtæ glomerantur in orbem,
 Præcipientesque cadunt non densior aere grando, 80
 Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

Ipsi per medias acies, insignibus alis,
 Ingentes animos angusto in pectore versant.
 Usque adeo obnixe non cedere, dum gravis aut hos,
 Aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
 Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
 Verum ubi ductores acie revocaveris ambo;
 Deterior qui visus, eam, ne prodigus obsit,
 Dede neci: melior vacua sine regnet in aula: 90

Alter erit maculis anro squalentibus ardens:
 (Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
 Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
 Desidia, latamque trahens inglorius alvum.

Ut binæ regum facies, ita corpora gentis. 95

Namque aliæ turpes horrent : ceu pulvere ab alto
 Quum venit , & sicco terram spuit ore viator
 Aridus : elucent aliæ , & fulgore coruscant
 Ardentes auro , & paribus lita corpora guttis.
 Hac potior soboles , hinc cœli tempore certo 100
 Dulcia mella premes : nec tantum dulcia , quantum
 Et liquida , & durum Bacchi domitura saporem .

At quum incerta volant , cœloque examina ludunt ,
 Contemnuntque favos , & frigida recta relinquunt ;
 Instabiles animos ludo prohibebis inani . 105
 Nec magnus prohibere labor . tu regibus alas
 Eripe . non illis quisquam cunctantibus altum
 Ire iter , aut castris audebit vellere signa .
 Invitent croceis halantes floribus horti ,
 Et custos furum atque avium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci servet tutela Priapi .

Ipsè thymum pinosque ferens de montibus altis
 Tecta serat late circum , cui talia curæ :
 Ipsè labore manum duro terat : ipse feraces
 Figat humo plantas , & amicos irriget imbres . 115
 Atque equidem , extremo nî jam sub fine laborum
 Vela traham , & terris festinem advertere proram ;
 Forsitan , & pingues hortos quæ cura colendi
 Ornaret , canerem , biferique rosaria Pæsti :
 Quoque modo potis gauderent intuba rivis : 120
 Et virides apio ripæ , tortusque per herbam
 Cresceret in ventrem cucumis : nec sera comantem
 Narcissum , aut flexi tacuissè vimen acanthi ,
 Pallentesque hederas , & amantes littora myrtos .

Namque sub Œbalia memini me turribus altis , 125
 Qua piger humectat flaventia culta Galæsus ,
 Corycium vidisse senem : cui pauca relictæ
 Jugera ruris erant : nec fertilis illa juvencis ,
 Nec pecori opportuna seges , nec commoda Bæcho .

Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum 130
 Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
 Regum aquabat opes animis; seraque revertens
 Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemtis.
 Primus vere rosam atque autumnno carpere poma,
 Et quum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 Rumperet, & glacie cursus frenaret aquarum,
 Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
 Æstatem increpitans seram, Zephyrosque morantes.
 Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
 Primus abundare, & spumantia cogere pressis 140
 Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
 Quorque in flore novo pomis se fertilis arbor
 Induerat, totidem autumnno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
 Eduramque pirum, & spinos jam pruna ferentes, 145
 Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 Prætereo, atque aliis post commemoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipse
 Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque æra secuta,
 Dictæo cœli regem pavere sub antro.
 Solæ communes gnatos, consortia tecta
 Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
 Et patriam solæ, & certos novere penates: 155
 Venturæque hiemis memores æstate laborem
 Experiuntur, & in medium quæsitæ reponunt.
 Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
 Exercentur agris: pars intra septa domorum
 Narcissi lacrimam, & lentum de cortice gluten, 160
 Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
 Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos.
 Educunt fœtus; aliæ purissima mella

Stripant, & liquido distendunt nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti: 165
 Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
 Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Quum properant, alii taurinis follibus auras
 Accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 Æra lacu: gemit impositis incudibus Ætna.
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum. 175
 Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urget habendi,
 Munere quamque suo. grandævus oppida curæ,
 Et munire favos, & dædala fingere testæ.
 At fessæ multa referunt se nocte minores, 180
 Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.

Mane ruunt portis; nusquam mora. rursus easdem 185
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 Admonuit, tum testæ petunt, tum corpora curant.
 Fit sonitus, mustantque oras & limina circum.
 Post, ubi jam thalamis se composuere, filetur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190

Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
 Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
 Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
 Excursusque breves tentant, & sæpe lapillos,
 Ut cymbæ instabiles, fluctu jactante, saburram, 195
 Tollunt: his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,

Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipsæ e foliis natos, & suavibus herbis 200
Ore legunt, ipsæ Regem, parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque, & cerea regna refingunt.

Sæpe etiam duris errando in coribus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis! 205
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat Fortuna domus, & avi numerantur avorum.

Præterea regem non sic Egyptus, & ingens 210
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant. rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso rupere fidem: constructaque mella
Diripere ipsæ, & crates solvere favorum.
Ille operum custos: illum admirantur, & omnes 215
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

His quidam signis atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus 220
Ætherios dixere. Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.

Si quando sedem angustam, servataque mella
Thesauris relines; prius haustu sparsus aquarum
Ore fove, fumosque manu prætende sequaces: 230
Bis gravidos cogunt fœtus; duo tempora messis.

Taygete simul os terris ostendit honestum
 Plejas , & Oceani spreto pede reppulit amnes :
 Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi ,
 Tristior hibernas cœlo descendit in undas . 235

Illis ira modum supra est , læsæque venenum
 Morfibus inspirant , & spiculæ cæca relinquunt
 Affixæ venis , animasque in vulnera ponunt .

Sin duram metues hiemem , parcesque futuro ,
 Contusosque animos , & res miserabere fractas ; 240

At suffire thymo , cerasque recidere inanes
 Quis dubitet ? nam sæpe favos ignotus adedit
 Stellio , lucifugis congesta cubilia blattis :

Immunisque sedens aliena ad pabula fucus ,
 Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis ; 245

Aut durum tinea genus , aut invisæ Minervæ
 In foribus laxos suspendit aranea castes .

Quo magis exhaustæ fuerint , hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas ,
 Complebuntque foros , & floribus horrea texent . 250

Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros
 Vita tulit) tristi languebant corpora morbo ,
 Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis :
 Continuo est agris alius color : horrida vultum
 Deformat macies : tum corpora luce carentum 255
 Exportant tectis , & tristitia funera ducunt :
 Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent ,
 Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes ,
 Ignavæque fame & contracto frigore pigræ .

Tum sonus auditur gravior , tractimque susurrant : 260
 Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster :
 Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis :
 Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis .

Hic jam galbaneos suadebo incendere odores ,
 Mellaque arundineis inferre canalibus , ultro 265

Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentesque rosas, aut igni pingua multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, & grave olentia centaurea. 170

Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ subluet purpura nigræ. 175

Sæpe Deûm nexis ornata torquibus aræ.
Asper in ore sapor. tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris. 180

Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Infincerus apes tulerit cruor. altius omnem 185
Expediam prima repetens ab origine famam.

Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis;
Quaque pharetrata vicinia Perfidis urget, 190
Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora,
Usque coloratis amnis devexus ab Indis:

Omnis in hac certam regio jacet arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus 195

Eligitur locus. hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt arctis, & quattuor addunt,
Quattuor a ventis obliqua luce fenestras.

Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,

Quæritur : huic geminæ nares , & spiritus oris . 300

Multa reluctanti obstruitur , plagisque perempto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem .
Sic positum in clauso linquunt , & ramea costis
Subjiciunt fragmenta , thymum , casiasque recentes .

Hoc geritur , Zephyris primum impellentibus undas , 303
Ante novis rubeant quam prata coloribus , ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo .

Interea teneris tepesfactus in ossibus humor
Æstuat , & visenda modis animalia miris ,
Trunca pedum primo , mox & stridentia pinnis 310
Miscentur , tenuemque magis magis aera carpunt ;
Donec , ut æstivis effusus nubibus imber ,
Erupere ; aut ut , nervo pulsante , sagittæ ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi .

Quis Deus hanc , Musæ , quis nobis extudit artem ?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit ? 316

Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe ,
Amisissis , ut fama , apibus morboque fameque ,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis ,
Multa querens , atque hac affatus voce parentem : 320

Mater Cyrene , mater , quæ gurgitis hujus
Ima tenes , quid me præclara stirpe Deorum ,
(Si modo , quem perhibes , pater est Thymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti ? aut quo tibi nostri
Pulsus amor ? quid me cælum sperare jubebas ? 325

En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem ,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat , te matre , relinquo .

Quin age , & ipsa manu felices erue silvas :
Fer stabulis inimicum ignem , atque interfice messes .
Ure sata , & validam in vites molire bipennem : 330

Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti

Sensit . eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant , hyali saturo fucata colore : 335

Drymoque , Xanthoque , Ligeaque . Phyllodoceque ,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla :
Nesæ , Spioque , Thaliaque , Cymodoceque ,
Cydippeque , & flava Lycorias ; altera virgo ,
Altera tum primos Lucinæ experta labores : 340

Clioque & Beroë soror , Oceanitides ambæ ,
Ambæ auro , pictis incinctæ pellibus ambæ :
Atque Ephyre , atque Opis , & Asia Deïopeia :
Et tandem positis velox Arethusa sagittis .

Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
Vulcani , Martisque dolos , & dulcia furta :

Aque Chao densos Divûm numerabat amores .
Carminè quo captæ , dum fufis mollia pensa
Devolvunt , iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi ; vitreisque sedilibus omnes 350

Obstupuere : sed ante alias Arerhusa sorores
Prospiciens ; summa flavum caput extulit unda .
Et procul : O gemitu non frustra exterrita tanto ,
Cyrene soror ; ipse tibi , tua maxima cura ,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam 355

Stat lacrimans , & te crudelem nomine dicit .
Huic perculsa nova mentem formidine mater ,
Duc age , duc ad nos ; fas illi limina Divûm
Tangere , ait : simul alta jubet discedere late
Flumina , qua juvenis gressus inferret . at illum 360

Curvata in montis faciem circumstetit unda ,
Accepitque sinu vasto , misitque sub amnem .

Jamque domum mirans genitricis , & humida regna ,
Speluncisque lacus clausos , lucosque sonantes ,
Ibat , & ingenti motu stupefactus aquarum , 365

Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis , Phasimque , Lycumque ,

Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluentia,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus, 370
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pingua culta
Ia mare purpureum violentior influit amnis.

Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & gnati fletus cognovit inanes 375
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula. Panchæis adolescent ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii carchesia Bacchi: 380
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit. 385
Omne quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Ceruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit 390
Pallenen. hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus. novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta, & turpes pascit sub gurgite phœas 395
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventuque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende. doli circum hæc demum frangentur inanes. 400
Ipsa ego te, medios quum sol accenderit æstus,

Quum sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit: facile ut somno aggrediare jacentem.
 Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis; 405
 Tum varia illudent species atque ora ferarum.
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, & fulva cervice leana:
 Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
 Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. 410
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
 Tanto, gnate, magis contende tenacia vincla;
 Donec talis erit mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegeter quum lumina somno.
 Hac ait, & liquidum ambrosiæ diffudit odorem: 415
 Quo totum gnati corpus perduxit. ac illi
 Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor. est specus ingens
 Exesi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur, inque sinus sciundit sese unda reductos; 420
 Deprensus olim statio tutissima nautis.
 Intrus se vasti Proteus tegit objice saxi.
 Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
 Collocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Jam rapidus torrens siccantes Sirius Indos 425
 Ardebat: cælo & medium sol igneus orbem
 Hauserat. arebant herbæ, & cava flumina ficcis
 Faucibus ad limum radii repecta coquebant:
 Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 Ibat cum valli circum gens humida Ponti. 430
 Exultans rorem late dispergit amarum.
 Sternunt se somno diverso in lictore phocæ.
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu virulos ad recta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435

Consedit scopulo medius, numerumque recenset;
 Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas;
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
 Occupat. ille suæ contra non immemor artis, 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
 Verum, ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
 In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras 445
 Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille:
 Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam.
 Sed tu define velle. Deum præcepta secuti
 Venimus hinc lapsis quæsitum oracula rebus.
 Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa 450
 Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
 Et graviter frendens, sic fati ora resolvit:
 Non te nullius exercent numinis iræ.
 Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
 Haudquaquam ob meritum pœnas, ni fata resistent,
 Suscitatur; & rapta graviter pro conjuge sævit. 456
 Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
 Immanem ante pedes hydrum moritura puella
 Servantem ripas alta non vidit in herba.
 At chorus æqualis Dryadum clamore supremos 460
 Implerunt montes, flerunt Rhodopeiæ arces,
 Altaque Panghæa, & Rhesi Mavortia tellus,
 Atque Getæ, atque Hebrus, atque Aëtias Orithya.
 Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
 Te, dulcis conjux, te solo in littore secum, 465
 Te, veniente die, te decedente canebat.
 Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis.
 Et caligantem nigra formidine lacum
 Ingressus, Manesque adiit, regemque tremendum,

Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470

At cantu commotæ Erebi de sedibus imis

Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum:

Quam multa in foliis avium se millia condunt,

Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:

Matres, atque viri, defunctaque corpora vita 475

Magnanimùm heroum, pueri, innuptæque puellæ,

Impositique rogis juvenes ante ora parentum,

Quos circum limus niger, & deformis arundo

Cocytî, tarda que palus inamabilis unda

Alligat, & novies Styx interfusa coercet. 480

Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi

Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues

Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,

Atque Ixionii vento rota constitit orbis.

Jamque pedem referens, casus evaserat omnes, 485

Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,

Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem:

Quum subita incautum dementia cepit amantem;

Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.

Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa 490

Immemor, heu, victusque animi, respexit. ibi omnis

Effusus labor, atque immitris rupta tyranni

Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.

Illa, Quis & me, inquit, miseram, & te perdidit

Orpheu?

Quis tantus furor? en, iterum crudelia retro 495

Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.

Jamque vale. feror ingenti circumdata nocte,

Invalidasque tibi tendens, heu, non tua, palmas.

Dixit, & ex oculis subito, ceu fumus in auras

Commixtus tenues, fugit diversa: neque illum, 500

Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem.

Dicere præterea, vidit; nec portitor Orci

Amplius objectam passus transire paludem :

Quid faceret ? quo se rapta bis conjuge ferret ?

Quo fletu Manes , qua numina voce moveret ? 505

Illa quidem Strygia nabat jam frigida cymba .

Septem illum totos perhibent ex ordine menses ,

Rupe sub aëria , deserti ad Strymonis undam

Flevisse , & gelidis hæc evoluisse sub antris ,

Mulcentem tigres , & agentem carmine quercus . 510

Qualis populea mœrens Philomela sub umbra

Amisissos queritur fœtus : quos durus arator

Observans nido implumes detraxit : at illa

Flet noctem , ramoque sedens miserabile carmen

Integrat , & mœstis late loca questibus implet . 515

Nulla Venus , nullique animum flexere hymenæi .

Solus Hyperboreas glacies , Tanaimque nivalem ,

Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis

Lustrabat , raptam Eurydicen atque irrita Ditis

Dona querens , spreto Ciconum quo munere matres , 520

Inter sacra Deum , nocturnique Orgia Bacchi ,

Discerptum latos juvenem sparsere per agros .

Tum quoque marmorea caput a cervice revulsum ,

Gurgite quum medio portans Œagrius Hebrus

Volveret , Eurydicen vox ipsa & frigida lingua , 525

Ah miseram Eurydicen anima fugiente vocabat :

Eurydicen toto referebant flumine ripæ .

Hæc Protens , & se jactu dedit æquor in altum .

Quaque dedit , spumantem undam sub vertice torfit .

At non Cyrene : namque ultro affata timentem : 530

Nate , licet tristes animo deponere curas .

Hæc omnis morbi causa : hinc miserabile Nymphæ ,

Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis ,

Exitium misere apibus . tu munera supplex

Tende , petens pacem , & faciles venerare Napæas . 535

Namque dabunt veniam votis , irasque remittent .

Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.

Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas. 540

Quatuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes, 545
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.

Haud mora: continuo matris præcepta facessit:
Ad delubra venit; monstratas excitat aras:
Quattuor eximios præstanti corpore tauros 550
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.

Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt liquefacta boum per viscera toto 555
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis;
Immensasque trahi nubes: jamque arbore summa
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.

Hæc super arborum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum 560
Fulminat Euphraten bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Illo VIRGILIUM me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis otii:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juvena, 565
Tityre, te patulæ cecini sub regmine fagi.

GEORGICON LIBER QUARTUS EXPLICIT.

ÆNEIDOS

LIBER PRIMUS.

Eripiunt subito nubes cœlumque diemque .

Teucrorum ex oculis :

Virg. Æneid. lib. I. v. 91.

RECORDS
OF THE
CITY OF BOSTON

1864

P. V I R G I L I I

M A R O N I S

Æ N E I D O S

L I B E R P R I M U S .

A RMA virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lavinaque venit
Littora . multum ille & terris jactatus & alto
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram :
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem, 5
Inferretque Deos Latio . genus unde Latinum ,
Albanique patres , atque altæ mœnia Romæ .

Musa , mihi causas memora , quo numine læso,
Quidve dolens Regina Deum , tot volvere casus
Insignem pietate virum , tot adire labores 10
Impulerit . tantæne animis cœlestibus iræ ?

Urbs antiqua fuit , Tyrii tenuere coloni ,
Carthago, Italiam contra Tyberinaque longe
Ostia , dives opum , studiisque asperrima belli :
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam 15
Posthabita coluisse Samo . hic illius arma ,
Hic currus fuit : hoc regnum Dea gentibus esse ,
Si qua fata sinant , jam tum tenditque fovetque .
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces . 20

Hinc populum late regem , belloque superbum
Venturum excidio Libyæ : sic volvere Parcas .
Id metuens , veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis .
Nec dum etiam causæ irarum sævique dolores 25

Exciderant animo . manet alta mente repositum
Judicium Paridis , spretaque injuria formæ ;
Et genus invisum , & rapti Ganymedis honores .
His accensa super , jactatos æquore toto
Troas , reliquias Danaum , atque immitis Achilli , 30
Arcebat longe Latio : multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum .
Tantæ molis erat Romanam condere gentem !

Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant lati , & spumas salis ære ruebant : 35
Quum Juno , æternum servans sub pectore vulnus ,
Hæc secum : Mene incepto desistere victam ,
Nec posse Italia Teucrorum avertere Regem ?
Quippe vetor fatis . Pallasne exurere classem
Argivum , atque ipsos potuit submergere ponto , 40
Unius ob noxam , & furias Ajacis Oilei ?
Ipsa , Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem ,
Disjecitque rates , evertitque æquora ventis :
Illum exspirantem transfixo pectore flammæ
Turbine corripuit , scopuloque infixit acuto . 45
Ast ego , quæ Divum incedo Regina , Jovisque
Et soror , & conjux , una cum gente tot annos
Bella gero . & quisquam numen Junonis adoret
Præterea , aut supplex aris imponat honorem ?

Talia flammato secum Dea corde volutans , 50
Nimborum in patriam , loca fœta furentibus Austris ,
Æoliam venit . hic vasto Rex Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit , ac vinelis & carcere frenat .
Illi indignantes magno cum murmure montis 55
Circum claustra fremunt . celsa sedet Æolus arce
Sceptra tenens , mollitque animos , & temperat iras .
Ni faciat , maria ac terras cælumque profundum
Quippe ferant rapidi secum , verrantque per auras .

Sed Pater Omnipotens speluncis abdidit atris , 60
 Hoc metuens : molemque & montes insuper altos
 Imposuit : Regemque dedit , qui fœdere certo
 Et premere , & laxas sciret dare jussus habenas .
 Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est :
 Æole (namque tibi Divum pater , arque hominum Rex
 Et mulcere dedit fluctus , & tollere vento) 66
 Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor ,
 Ilium in Italiam portans , victosque Penates .
 Iacite vim ventis , submersasque obrue puppes ;
 Aut age diversas , & disjice corpora ponto . 70
 Sunt mihi his septem præstanti corpore Nymphæ ;
 Quarum , quæ forma pulcherrima , Deiopeiam
 Connubio jungam stabili , propriamque dicabo :
 Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
 Exigat , & pulchra faciat te prole parentem . 75
 Æolus hæc contra : Tuus , o Regina , quid optes ,
 Explorare labor : mihi jussa capessere fas est .
 Tu mihi quodcumque hoc regni , tu sceptrâ , Jovemque
 Concilias , tu das epulis accumbere Divum ,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem . 80
 Hæc ubi dicta , cavum conversa cuspide montem
 Impulit in latus : ac venti , velut agmine facto ,
 Qua data porta , ruunt , & terras turbine perfiant .
 Incubere mari , totumque a sedibus imis
 Una Eurusque Notusque ruunt , creberque procellis 85
 Africus , & vastos volvunt ad sidera fluctus .
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum .
 Eripiunt subito nubes cælumque diemque
 Teucrorum ex oculis : ponto nox incubat atra .
 Intonuere poli , & crebris micat ignibus æther , 90
 Præsentemque viris intentant omnia mortem .
 Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra .
 Ingemit , & , duplices tendens ad sidera palmas ,

4

Talia voce refert : O terque quaterque beati ,
 Queis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus ægis 95
 Contigit oppetere ! o Danaum fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra ?
 Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon : ubi tot Simois correpta sub undis 100
 Scura virum galeasque & fortia corpora volvit ?
 Talia jactanti stridens Aquilone procella
 Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi : tum prora avertit, & undis
 Dat latus : insequitur cumulo præruptus aquæ mons. 105
 Hi summo in fluctu pendent : his unda dehiscens
 Terram inter fluctus aperit. furit æstus arenis.
 Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet :
 Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus Aras,
 Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto 110
 In brevia & Syrtes urget, (miserabile visu)
 Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
 Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Orontem,
 Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit. excutitur, pronusque magister 115
 Volvitur in caput. alt illam ter fluctus ibidem
 Torquet agens eircum, & rapidus vorat æquore vortex.
 Apparent rari nantes in gurgite vasto ;
 Arma virum, tabulæque, & Troia gaza per undas.
 Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ, 120
 Et qua vectus Abas, & qua grandævus Alethes,
 Vicit hiems : laxis laterum compagibus omnes
 Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
 Interea magno misceri murmure pontum,
 Emissamque hiemem sensit Neptunus, & imis 125
 Stagna refusa vadis : graviter commotus, & alto
 Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.

Disiectam Æneæ toto videt æquore classem ;
 Fluctibus oppressos Troas , cœlique ruina .
 Nec latuere doli fratrem Junonis , & iræ : 130
 Eurum ad se Zephyrumque vocat : dehinc talia fatur :
 Tantane vos generis tenuit fiducia vestri ?
 Jam cœlum terramque meo sine numine , venti ,
 Miscere , & tantas audetis tollere moles ?
 Quos ego : sed motos præstat componere fluctus . 135
 Post mihi non simili pœna commissa luetis .
 Maturate fugam , Regique hæc dicite vestro :
 Non illi imperium pelagi , sævumque tridentem ,
 Sed mihi sorte datum . tenet ille immania saxa ,
 Vestras , Eure , domos : illa se jactet in aula 140
 Æolus , & clauso ventorum carcere regnet .
 Sic ait , & dicto citius tamida æquora placat :
 Collectasque fugat nubes , solemque reducit .
 Cymothoe simul & Triton adnexus acuto
 Detrudunt naves scopulo . levat ipse tridenti , 145
 Et vastas aperit Syrtes , & temperat æquor :
 Atque rotis summas levibus perlabitur undas .
 Ac , veluti magno in populo quum sæpe coorta est
 Seditio , sævitque animis ignobile vulgus ;
 Jamque faces & saxa volant ; furor arma ministrat : 150
 Tum , pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere , silent ; arrectisque auribus adstant :
 Ille regit dictis animos , & pectora mulcet .
 Sic cunctus pelagi cecidit fragor ; æquora postquam
 Prospiciens Genitor , cœloque investus aperto 155
 Flectit equos , curruque volans dat lora secundo .
 Defessi Æneadæ , quæ proxima , littora cursu
 Contendunt petere , & Libyæ vertuntur ad oras .
 Est in secessu longo locus ; insula portum
 Efficit objectu laterum : quibus omnis ab alto 160
 Frangitur , inque sinus scindit sese unda reductos .

Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
 In cælum scopuli: quorum sub vertice late
 Æquora tuta silent. tum silvis scena coruscis
 Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra . 165
 Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
 Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
 Nympharum domus. hic fessas non vincula naves
 Ulla tenent: unco non alligat ancora morsa.
 Huc septem Æneas collectis navibus omni 170
 Ex numero subit: ac magno telluris amore
 Egressi, optata potiuntur Troes arena,
 Et sale tabentes artus in litore ponunt.
 Ac primum silici scintillam excudit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175
 Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
 Expediunt fessi rerum: frugesque receptas
 Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
 Æneas scopulum interea conscendit, & omnem 180
 Prospectum late pelago petit; Anthea si qua
 Jactatum vento videat Phrygiasque biremes;
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam; tres litore cervos
 Prospieit errantes: hos tota armenta sequuntur 185
 A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
 Corripuit: fidus quæ tela gerebat Achates:
 Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
 Cornibus arboreis sternit; tum vulgus, & omnem 190
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
 Hinc portum petit, & socios spartitur in omnes.
 Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes 195

Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
 O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
 O passi graviora; dabit Deus his quoque finem.
 Vos, & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes 200
 Accessitis scopulos: vos & Cyclopea saxa
 Experti; revocate animos, mœstumque timorem
 Mittite. forsan & hæc olim meminisse juvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum
 Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas 205
 Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
 Durate, & vosmet rebus servate secundis.
 Talia voce refert: curisque ingentibus æger
 Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se prædæ accingunt, dapibusque futuris: 210
 Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
 Pars in frustra secant, veribusque trementia figunt:
 Litore ahena locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu revocant vires: fusique per herbam
 Implentur veteris Bacehi, pinguisque ferinæ. 215
 Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ,
 Amissos longo socios sermone requirunt,
 Spemque metumque inter dubii; seu vivere credant,
 Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
 Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti, 220
 Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
 Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
 Et jam finis erat: quum Juppiter æthere summo
 Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
 Litora, & latos populos; sic vertice cæli 225
 Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
 Atque illum tales jactantem pectore curas
 Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes
 Alloquitur Venus: O qui res hominumque Deumque

Æternis regis imperiis , & fulmine terres ,
 Quid meus Æneas in te committere tantum ,
 Quid Troes potuere ? quibus tot funera passis ,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis ?
 Certe hinc Romanos olim , volventibus annis ,
 Hinc fore ductores , revocato a sanguine Teucris , 235
 Qui mare , qui terras omni ditione tenerent ,
 Pollicitus . quæ te , Genitor , sententia vertit ?
 Hoc equidem occasum Trojæ , tristesque ruinas
 Solabar , fatis contraria fata rependens .
 Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
 Insequitur . quem das finem , Rex magne , laborum ?
 Antenor potuit , mediis elapsus Achivis ,
 Illyricos penetrare sinus , atque intima tutus
 Regna Liburnorum , & fontem superare Timavi :
 Unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 It mare proruptum , & pelago premit arva sonanti .
 Hic tamen ille urbem Patavi , sedesque locavit
 Teucrorum , & genti nomen dedit , armaque fixit
 Troïa : nunc placida compositus pace quiescit .
 Nos , tua progenies , cœli quibus annuis arcem , 250
 Navibus (infandum) amissis , unius ob iram
 Prodimur , atque Italis longe disjungimur oris .
 Hic pietatis honos ? sic nos in sceptrâ reponis ?
 Olli subridens hominum sator atque Deorum ,
 Vultu , quo cœlum tempestatesque serenat , 255
 Oscula libavit natæ : dehinc talia fatur .
 Parce metu , Cytherea : manent immota tuorum
 Fata tibi : cernes urbem , & promissa Lavini
 Mœnia ; sublimemque feres ad sidera cœli
 Magnanimum Ænean : neque me sententia vertit . 260
 Hic (tibi fabor enim , quando hæc te cura remordet ,
 Longius & volvens fatorum arcana movebo)
 Bellum ingens geret Italia , populosque feroces

Contundet ; moresque viris & mœnia ponet :
 Tertia dum Latio regnantem viderit ætas , 265
 Ternaque transierint Rutulis hyberna subactis .
 At puer Ascanius , cui nunc cognomen Iulo
 Additur , (Ilus erat , dum res stetit Ilia regno)
 Triginta magnos volvendis mensibus orbes
 Imperio explebit , regnumque a sede Lavini 270
 Transferet , & longam multa vi muniet Albam .
 Hic jam tercentum totos regnabitur annos
 Gente sub Hectorea : donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem .
 Inde lupæ fulvo nutricis tegmine latus 275
 Romulus excipiet gentem , & Mavortia condet
 Mœnia , Romanosque suo de nomine dicet .
 His ego nec metas rerum , nec tempora pono ;
 Imperium sine fine dedi . quin aspera Juno ,
 Quæ mare nunc terrasque metu cælumque fatigat , 280
 Consilia in melius referet , mecumque fovebit
 Romanos rerum dominos , gentemque togatam .
 Sic placitum . veniet lustris labentibus ætas ,
 Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ
 Servitio premet , ac victis dominabitur Argis . 285
 Nascetur pulchra Trojanus origine Caesar ,
 Imperium Oceano , famam qui terminet astris ,
 Julius , a magno demissum nomen Iulo .
 Hunc tu olim cælo , spoliis Orientis onustum ,
 Accipies securâ . vocabitur hic quoque votis . 290
 Aspera tum positis mitescent secula bellis :
 Cana fides , & Vesta , Remo cum fratre Quirinus
 Jura dabunt : diræ ferro , & compagibus arctis
 Claudentur belli portæ . Furor impius intus
 Sæva sedens super arma , & centum vinctus ahenis 295
 Post tergum nodis , fremet horridus ore cruento .
 Hæc ait : & Maja genitum demittit ab alto ,

Ut terræ , utque novæ pateant Carthagini arces
 Hospitio Teucris : ne fati nescia Dido
 Finibus arceret . volat ille per aera magnum 300
 Remigio alarum ; ac Libyæ citus adstitit oris .
 Et jam jussa facit ; ponuntque ferocia Pœni
 Corda , volente Deo . in primis Regina quietum
 Accipit in Teucros animum , mentemque benignam .
 At pius Æneas per noctem plurima volvens , 305
 Ut primum lux alma data est , exire , locosque
 Explorare novos , quas vento accesserit oras :
 Qui teneant , (nam inculta videt) hominesne , feræne ,
 Quærere constituit , sociisque exacta referre .
 Classem in convexo nemorum , sub rupe cavata 310
 Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 Occulit . ipse uno graditur comitatus Achate ,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro .
 Cui Mater mediæ sese tulit obvia silva ,
 Virginis os habitumque gerens , & virginis arma 315
 Spartanae : vel qualis equos Threissa fatigat
 Harpalyce , volucremque fuga prævertitur Hebrum .
 Namque humeris , de more ,abilem suspenderat arcum
 Venatrix , dederatque comas diffundere ventis ;
 Nuda genu , nodoque sinus collecta fluentes . 320
 Ac prior , Heus , inquit , juvenes , monstrate mearum
 Vidistis si quam hic errantem forte sororum ,
 Succinctam pharetra & maculosæ tegmine lyncis ,
 Aut spumantis apri cursum clamore prementem .
 Sic Venus . at Veneris contra sic filius orsus : 325
 Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum ,
 O , quam te memorem , virgo ! namque haud tibi vultus
 Mortalis , nec vox hominem sonat . O Dea , certe .
 An Phœbi soror , an Nympharum sanguinis una ?
 Sis felix , nostrumque leves quæcumque laborem : 330
 Et quo sub cælo tandem , quibus orbis in oris

Jactemur, doceas. ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti.
 Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
 Tunc Venus: Haud equidem tali me dignor honore. 335
 Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
 Purpureoque alte suras vincire cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
 Sed fines Lybici, genus intractabile bello.
 Imperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340
 Germanum fugiens. longa est injuria, longæ
 Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
 Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
 Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
 Cui pater intactam dederat, primisque jugarat 345
 Ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
 Quos inter medius venit furor. ille Sichæum
 Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
 Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 Germanæ: factumque diu celavit; & ægram,
 Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
 Crudeles aras, trajectaque pectora ferro 355
 Nudavit, cæcumque domus scelus omne retexit.
 Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet:
 Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
 Thesuros, ignotum argenti pondus & auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
 Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,
 Corripiunt, onerantque auro. portantur avari
 Pygmalionis opes pelago. dux femina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes, 365

Mœnia , surgentemque novæ Carthaginis arcem :
 Mercatique solum , facti de nomine Byrsam ,
 Taurino quantum possent circumdare tergo .
 Sed vos qui tandem ? quibus aut venistis ab oris ?
 Quove tenetis iter ? Quærenti talibus , ille 370
 Suspirans , imoque trahens a pectore vocem :
 O Dea , si prima repetens ab origine pergam ,
 Et vacet annales nostrorum audire laborum ,
 Ante diem clauso componet Vesper Olympo .
 Nos Troja antiqua (si vestras forte per aures 375
 Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos ,
 Forte sua Libycis tempestas appulit oris .
 Sum pius Æneas , raptos qui ex hoste penates
 Classe veho mecum ; fama super æthera notus .
 Italiam quæro patriam ; & genus ab Jove summo . 380
 Eis denis Phrygium conscendi navibus æquor ;
 Matre Dea monstrante viam , dara fata secutus :
 Vix septem convulsæ undis Euroque supersunt .
 Ipse ignotus , egens , Libyæ deserta peragro ;
 Europa atque Asia pulsus . Nec plura querentem 385
 Passa Venus , medio sic interfata dolore est :
 Quisquis es , haud (credo) invisus cœlestibus auras
 Vitales carpis , Tyriam qui adveneris urbem .
 Perge modo , atque hinc te Regina ad limina perfer .
 Namque tibi reduces socios , classemque relatam 390
 Nuntio , & in tutum versis Aquilonibus actam ;
 Ni frustra augurium vani docuere parentes .
 Aspice bis senos lætantes agmine cynos ,
 Ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto
 Turbabat cœlo : nunc terras ordine longo 395
 Aut capere , aut captas jam despectare videntur .
 Ut reduces illi ludunt stridentibus alis ,
 Et cœtu cinxere polum , cantusque dedere ;
 Haud aliter puppesque tuæ , pubesque tuorum

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400

Perge modo, &, qua te ducit via, dirige gressum.

Dixit: & avertens rosea cervice refulsit,

Ambrosiaque comæ divinum vertice odorem

Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,

Et vera incessu patuit Dea. ille, ubi matrem 405

Agnovit, tali fugientem est voce secutus:

Quid natum toties crudelis tu quoque falsis

Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram

Non datur, ac veras audire & reddere voces?

Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit. 410

At Venus obscuro gradientes aere sepsit:

Et multo nebulae circum Dea fudit amictu:

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,

Molirive moram, aut veniendi poscere causas.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415

Lata suas: ubi templum illi, centumque Sabæo

Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

Corripuere viam interea, qua semita monstrat.

Jamque ascendebant collem, qui plurimus urbi

Imminet, adversasque aspectat desuper arces. 420

Miratur molem Æneas, magalia quondam:

Miratur portas, strepitumque, & strata viarum.

Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,

Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa:

Pars aptare locum recto, & concludere sulco. 425

Jura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.

Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris

Fundamenta locant alii: immanesque columnas

Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

Qualis apes æstate nova per florea rura 430

Exercet sub sole labor; quum gentis adultos

Educunt fœtus, aut quum liquentia mella

Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;

Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
 Talis erat Dido: talem se lata ferebat
 Per medios; instans operi regnisque futuris.
 Tum foribus Divæ, media testudine templi, 505
 Septa armis, solioque alte subnixa, resedit.
 Jura dabat legesque viris; operumque laborem
 Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
 Quum subito Æneas concursu accedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum, 510
 Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
 Dispulerat, penitusque alias advexerat oras.
 Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates
 Lætitiæque metuque, avidi conjungere dextras
 Ardebant: sed res animos incognita turbat. 515
 Dissimulant; & nube cava speculantur amicti,
 Quæ fortuna viris: classem quo littore linquant;
 Quid veniant: cunctis nam læti navibus ibant
 Orantes veniam, & templum clamore petebant.
 Postquam introgressi, & coram data copia fandi, 520
 Maximus Ilioneas placido sic pectore cæpit:
 O Regina, novam cui condere Juppiter urbem,
 Justitiæque dedit gentes frangere superbas:
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus: prohibe infandos a navibus ignes, 525
 Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare penates
 Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt; 530
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
 Cænotrii coluere viri: nunc fama, minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 Huc cursus fuit.
 Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion 535

In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris,
 Perque undas, superante salo, perque invia saxa
 Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
 Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbarâ mor em
 Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ: 540
 Bella cient, primaque vetant consistere terra.
 Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
 At sperare Deos memores fandi atque nefandi.
 Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
 Nec pietate fuit, nec bello major & armis: 545
 Quem si fata virum servant, si vescitur aura
 Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
 Non metus, officio ne te certasse priorem
 Pœniteat. sunt & Siculis regionibus urbes,
 Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes. 550
 Quassatam ventis liceat subducere classem,
 Et silvis aptare trabes, & stringere remos.
 Si datur Italiam, sociis & Rege recepto,
 Tendere; ut Italiam læti, Latiumque petamus.
 Sin absumta salus, & te pater optime Teucrum, 555
 Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli;
 At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
 Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
 Talibus Ilioneus. cuncti simul ore fremebant
 Dardanidæ. 560
 Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
 Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
 Res dura, & regni novitas me talia cogunt
 Moliri, & late fines custode tueri.
 Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem? 565
 Virtutesque, virosque, & tanti incendia belli?
 Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni:
 Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
 Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,

Sive Erycis fines , regemque optatis Acesten ; 570
 Auxilio tutos dimittam opibusque juvabo .

Vultis & his mecum pariter considerare regnis ?
 Urbem quam statuo , vestra est : subducite naves .
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur .

Atque utinam rex ipse , Noto compulsus eodem , 575
 Afforet Æneas ! equidem per litora certos

Dimittam , & Libyæ lustrare extrema jubebo ;
 Si quibus ejectus silvis , aut urbibus errat .

His animum arrecti dictis , & fortis Achates ,
 Et pater Æneas , jamdudum erumpere nubem 580

Ardebant . prior Ænean compellat Achates :
 Nate Dea , quæ nunc animo sententia surgit ?

Omnia tuta vides ; classem , sociosque receptos .
 Unus abest , medio in fluctu quem vidimus ipsi

Submersum : dictis respondent cætera matris . 585

Vix ea fatus erat , quum circumfusa repente
 Scindit se nubes , & in æthera purgat apertum .

Reslitit Æneas , claraque in luce refulsit ,
 Os humerosque Deo similis . namque ipsa decoram

Cæsariem nato genitrix , lumenque juventæ 590

Purpureum , & lætos oculis afflarat honores .

Quale manus addunt ebori decus , aut ubi flavo
 Argentum , Pariusve lapis circumdatur auro .

Tum sic Reginam alloquitur , cunctisque repente
 Improvisus ait : Coram , quem quæritis , adsum , 595

Troius Æneas Libycis ereptus ab undis .

O sola infandos Trojæ miserata labores !

Quæ nos relliquias Danaum , terræque marisque
 Omnibus exhaustos jam casibus , omnium egenos ,

Urbe , domo socias : grates persolvere dignas 600

Non opis est nostræ , Dido : nec quidquid ubique est

Gentis Dardaniæ , magnum quæ sparsa per orbem .

Di tibi , si qua pios respectant numina , si quid

Usquam justitiæ est , & mens sibi conscia recti ,
 Præmia digna ferant . quæ te tam læta tulerunt 605
 Sæcula ? qui tanti talem genuere parentes ?
 In freta dum fluvii current , dum montibus umbræ
 Lustrabunt convexa , polus dum sidera pascet ;
 Semper honos , nomenque tuum , laudesque manebunt :
 Quæ me cunque vocant terræ . sic farus , amicum 610
 Ilionea petit dextra , lævaque Serestum :
 Post alios , fortemque Gyan , fortemque Cloanthum .

Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido ,
 Casu deinde viri tanto ; & sic ore locuta est :
 Quis te , nate Dea , per tanta pericula casus 615
 Insequitur ? quæ vis immanibus applicat oris ?
 Tu ne ille Æneas , quem Dardanio Anchisæ
 Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam ?
 Atque equidem Teucrum memini Sidona venire ,
 Finibus expulsum patriis , nova regna petentem 620
 Auxilio Beli . genitor tum Belus opimam
 Vastabat Cyprum , & victor ditione tenebat .
 Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Trojanæ , nomenque tuum , regesque Pelasgi .
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat , 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe volebat .
 Quare agite , O , testis , juvenes , succedite nostris .
 Me quoque , per multos similis fortuna labores
 Jactatam , hac demum voluit consistere terra .
 Non ignara mali miseris succurrere disco . 630

Sic memorat : simul Ænean in regia ducit
 Tecta : simul Divum templis indicit honorem .
 Nec minus interea sociis ad litora mittit
 Viginti tauros , magnorum horrentia centum
 Terga suum , pingues centum cum matribus agnos ; 635
 Munera , lætitiæque Dei .
 At domus interior regali splendida luxu

Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
 Arte laboratae vestes, ostroque superbo;
 Ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 Fortia facta patrum, series longissima rerum,
 Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis,
 Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
 Passus amor) rapidum ad naves praemittit Achatem;
 Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat. 645
 Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
 Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis
 Ferre jubet, pallam signis auroque rigentem,
 Et circumtextum croceo velamen acantho;
 Ornatus Argivae Helenae: quos illa Mycenis, 650
 Pergama cum peteret, inconcessosque hymenaeos,
 Extulerat, matris Leda mirabile donum.
 Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
 Maxima natarum Priami, colloque monile
 Baccatum, & duplicem gemmis, auroque coronam. 655
 Haec celerans, iter ad naves tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
 Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
 Pro dulci Ascanio veniat: donisque furem
 Incendat Reginam, atque ossibus implicet ignem. 660
 Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilingues.
 Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
 Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
 Nate, mea vires, mea magna potentia; solus,
 Nate, Patris summi, qui tela Typhoea temnis; 665
 Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
 Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
 Litora jactetur, odiis Junonis iniquae,
 Nota tibi & nostro doluisti saepe dolore.
 Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur 670
 Vocibus; & vereor, quo se Junonia vertant

Hospitia : haud tanto cessabit cardine rerum :
 Quocirca capere ante dolis , & cingere flamma
 Reginam meditor : ne quo se numine mutet ;
 Sed magno Æneæ mecum teneatur amore . 675
 Qua facere id possis , nostram nunc accipe mentem .
 Regius , accitu cari genitoris , ad urbem
 Sidoniam puer ire parat , mea maxima cura ;
 Dona ferens pelago , & flammis restantia Trojæ .
 Hunc ego sopitum somno super alta Cythera , 680
 Aut super Idalium , secreta sede recondam :
 Ne qua scire dolos , mediusve occurrere possit .
 Tu faciem illius , noctem non amplius unam ,
 Falle dolo ; & notos pueri puer indue vultus ;
 Ut , quum te gremio accipiet lætissima Dido , 685
 Regales inter mensas , laticemque Lyæum ,
 Quum dabit amplexus , atque oscula dulcia figet ,
 Occultum inspiret ignem , fallasque veneno .
 Paret Amor dictis caræ genitricis , & alas
 Exuit , & gressu gaudens incedit Iuli . 690
 At Venus Ascanio placidam per membra quietem
 Irrigat : & fotum gremio Dea tollit in altos
 Idaliæ lucos : ubi mollis amaracus illum
 Floribus , & dulci adspirans complectitur umbra .
 Jamque ibat dicto parens , & dona Cupido 695
 Regia portabat Tyriis , duce lætus Achate .
 Quum venit , aulæis jam se regina superbis
 Aurea composuit sponda , mediamque locavit .
 Jam pater Æneas , & jam Trojana Juventus
 Conveniunt , stratoque super discumbitur ostro . 700
 Dant famuli manibus lymphas , Cereremque canistris
 Expediunt , tonsisque ferunt mantilia villis .
 Quinquaginta intus famulæ : quibus ordine longo
 Cura penum struere , & flammis adolere Penates .
 Centum aliæ , totidemque pares ætate ministri , 705

Qui dapibus mensas onerent , & pocula ponant .
 Nec non & Tyrii per limina lata frequentes
 Convenere , toris jussi discumbere pictis .
 Mirantur dona Æneæ : mirantur Iulum ,
 Flagrantesque Dei vultus , simulataque verba , 710
 Pallamque , & pictum croceo velamen acantho .
 Præcipue infelix , pesti devota futura ,
 Expleri mentem nequit , ardescitque tuendo
 Phœnissa ; & puero pariter donisque movetur .
 Ille , ubi complexu Æneæ colloque pependit , 715
 Et magnum falsi implevit genitoris amorem ;
 Reginam petit . hæc oculis , hæc pectore toto
 Hæret : & interdum gremio fovet , inscia Dido
 Insideat quantus miseræ Deus . at memor ille
 Matris Acidaliæ , paulatim abolere Sichæum 720
 Incipit ; & vivo tentat prævertere amore
 Jampridem resides animos desuetaque corda .
 Postquam prima quies epulis , mensæque remotæ ,
 Crateras magnos statuunt , & vina coronant .
 Fit strepitus tectis , vocemque per ampla volutant 725
 Atria : dependent lychni laquearibus aureis
 Incensi , & noctem flammis funalia vincunt .
 Hic regina gravem gemmis , auroque poposcit ,
 Implevitque mero , pateram ; quam Belus , & omnes
 A Belo soliri . tum facta silentia tectis : 730
 Juppiter , (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
 Hunc lætum Tyriisque diem , Trojaque profectis
 Esse velis , nostrosque hujus meminisse minores .
 Adsit lætitiæ Bacchus dator , & bona Juno :
 Et vos O cœtum Tyrii celebrate faventes . 735
 Dixit , & in mensa laticum libavit honorem ;
 Primaque libato summo tenus attigit ore ;
 Tum Bitiæ dedit increpitans . ille impiger hausit
 Spumantem pateram , & pleno se proluit auro .

Post alii procures ; cithara crinitus Iopas 740
 Personat aurata , docuit quæ maximus Atlas .
 Hic canit errantem Lunam , Solisque labores :
 Unde hominum genus , & pecudes ; unde imber , & ignes ;
 Arcturum , pluviasque Hyadas , geminosque Triones :
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles 745
 Hiberni , vel quæ tardis mora noctibus obstat .
 Ingeminant plausum Tyrii , Troesque sequuntur .
 Nec non & vario noctem sermone trahebat
 Infelix Dido , longumque bibebat amorem ;
 Multa super Priamo rogitans , super Hectore multa : 750
 Nunc , quibus Auroræ venisset filius armis :
 Nunc , quales Diomedis equi : nunc , quantus Achilles .
 Imo age , & a prima , dic , hospes , origine nobis
 Infidias , inquit , Danaum , casusque tuorum ,
 Erroresque tuos : nam te jam septima portat 755
 Omnibus errantem terris & fluctibus ætas .

LIBER PRIMUS EXPLICIT .

LIBER SECUNDUS.

*Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai. Virg. Æneid. L. II. v. 4.*

LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF CHICAGO

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER II.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant:
 Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
 Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
 Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
 Eruerint Danaï; quæque ipse miserrima vidi,
 Et quorum pars magna fui. quis talia fando
 Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssæi
 Temperet a lacrimis? & jam nox humida cælo
 Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
 Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
 Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit;
 Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
 Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
 Instar montis equum divina Palladis arte
 Ædificant, sectaque intrexunt abiete costas.
 Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
 Huc delecta virum sortiti corpora furtim
 Includunt cæco lateri; penitusque cavernas
 Ingentes, uterumque armato milite complent.
 Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 Insula, dives opum, Priami dum regna manebant:
 Nunc tantum sinus, & statio malefida carinis.
 Huc se proVecti deserto in littore condunt.
 Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenæ.
 Ergo omnis longo solvit se Teucris luctu:
 Panduntur portæ. juvat ire, & Dorica castra,
 Desertosque videre locos, litusque reliquum.

Hic Dolopum manus, hic savus tendebat Achilles :
 Classibus hic locus : hic acies certare solebant. 30

Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
 Et molem mirantur equi : primusque Thymætes
 Duci intra muros hortatur, & arce locari;
 Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.

At Capys, & quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis :
 Aut cerebrare cavas uteri, & tentare latebras.
 Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva, 40
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce.

Et procul : O miseri, quæ tanta insania, cives ?
 Creditis avectos hostes ? aut ulla putatis

Dona carere dolis Danaum ? sic notus Ulysses ?
 Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 45

Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
 Inspectura domos, venturaque desuper urbi ;
 Aut aliquis latet error. equo ne credite, Teucri.

Quidquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.
 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 50

In latus, inque feri curvam compagibus alvum
 Contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
 Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.

Et, si fata Deum, si mens non læva fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras : 55

Trojaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidæ : qui se ignotum venientibus ultro,
 Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis, 60
 Obrulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
 Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.

Undique visendi studio Trojana juventus
 Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
 Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno 65
 Disce omnes.
 Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,
 Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
 Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
 Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat? 70
 Cui neque apud Danaos usquam locus: & super ipsi
 Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
 Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
 Impetus. hortamur fari, quo sanguine cretus,
 Quidve ferat, memoret, quæ sit fiducia capto. 75
 Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
 Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
 Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo.
 Hoc primum. nec, si miserum fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque improba finger. 80
 Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures
 Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
 Gloria: quem falsa sub prodicione Pelasgi
 Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
 Demisere neci: nunc cassum lumine lugent. 85
 Illi me comitem, & consanguinitate propinquum,
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
 Dum stabat regno incolumis, regnumque vigeat
 Consiliis: & nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. invidia postquam pellacis Ulyssæi 90
 (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
 Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
 Et casum insontis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
 Si patrios unquam remeassem victor ad Argos, 95
 Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.

Hinc mihi prima mali labes : hinc semper Ulysses
 Criminibus terrere novis ; hinc spargere voces
 In vulgum ambiguas , & quærere conscius arma .
 Nec requievit enim , donec Calchante ministro . 100
 Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo ?
 Quidve moror ? si omnes uno ordine habetis Achivos :
 Idque audire sat est ; jamdudum sumite pœnas .
 Hoc Ithacus velit , & magno mercentur Atridæ .
 Tum vero ardemus scitari , & quærere causas , 105
 Ignari scelerum tantorum , artisque Pelasgæ .
 Prosequitur pavitans , & fido pectore fatur :
 Sæpe fugam Danaï Troja cupiere relicta
 Moliri , & longo fessi discedere bello .
 Fecissentque utinam ! sæpe illos aspera Ponti 110
 Interclusit hiems , & terruit auster euntes .
 Præcipue quum jam hic trabibus contextus acernis
 Staret equus , toto sonuerunt æthere nimbi .
 Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
 Mittimus ; isque adytis hæc tristia dicta reportat . 115
 Sanguine placastis ventos , & virgine cæsa ,
 Cum primum Iliacas , Danaï , venistis ad oras ;
 Sanguine quærendi reditus , animaque litandum
 Argolica . vulgi quæ vox ut venit ad aures ,
 Obtupuere animi , gelidusque per ima cucurrit 120
 Ossa tremor , cui fata parent , quem poscat Apollo .
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios : quæ sint ea numina Divum
 Flagitat . & mihi jam multi crudele canebant
 Artificis scelus , & raciti ventura videbant . 125
 Bis quinos filet ille dies , testusque recusat
 Prodere voce sua quemquam , aut opponere morti .
 Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus ,
 Composito rumpit vocem , & me destinat aræ .
 Assensere omnes : & , quæ sibi quisque timebat , 130

Unius in miseri exitium conversa tulere.

Jamque dies infanda aderat : mihi sacra parari ,
 Et salsae fruges , & circum tempora vittæ .
 Eripui , fateor , letho me , & vincula rupi :
 Llimosoque lacu per noctem obseurus in ulva 135
 Delitui , dum vela darent , si forte dedissent .
 Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi ,
 Nec dulces natos , exoptatumque parentem :
 Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
 Effugia , & culpam hanc miserorum morte piabunt . 140
 Quod te , per superos , & conscia numina veri ,
 Per , si qua est , quæ restet adhuc mortalibus usquam
 Intemerata fides , oro , miserere laborum
 Tantorum ; miserere animi non digna ferentis .

His lacrimis vitam damus , & miserescimus ultro . 145
 Ipse viro primus manicas , atque arcta levare
 Vincula jubet Priamus ; dictisque ita farur amicis :
 Quisquis es , amissos hinc jam obliviscere Grajos ;
 Noster eris : mihi que hæc ediffere vera roganti .
 Quo molem hanc immanis equi statuere ? quis auctor ? 150
 Quidve petunt ? quæ religio ? aut quæ machina belli ?

Dixerat . Ille dolis instructus & arte Pelasga ,
 Sustulit exutas vinclis ad fidera palmas .
 Vos , æterni ignes , & non violabile vestrum
 Testor numen , ait : vos aræ , ensesque nefandi , 155
 Quos fugi ; vittæque Deum , quas hostia gessi :
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura :
 Fas , odisse viros , atque omnia ferre sub auras ,
 Si qua tegunt : teneor patriæ nec legibus ullis .
 Tu modo promissis maneat , servataque serves 160
 Troja fidem ; si vera feram , si magna rependam .
 Omnis spes Danaum , & cœpti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit : impius ex quo
 Tydides sed enim , scelerumque inventor Ulysses

Fatale aggressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
 Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi Divæ contingere vittas:
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum; fractæ vires, aversa Deæ mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
 Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
 Sudor iit: terque ipsa solo, mirabile dictu,
 Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem. 175
 Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
 Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago, & curvis secum advexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenæ, 180
 Arma Deosque parant comites, pelagoque remenso
 Improvisi aderunt. ita digerit omina Calchas.
 Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
 Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.
 Hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185
 Roboribus textis, cœloque educere jussit;
 Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
 Neu populum antiqua sub relligione tueri.
 Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
 Tum magnum exitium (quod Dî prius omen in ipsum 190
 Convertant) Priamî imperio, Phrygibusque futurum.
 Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem;
 Ultro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
 Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus infidiis, perjurique arte Sinonîs 195
 Credita res: captique dolis, lacrymisque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Hic aliud majus miseris multoque tremendum
 Objicitur magis, atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta,
 Horresco referens, immensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt: 205
 Pectora quorum inter fluctus arrepta, jubaque
 Sanguineæ exsuperant undas: pars cetera pontum
 Pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo: jamque arva tenebant:
 Ardentesque oculos suffecti sanguine & igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo
 Laocoonta petunt; & primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, & miseros morsu depascitur artus. 215
 Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem,
 Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: & jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite & cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos, 220
 Perfusus sanie vitas, atroque veneno;
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit.
 Quales mugitus, fugit cum saucius aram
 Taurus, & incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiunt, sævaque petunt Tritonidis arcem,
 Sub pedibusque Deæ, clypei sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 Insinuat pavor: & scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur 230
 Lacerit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque Divæ

Numina conclamant .

Dividimus muros , & mœnia pandimus urbis ;
Accingunt omnes operi , pedibusque rotarum 235

Subjiciunt lapsus , & stuppea vincula collo
Intendunt : scandit fatalis machina muros ,
Fœta armis . pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt , funemque manu contingere gaudent :
Illa subit , mediæque minans illabitur urbi . 240

O patria , O Divum domus Ilium , & inclyta bello
Mœnia Dardanidum ! quater ipso in limine portæ
Substitit , atque utero sonitum quater arma dedere .
Instamus tamen immemores cæcique furore ,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce . 245

Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris
Ora ; Dei jussu non unquam credita Teucris .
Nos delubra Deum miseri , quibus ultimus esset
Ille dies , festa velamus fronde per urbem .

Vertitur interea cœlum , & ruit Oceano nox , 250
Involvens umbra magna terramque polumque ,
Myrmidonumque dolos . fusi per mœnia Teucris
Conticuere , sopor fessos complectitur artus .

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo , tacitæ per amica silentia lunæ , 255
Littora nota petens : flammæ quum regia puppis
Extulerat ; fatisque Deum defensu iniquis ,
Inclusos utero Danaos , & pinea furtim

Laxat claustra Sinon : illos patefactus ad auras
Reddit equus ; lætique cavo se robore promunt 260
Thessandrus , Sthenelusque duces , & dirus Ulysses ,
Demissum lapsi per funem ; Athamasque , Thoasque ,
Pelidesque Neoptolemus , primusque Machaon ,
Et Menelaus , & ipse doli fabricator Epeus ,
Invadunt urbem somno vinoque sepultam . 265

Cæduntur vigiles : portisque patentibus omnes

Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus agris
Incipit, & dono Divum gratissima serpit.

In somnis, ecce, ante oculos præstissimus Hector 270

Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;

Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento

Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.

Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo

Hectore, qui redit exuvias indutus Achillei, 275

Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes!

Squallentem barbam, & concretos sanguine crines,

Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros

Accepit patrios. ultro flens ipse videbar

Compellare virum, & mæstas expromere voces. 280

O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,

Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris

Expectate venis? ut te post multa tuorum

Funera, post varios hominumque urbisque labores

Defessi adspicimus! quæ causa indigna serenos 285

Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:

Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,

Heu fuge, nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.

Hostis habet muros, ruit alto a culmine Troja. 290

Sat patriæ, Priamoque datum. si Pergama dextra

Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates,

Hos cape fatorum comites. His mœnia quære,

Magna pererrato statues quæ denique ponto. 295

Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur mœnia luctu:

Et magis atque magis, quamquam secreta parentis

Achisæ domus, arboribusque oblecta recessit, 300

Clauescunt sonitus ; armorumque ingruit horror :
 Excitior somno , & summi fastigia tecti
 Ascensu supero , atque arrectis auribus adsto .
 In segetem veluti quum flamma furentibus austris
 Incidit , aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros , sternit sata lata , boumque labores ;
 Præcipitesque trahit silvas : stupet inscius alto
 Accipiens sonitum saxi de vertice pastor .
 Tum vero manifesta fides , Danaumque patescunt
 Infidiæ . Jam Deiphobi dedit ampla ruinam , 310
 Vulcano superante , domus : jam proximus ardet
 Ucalegon : Sigæa igni freta lata relucet .
 Exoritur clamorque virum , clangorque tubarum .
 Arma amens capio ; nec sat rationis in armis :
 Sed glomerare manum bello , & concurrere in arcem 315
 Cum sociis ardent animi . furor iraue mentem
 Præcipitant ; pulcrumque mori succurrit in armis .
 Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum ,
 Panthus Othryades , arcis Phœbique sacerdos ,
 Sacra manu , victosque Deos , parvumque nepotem 320
 Ipse trahit , cursuque amens ad littora tendit .
 Quo res summa loco , Panthu ? quam prendimus arcem ?
 Vix ea factus eram , gemitu quum talia reddit :
 Venit summa dies , & ineluctabile tempus
 Dardaniæ . fuimus Troes : fuit Ilium , & ingens 325
 Gloria Teucrorum . ferus omnia Juppiter Argos
 Transtulit : incensa Danaï dominantur in urbe .
 Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
 Fundit equus , victorque Sinon incendia miscet
 Insultans : portis alii bipatientibus adsunt , 330
 Millia quot magnis unquam venerè Mycenis .
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi : stat ferri acies mucro ne corusco
 Stricta , parata neci ; vix primi prælia tentant

Portarum vigiles , & cæco Marte resistunt . 335

Talibus Othryadæ dictis , & numine Divum
In flammæ & in arma feror : quo tristis Erinys ,
Quo fremitus vocat , & sublatus ad æthera clamor .
Addunt se socios Ripheus , & maximus armis
Æpitus : oblatis per lunam , Hypanisque Dymasque ; 340
Et lateri adglomerant nostro : juvenisque Coræbus
Mygdonides ; illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat , insano Cassandrae incensus amore :
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat .
Infelix , qui non sponsæ præcepta furentis 345
Audierit .

Quos ubi confertos audere in prælia vidi ;
Incipio super his : Juvenes , fortissima frustra
Pectora , si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi ; quæ sit rebus fortuna videtis . 350

Excessere omnes , adytis arisque relictis ,
Dî , quibus imperium hoc steterat : succurritis urbi
Incensæ : moriamur , & in media arma ruamus .
Una salus victis , nullam sperare salutem .
Sic animis juvenum furor additus . inde lupi ceu 355

Raptores atra in nebula , quos improba ventris
Exegit cæcos rabies , catulique relictî
Faucibus expectant ficcis ; per tela , per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem : mediæque tenemus
Urbis iter . nox atra cava circumvolat umbra . 360

Quis cladem illius noctis , quis funera fando
Explicet ? aut possit lacrymis æquare labores ?
Urbs antiqua ruit , multos dominata per annos :
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora , perque domos , & relligiosa Deorum 365
Limina . nec soli pœnas dant sanguine Teucris :
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus ;
Victoresque cadunt Danaï . crudelis ubique

Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
 Primus, se Danaum magna comitante caterva, 370
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens
 Ins cius; atque ultro verbis compellat amicis;
 Festinate viri: nam quæ tam sera moratur
 Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis? 375
 Dixit: & extemplo (neque enim responsa dabantur
 Fida satis) sensit medios delapsus in hostes:
 Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
 Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
 Attollentem iras, & cæcula colla tumentem:
 Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
 Irruimus; densis & circumfundimur armis;
 Ignarosque loci passim, & formidine captos
 Sternimus. adspirat primo fortuna labori. 385
 Atque hic successu exsultans, animisque Coræbus,
 O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
 Mutemus clypeos: Danaumque insignia nobis
 Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat? 390
 Arma dabunt ipsi. sic fatus: deinde comantem
 Androgei galeam, clypeique insigne decorum
 Induitur; laterique Argivum accommodat ensem.
 Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juvenus
 Lata facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus immixti Danais, haud numine nostro,
 Multaque per cæcam congressi prælia noctem
 Conserimus: multos Danaum demittimus Orco.
 Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
 Fida petunt: pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
 Heu, nihil invitis fas quemquam fidere Divis!

Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 Crinibus a templo Cassandra, adytisque Minervæ,
 Ad cælum tendens ardentia lumina frustra: 405
 Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Choræbus,
 Et sese medium injecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur; oriturque miserrima cædes,
 Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
 Tum Danaï gemitu, atque ereptæ virginis ira,
 Undique collecti invadunt; acerrimus Ajax,
 Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis. 415
 Adversis rupto ceu quondam turbine venti
 Confligunt, Zephyrusque, Notusque, & lætus Eois
 Eurus equis: stridunt silvæ, sævitque tridenti
 Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
 Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram 420
 Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
 Apparent: primi clypeos mentitaque tela
 Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
 Illicet obruimur numero: primusque Coræbus
 Penelei dextra, Divæ armipotentis ad aram 425
 Procumbit; cadit & Ripheus, justissimus unus
 Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
 Dīs aliter visum. pereunt Hypanisque Dymasque,
 Confixi a sociis: nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. 430
 Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
 Vitavisse vices Danaum; &, si fata fuissent
 Ut caderem, meruisse manu. divellimur inde,
 Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo 435
 Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssæi.

Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes 440
 Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
 Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
 Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
 Protecti objiciunt: prensant fastigia dextris.
 Dardanidæ contra turres ac tecta domorum 445
 Culmina convellunt, (his se, quando ultima cernunt,
 Extrema jam in morte parant defendere telis)
 Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvunt. Alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores: has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi, regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
 Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relicti
 A tergo: infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Sæpius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis: unde
 Tela manu miseri jactabant irrita Teucris.
 Turrim in præcipiti stantem summisque sub astra 460
 Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
 Et Danaum solitæ naves, & Achaica castra,
 Aggressi ferro circum, qua summa labantes
 Juncturas tabulata dabant: convellimus altis
 Sedibus, impulimusque. ea lapsa repente ruinam 465
 Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina late
 Incidit. ast alii subeunt: nec saxa, nec ullum
 Telorum interea cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 Exsultat telis, & luce coruscus athena. 470

Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus ,
 Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat ,
 Nunc positis novus exuviis , nitidasque juventa ,
 Lubrica convolvit sublato pectore terga
 Arduus ad solem , & linguis micat ore trisulcis . 475
 Una ingens Periphas , & equorum agitator Achillis
 Armiger Automedon , una omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto , & flammæ ad culmina jactant .
 Ipse inter primos correpta dura bipenni
 Limina perrumpit , postesque a cardine vellit 480
 Æratos : jamque excisa trabe firma cavavit
 Robora , & ingentem lato dedit ore fenestram .
 Apparet domus intus , & atria longa patescunt :
 Apparent Priami & veterum penetralia regum :
 Armatosque vident stantes in limine primo . 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 Miscetur : penitusque cavæ plangoribus ædes
 Fæmineis ululant . ferit aurea sidera clamor .
 Tum pavida tectis matres ingentibus errant ,
 Amplexæque tenent postes , atque oscula figunt . 490
 Instat vi patria Pyrrhus : nec claustra , nec ipsi
 Custodes sufferre valent . labat ariete crebro
 Janua , & emoti procumbunt cardine postes .
 Fit via vi : rumpunt aditus , primosque trucidant
 Immissi Danaï , & late loca milite complent . 495
 Non sic , aggeribus ruptis , quum spumeus amnis
 Exiit , oppositasque evicit gurgite moles ,
 Fertur in arva furens cumulo , camposque per omnes
 Cum stabulis armenta trahit . Vidi ipse furem
 Cæde Neoptolemum , geminosque in limine Atridas : 500
 Vidi Hecubam , centumque nurus , Priamumque per aras
 Sanguine sædantem , quos ipse sacraverat , ignes .
 Quinquaginta illi thalami , spes tanta nepotum ,
 Barbarico postes auro , spoliisque superbi

Procubere. tenent Danaï, qua deficit ignis. 505

Forſitan &, Priami fuerint quæ fata, requiras.

Urbis uti captæ caſum, convulſaque vidit

Limina rectorum, & mediam in penetralibus hoſtem;

Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo

Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum 510

Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.

Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe

Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus

Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.

Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum, 515

Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,

Condensæ, & Divum amplexæ ſimulacra ſedebant.

Ipsam autem ſumptis Priamum juvenilibus armis

Ut vidit: Quæ mens tam dira, miſerrime conjux,

Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520

Non tali auxilio, nec deſenſoribus iſtis

Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforæt Hector.

Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:

Aut moriere ſimul. ſic ore effata, recepit

Ad ſeſe, & ſacra longævum in ſede locavit. 525

Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,

Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes

Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat

Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus

Inſequitur, jam jamque manu tenet, & premit haſta. 530

Ut tandem ante oculos evaſit & ora parentum,

Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.

Hic Priamus, quamquam in media jam morte tenetur,

Non tamen abſtinuit, nec voci iræque pepercit.

At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis, 535

Dî, ſi qua eſt cælo pietas quæ talia curet,

Persolvant grates dignas, & præmia reddant

Debita; qui nati coram me cernere lethum

Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
 At non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulcro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque imbelli sine ictu
 Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum, 545
 Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuntius ibis
 Pelidæ genitori: illi mea tristitia facta,
 Degeneremque Neoptoleum narrare memento.
 Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa tementem 550
 Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati;
 Implicuitque comam lava; dextraque coruscum
 Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
 Sorte tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem 555
 Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiæ. jacet ingens littore truncus,
 Avulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.
 At me tum primum sævus circumstixit horror:
 Obstupui: subiit cari genitoris imago, 560
 Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
 Vitam exhalantem. subiit deserta Creusa,
 Et direpta domus, & parvi casus Iuli.
 Respicio, & quæ sit me circum copia lustrò.
 Deseruere omnes defessi, & corpora saltu 565
 Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
 Jamque adeo super unus eram: quum limina Vestæ
 Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
 Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
 Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti: 570
 Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
 Et pœnas Danaum, & deserti conjugis iras

Permetuens , Trojæ & patriæ communis Erinny ,
 Abdiderat sese , atque aris invisa sedebat .
 Exarsere ignes animo : subit ira cadentem 575
 Ulcisci patriam , & sceleratās sumere pœnas .
 Scilicet hæc Spartam incolumis , patriasque Mycenæ
 Aspiciet ? partoque ibit regina triumpho ?
 Conjugiumque , domumque , patres , natosque videbit ,
 Iliadum turba & Phrygiis comitata ministris ? 580
 Occiderit ferro Priamus ? Troja arserit igni ?
 Dardanium toties sudarit sanguine littus ?
 Non ita . namque & si nullum memorabile nomen
 Feminea in pœna est , nec habet victoria laudem ;
 Exstinxisse nefas tamen , & sumpsisse merentis 585
 Laudabor pœnas ; animumque expleſſe juvabit
 Ultricis flammæ , & cineres satiasse meorum .
 Talia jactabam , & furiata mente ferebar ;
 Quum mihi se , non ante oculis tam clara , videndam
 Obtulit , & pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens , confessa Deam ; qualisque videri
 Cælicolis , & quanta solet : dextraque prehensum
 Continuit , roseoque hæc insuper addidit ore :
 Nate , quis indomitas tantus dolor excitat iras ?
 Quid furis ? aut quonam nostri tibi cura recessit ? 595
 Non prius aspicias , ubi fessum ætate parentem
 Liqueris Anchisen ? superet conjuxne Creusa ,
 Ascaniusque puer ? quos omnes undique Grajæ
 Circum errant acies : & , ni mea cura resistat ,
 Jam flammæ tulerint , inimicus & hauserit ensis . 600
 Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ ,
 Culpatusve Paris . Divum inclementia , Divum
 Has evertit opes , sternitque a culmine Trojam .
 Aspice : namque omnem , quæ nunc obducta tuenti
 Mortales hebetat visus tibi , & humida circum 605
 Caligat , nubem eripiam : tu ne qua parentis

Iussa time, neu præceptis parere recusa.
 Hic, ubi disiectas moles, avulsaque saxis
 Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum;
 Neptunus muros, magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit; totamque a sedibus urbem
 Eruit. hic Juno Scæas sævissima portas
 Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
 Ferro accincta vocat.

Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas 615
 Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæva.
 Ipse Pater Danaïs animos, viresque secundas
 Sufficit: ipse Deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam: finemque impone labori.
 Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.
 Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
 Numina magna Deum.

Tum vero omne mihi visum confidere in ignes
 Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja. 625
 Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
 Quum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
 Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
 Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
 Vulneribus donec paulatim evicta, supremum 630
 Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.

Descendo, ac, ducente Deo, flammam inter & hostes
 Expedior, dant tela locum, flammæque recedunt.

Atque ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
 Antiquasque domos; Genitor, quem tollere in altos 635
 Optabam primum montes, primumque petebam,
 Abnegat excisa vitam producere Troja,
 Exsiliumque pati. Vos O, quibus integer ævi
 Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
 Vos agitate fugam. 640

Me si cælicolæ voluissent ducere vitam,
 Has mihi servassent sedes. satis una superque
 Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi.
 Sic O, sic positum adfati discedite corpus.
 Ipse manu mortem inveniam. miserebitur hostis, 645
 Exuviasque peter. facilis jactura sepulcri.
 Jampridem invisus Divis, & inutilis annos
 Demoror: ex quo me Divum pater, atque hominum rex,
 Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
 Nos contra effusi lacrymis, conjuxque Creusa,
 Ascaniusque, omnisque domus; ne vertere secum
 Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere veller.
 Abnegat, inceptoque & sedibus hæret in iisdem.
 Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto. 655
 Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
 Mene efferre pedem, Genitor, te posse relicto
 Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
 Si nihil ex taata Superis placet urbe relinqui;
 Et seder hoc animo, perituræque addere Trojæ 660
 Teque tuosque juvat: patet isti janua letho.
 Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
 Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 Hoc erat, alma Parens, quod me per tela, per ignes
 Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque 665
 Ascaniumque, patremque meum, juxtaque Creusam,
 Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
 Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
 Reddite me Danais: finite instaurata revisam
 Prælia. nunquam omnes hodie moriemur inulti. 670
 Hic ferro accingor rursus, clypeoque sinistram
 Insertabam aptans, meque extra testâ ferebam.
 Ecce autem complexa pedes in limine conjux
 Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:

Si periturus abis , & nos rape in omnia tecum : 675

Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis ,

Hanc primum tutare domum , cui parvus Iulus ,

Cui pater , & conjux quondam tua dicta relinquitur ?

Talia vociferans , gemitu tectum omne replebat ;

Quum subitum , dictuque oritur mirabile monstrum . 680

Namque manus inter , mæstorumque ora parentum ,

Ecce levis summo de vertice visus Iuli

Fundere lumen apex , tactuque innoxia molli

Lambere flamma comas , & circum tempora pasci .

Nos pavidi trepidare metu , crinemque flagrantem 685

Excutere , & sanctos restinguere fontibus ignes .

At pater Anchises oculos ad sidera lætus

Extulit , & cælo palmas cum voce tetendit :

Juppiter omnipotens , precibus si flecteris ullis ,

Aspice nos ; hoc tantum : & , si pietate meremur , 690

Da deinde auxilium , Pater ; atque hæc omina firma .

Vix ea fatus erat senior : subitoque fragore

Intonuit lævum , & de cælo lapsa per umbras

Stella facem ducens multa cum luce cucurrit .

Illam , summa super labentem culmina tecti , 695

Cernimus Idæa claram se condere silva ,

Signantemque vias : tum longo limite sulcus

Dat lucem , & late circum loca sulfure fumant .

Hic vero victus Genitor se tollit ad auras ,

Affaturque Deos , & sanctum fidus adorat . 700

Jam jam nulla mora est . sequor , & , qua ducitis , adsum .

Di patrii , servate domum , servate nepotem :

Vestrum hoc augurium , vestroque in numine Troja est .

Cedo equidem , nec , Nate , tibi comes ire recuso .

Dixerat ille : & jam per mœnia clarior ignis 705

Auditur , propiusque æstus incendia volvunt .

Ergo age , care Pater , cervici imponere nostræ .

Ipsæ subibo humeris , nec me labor iste gravabit :

Quo res cumque cadent , unum & commune periculum ,
 Una salus ambobus erit . mihi parvus Iulus 710
 Sit comes , & longe servet vestigia conjux .
 Vos , famuli , quæ dicam , animis advertite vestris .
 Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 Desertæ Cereris : juxtaque antiqua cupressus ,
 Relligione patrum multos servata per annos . 715
 Hanc ex diverso sedem veniemus in unam .
 Tu , Genitor , cape sacra manu , patriosque Penates .
 Me , bello e tanto digressum , & cæde recenti ,
 Attrectare nefas ; donec me flumine vivo
 Abluero . 720

Hæc fatus , latos humeros subjectaque colla
 Veste super , fulvique insternor pelle leonis ;
 Succedoque oneri . dextræ se parvus Iulus
 Implicuit ; sequiturque patrem non passibus æquis :
 Pone subit conjux . ferimur per opaca locorum : 725
 Et me , quem dudum non ulla injecta movebant
 Tela , neque adverso glomerati ex agmine Graii ;
 Nunc omnes terrent auræ ; sonus excitat omnis
 Suspensum , & pariter comitique onerique timentem .
 Jamque propinquabam portis , omnemque videbar 730
 Evasisse viam ; subito quum creber ad aures
 Visus adesse pedum sonitus : Genitorque per umbram
 Prospiciens , Nate , exclamat , fuge , Nate ; propinquant .
 Ardentes clypeos , atque ara micantia cerno .

Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 Confusam eripuit mentem . namque avia cursu
 Dum sequor , & nota excedo regione viarum ;
 Heu ! misero conjux fatone erepta Creusa
 Substitit , erravitne via , seu lassâ resedit ,
 Incertum ; nec post oculis est reddita nostris . 740
 Nec prius amissam respexi , animumque reflexi ,
 Quam tumulum antiquæ Cereris , sedemque sacratam

Venimus. hic demum collectis omnibus una
 Defuit; & comites natumque virumque fefellit.
 Quem non incusavi amens hominumque, Deorumque? 745
 Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
 Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Penates
 Commendo sociis, & curva valle recondo.
 Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renovare omnes, omnemque reverti 750
 Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
 Principio muros, obscuraque limina portæ,
 Qua gressum extuleram, repeto; & vestigia retro
 Observata sequor per noctem, & lumine lustro.
 Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. 755
 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 Me refero. irruerant Danaï, & rectum omne tenebant.
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 Volvitur: exsuperant flammæ: furit æstus ad auras.
 Procedo ad Priami sedes, arcemque reviso. 760
 Et jam porticibus vacuis Junonis asylo,
 Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses,
 Prædam asservabant. huc undique Troia gaza
 Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
 Crateresque auro solidi, captivæque vestis 765
 Congeritur. pueri & pavidæ longo ordine matres
 Stant circum.
 Ausus quin etiam voces jectare per umbram
 Implevi clamore vias, mæstusque Creusam
 Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi. 770
 Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
 Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creusæ
 Visa mihi ante oculos, & nota major imago.
 Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit;
 Tum sic affari, & curas his demere dictis: 775
 Quid tantum insano juvat indulgere dolori,

O dulcis conjux ? non hæc sine numine Divum
 Eveniunt . nec te hinc comitem asportare Creusam
 Fas , hand ille finit superi regnator Olympi .
 Longa tibi exsilia , & vastum maris æquor arandum . 780
 Ad terram Hesperiam venies : ubi Lydius , arva
 Inter opima virum , leni fluit agmine Tybris .
 Illic res latæ , regnumque , & regia conjux
 Parta tibi . lacrimas dilectæ pelle Creusæ .
 Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 Aspiciam , aut Grajis servitum matribus ibo ,
 Dardanis , & Divæ Veneris nurus :
 Sed me magna Deum genitrix his detinet oris .
 Jamque vale , & nati serva communis amorem .

Hæc ubi dicta dedit , lacrimantem , & multa volentem 790
 Dicere , deseruit , tennesque recessit in auras .
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum ;
 Ter frustra compressa manus effugit imago ,
 Par levibus ventis , volucrique simillima somno .
 Sic demum socios , consumpta nocte , reviso . 795
 Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
 Invenio admirans numerum , matresque , virosque ,
 Collectam exsilio pubem , miserabile vulgus :
 Undique convenere , animis opibusque parati ,
 In quascumque velim pelago deducere terras . 800
 Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ ,
 Ducebatque diem ; Danaïque obseffa tenebant
 Limina portarum ; nec spes opis ulla dabatur .
 Cessi , & sublato montem genitore petivi .

LIBER SECUNDUS EXPLICIT .

LIBER TERTIUS.

*Diversa exsilia , & desertas quærere terras
Auguriis agimur Divum . Virg. Æneid. L.III.v.5.*

1

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER III.

POSTQUAM res Asiæ, Priamique evertere gentem
 Immeritam visum Superis, ceciditque superbum
 Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
 Diversa exsilia, & desertas quærere terras
 Auguriis agimur Divum, classemque sub ipsa 5
 Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ;
 Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur:
 Contrahimusque viros. vix prima inceperat æstas;
 Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
 Litora tum Patriæ lacrymans portusque relinquo, 10
 Et campos ubi Troja fuit. feror exsul in altum
 Cum sociis, natoque, Penatibus, & Magnis Dîs.
 Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
 Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
 Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates, 15
 Dum fortuna fuit. feror huc, & litore curvo
 Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
 Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
 Sacra Dionææ matri, Divisque ferebam
 Auspicibus cæptorum operum: superoque nitentem 20
 Calicolum regi mactabam in litore taurum.
 Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
 Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
 Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras: 25
 Horrendum, & dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos

Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
 Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30

Rursus & alterius lentum convellere vimen
 Insequor, & causas penitus tentare latentes:
 Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa moveas animo Nymphas venerabar agrestes,
 Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis, 35
 Rite secundarent visus, omenque levarent.

Tertia sed postquam majore hætilia nisu
 Aggredior, genibusque adversæ obluitor arenæ;
 Eloquar an fileam? gemitus lacrymabilis imo
 Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures: 40
 Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto:
 Parce pias scelerare manus. non me tibi Troja
 Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.
 Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum.

Nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit 45
 Telorum seges, & jaculis increvit acutis.

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi; quum jam diffideret armis
 Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.

Ille, ut opes fractæ Teucrum, & fortuna recessit,
 Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
 Fas omne abrumpit: Polydorum obruncat, & auro 55
 Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis

Auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad procures, primumque parentem,
 Menstra Deum refero, & quæ sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus, scelerata excedere terra; 60
 Linqui pollutum hospitium, & dare clasibus austros.

Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
 Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ
 Cæruleis mæstæ vittis, atraque cupresso:
 Et circum Iliades crinem de more solutæ. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
 Sanguinis & sacri pateras: animamque sepulcro
 Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria, & lenis crepitans vocat auster in altum; 70
 Deducunt socii naves, & litora complent.
 Provehimur portu: terræque urbesque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
 Quam pius Arcitenens, oras & litora circum 75
 Errantem, Gyaro celsa Myconeque revinxit:
 Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
 Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
 Accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique sacerdos, 80
 Vittis & sacra redimitus tempora lauro,
 Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
 Jungimus hospitio dextras, & tecta subimus.

Templa Dei saxo venerabar structa vetusto,
 Da propriam, Thymbræe, domum: da mœnia fessis, 85
 Et genus, & mansuram urbem. serva altera Trojæ
 Pergama, reliquias Danaum, atque immittis Achillei.
 Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
 Da, Pater, augurium, atque animis illabere nostris.
 Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
 Liminaque, laurusque Dei; totusque moveri
 Mons circum; & mugire adytis cortina reclusis.
 Summissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
 Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere lato 95

Accipiet reduces . antiquam exquirite matrem .

Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris ,

Et nati natorum , & qui nascentur ab illis .

Hæc Phœbus : mixtoque ingens exorta tumultu
Latitia : & cuncti , quæ sint ea mœnia , quærunt , 100
Quo Phœbus vocet errantes , jubeatque reverti .

Tum genitor , veterum volvens monumenta virorum ;

Audite , o proceres , ait , & spes discite vestras .

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto ;

Mons Idæus ubi , & gentis cunabula nostræ . 105

Centum urbes habitant magnas , uberrima regna :

Maximus unde pater , si rite audita recordor ,

Teucus Rhœteas primum est advectus ad oras .

Optavitque locum regno . nondum Ilium , & arces

Pergamææ steterant : habitabant vallibus imis . 110

Hinc mater cultrix Cybele , Corybantiaque æra ,

Idæumque nemus : hinc fida silentia sacris ,

Et juncti currum dominæ subiere leones .

Ergo agite , & , Divum ducunt qua jussa , sequamur :

Placemus ventos , & Gnossia regna petamus : 115

Nec longo distant cursu : modo Juppiter adsit ,

Tertia lux classem Cretæis sistet in oris .

Sic fatus , meritos aris mactavit honores .

Taurum Neptuno , taurum tibi , pulcher Apollo ,

Nigram Hiemi pecudem , Zephyris felicibus albam . 120

Fama volat , pulsum regnis cessisse paternis

Idomenea ducem , desertaque litora Cretæ ;

Hoste vacare domos , sedesque adstare relictas .

Linquimus Ortygiæ portus , pelagoque volamus ,

Bacchatamque jugis Naxon , viridemque Donysam , 125

Olearon , niveamque Paron , sparsasque per æquor

Cycladas , & crebris legimus freta concita terris .

Nauticus exoritur vario certamine clamor :

Hortantur socii , Cretam proavosque petamus .

Prosequitur surgens a puppi ventus euntes , 130
 Et tandem antiquis Curetum allabimur oris .
 Ergo avidus muros optatæ molior urbis ,
 Pergameamque voco , & latam cognomine gentem
 Hortor amare focos , arcemque attollere rectis .
 Jamque fere sicco subductæ litore puppes ; 13
 Connubiis , arvisque novis operata juvenus ;
 Jura domosque dabam : subito quum tabida membris ,
 Corrupto cæli tractu , miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues , & lethifer annus .
 Linquebant dulces animas , aut ægra trahebant 140
 Corpora . tum steriles exurere Sirius agros .
 Arebant herbæ , & victum seges ægra negabat .
 Rursus ad oraclum Ortygiæ , Phœbumque remenso
 Hortatur pater ire mari , veniamque precari :
 Quem fessis finem rebus ferat : unde laborum 145
 Tentare auxilium jubeat : quo vertere cursus .
 Nox erat , & terris animalia somnus habebat .
 Effigies sacræ Divum , Phrygiique Penates ,
 Quos mecum a Troja , mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram , visi ante oculos astare jacentis 150
 In somnis , multo manifesti lumine , qua se
 Plena per insertas fundebat Luna fenestras .
 Tum sic affari , & curas his demere dictis :
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est ,
 Hic canit ; & tua nos en ultro ad limina mittit . 15
 Nos te , Dardania incensa , tuaque arma secuti :
 Nos tumidum sub te permensi classibus æquor ;
 Iidem venturos tollemus in astra nepotes ,
 Imperiumque urbi dabimus . tu mœnia magnis
 Magna para , longumque fugæ ne linque laborem . 16
 Mutandæ sedes . non hæc tibi litora suasit
 Delius , aut Cretæ jussit confidere Apollo .
 Est locus , Hesperiam Graii cognomine dicunt ;

Terra antiqua , potens armis , atque ubere glebæ .
 Ænotrii coluere viri : nunc fama , minores 165
 Italiam dixisse , ducis de nomine , gentem .
 Hæ nobis propriæ sedes ; hinc Dardanus ortus ,
 Iasiusque pater , genus a quo principe nostrum .
 Surge age , & hæc lætus longævo dicta parenti
 Haud dubitanda refer : Corythum , terrasque requirat 170
 Ausonias . Dictæa negat tibi Juppiter arva .
 Talibus attonitus visis , ac voce Deorum ,
 (Nec sopor illud erat , sed coram agnoscere vultus ,
 Velatasque comas , præsentiaque ora videbar ;
 Tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 Corripio e stratis corpus , tendoque supinas
 Ad cælum cum voce manus , & munera libo
 Intemerata focis . perfecto latus honore
 Anchisen facio certum , remque ordine pando .
 Agnovit prolem ambiguam , geminosque parentes . 180
 Seque novo veterum deceptum errore locorum .
 Tum memorat : Nate Iliacis exercite faris ,
 Sola mihi tales casus Cassandra canebat .
 Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro :
 Et sæpe Hesperiam , sæpe Itala regna vocare . 185
 Sed quis ad Hesperia venturos litora Teucros
 Crederet ? aut quem tum vates Cassandra moveret ?
 Cedamus Phœbo , & moniti meliora sequamur .
 Sic ait : & cuncti dictis paremus ovantes .
 Hanc quoque deserimus sedem , paucisque relictis 190
 Vela damus , vastumque cava trabe currimus æquor .
 Postquam altum tenuere rates , nec jam amplius ullæ
 Apparent terræ , cælum undique , & undique pontus ;
 Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber ,
 Noctem hiememque ferens & inhorruit unda tenebris . 195
 Continuo venti volvunt mare , magnaue surgunt
 Æquora , dispersi jactamur gurgite vasto .

Involvere diem nimbi, & nox humida cælum
Abstulit. ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis. 200

Ipsæ diem noctemque negat discernere cælo,
Nec meminisse viæ mediæ Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine fidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem 205

Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cæcula verrunt.

Servatæ ex undis Strophadum me litora primum
Accipiant. Strophades Grajo stant nomine dictæ 210

Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausæ domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius hæud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis & ira Deum Stygiis sese extulit undis. 215

Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, unæque manus, & pallida semper
Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Lata bouum præm campis armenta videmus, 220
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.

Irruimus ferro, & Divos, ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem. tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.

At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt 225
Harpyiæ, & magnis quatunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contractuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.

Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausa circum atque horrentibus umbris, 230
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.

Rursum ex diverso cæli cæcisque latebris
 Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis :
 Polluit ore dapes . sociis tunc , arma capeffant ,
 Edico , & dira bellum cum gente gerendum . 235
 Haud secus ac jussi faciunt , testosque per herbam
 Disponunt enses , & scuta latentia condunt .
 Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
 Litora ; dat signum specula Misenus ab alta
 Ere cavo . invadunt socii , & nova prælia tentant , 240
 Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres .
 Sed neque vim plumis ullam , nec vulnera tergo
 Accipiunt ; celerique fuga sub sidera lapsæ ,
 Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt .
 Una in præcelsa consedit rupe Celano , 245
 Infelix vates , rumpitque hanc pectore vocem :
 Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis ,
 Laomedontiadæ , bellumne inferre paratis
 Et patrio Harpyias insontes pellere regno ?
 Accipite ergo , animis atque hæc mea figite dicta : 250
 Quæ Phœbo pater omnipotens , mihi Phœbus Apollo
 Prædixit , vobis Furiarum ego maxima pando .
 Italiam cursu petitis , ventisque vocatis
 Ibitis Italiam , portusque intrare licebit :
 Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem , 255
 Quam vos dira fames nostræque injuria cædis
 Ambesas subigat malis absumere mensas .
 Dixit : & in silvam pennis ablata refugit .
 At sociis subita gelidus formidine sanguis
 Deriguit : cecidere animi : nec jam amplius armis , 260
 Sed votis precibusquæ jubent exposcere pacem :
 Sive Deæ , seu sint diræ obscœnaque volucres .
 At pater Anchises , passis de litore palmis ,
 Numina magna vocat , meritosque indicit honores :
 Dî , prohibite minas : Dî , talem avertite casum : 265

Et placidi servate pios . cum litore funem
 Deripere , excussosque jubet laxare rudentes ;
 Tendunt vela Noti : fugimus spumantibus undis ,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant .
 Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos , 270
 Dulichiumque , Sameque , & Neritos ardua saxis .
 Effugimus scopulos Ithacæ , Laertia regna ,
 Et terram altricem sævi execramur Ulixi .
 Mox & Leucataë nimbose cacumina montis ,
 Et formidatus nantis aperitur Apollo . 275
 Hunc petimus fessi , & parvæ succedimus urbi .
 Anchora de prora jacitur . stant litore puppes .
 Ergo insperata tandem tellure potiti
 Lustramurque Jovi , votisque incendimus aras ;
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis . 280
 Exercent patrias oleo labente palæstras
 Nudati socii . juvat evasisse tot urbes
 Argolicas , mediosque fugam tenuisse per hostes ,
 Interea magnum sol circumvolvitur annum ,
 Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas . 285
 Ære cavo clypeum , magni gestamen Abantis ,
 Postibus adversis figo , & rem carmine signo :
 ÆNEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA .
 Linquere tum portus jubeo , & confidere transtris .
 Certatim socii feriunt mare , & æquora verrunt . 290
 Protinus aerias Phæacum abscondimus arces ,
 Litoraque Epiri legimus , portuque subimus
 Chaonio , & celsam Buthroti ascendimus urbem .
 Hic incredibilis rerum fama occupat aures ,
 Priamiden Helenum Grajas regnare per urbes , 295
 Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum :
 Et patrio Andromachen iterum cessisse marito .
 Obstupui ; miroque incensum pectus amore
 Compellare virum , & casus cognoscere tantos .

Progredior portu , classes & litora linquens. 300
 Solemnes tum forte dapes , & tristia dona ,
 Ante urbem , in luco , falsi Simoentis ad undam ,
 Libabat cineri Andromache , Manesque vocabat
 Hectoreum ad tumulum : viridi quem cespite inanem ,
 Et geminas , causam lacrymis , sacraverat aras. 305
 Ut me conspexit venientem , & Troia circum
 Arma amens vidit ; magnis exterrita monstis
 Deriguit visu in medio : calor ossa reliquit.
 Iabitur , & longo vix tandem tempore fatur .
 Verane te facies , verus mihi nuncius affers , 310
 Nate dea ? vivisne ? aut si lux alma recessit ,
 Hector ubi est ? dixit , lacrymasque effudit , & omnem
 Implevit clamore locum . vix pauca furenti
 Subjicio , & raris turbatus vocibus hisco :
 Vivo equidem , vitamque extrema per omnia duco. 315
 Ne dubita : nam vera vides .
 Heu ! quis te casus dejectam conjuge tanto
 Excipit ? aut quæ digna satis fortuna revisit ?
 Hectoris Andromache , Pyrrhin' connubia servas ?
 Dejecit vultum , & demissa voce locuta est : 320
 O felix una ante alias Priameia virgo ,
 Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
 Jussa mori , quæ sortitus non pertulit ullos ,
 Nec victoris heri tetigit captiva cubile !
 Nos , patria incensa , diversa per æquora vectæ , 325
 Stirpis Achilleæ fastus , juvenemque superbum
 Servitio enixæ tulimus . qui deinde secutus
 Ledaam Hermionem , Lacedæmoniosque Hymenæos ,
 Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam .
 Ast illum , ereptæ magno inflammatus amore 330
 Conjugis , & scelerum Furiis agitarus Orestes ,
 Excipit incautum , patriasque obtruncat ad aras .
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit

Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit: 335

Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.

Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?

Aut quisnam ignarum nostris Deus appulit oris?

Quid puer Ascanius? superatne, & vescitur aura?

Quem tibi jam Troja 340

Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis?

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles

Et pater Æneas & avunculus excitat Hector?

Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat

Incaustum fletus: cum sese a mœnibus heros 345

Priamides multis Helenus comitantibus adfert,

Agnoscitque suos, latusque ad limina ducit,

Et multum lacrymas verba inter singula fundit.

Procedo, & parvam Trojam, simulataque magnis

Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum 350

Agnosco, Scææque amplector limina portæ.

Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur.

Illos porticibus rex accipiebat in amplis.

Aulai in medio libabant pocula Bacchi,

Impositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

Jamque dies, alterque dies processit: & auræ

Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.

His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:

Trojugena, interpres Divum, qui numina Phœbi,

Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, 360

Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ:

Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit

Relligio, & cuncti suaserunt numine Divi

Italiam petere, & terras tentare repostas:

Sola novum dictuque nefas Harpyia Celano 365

Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,

Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito?

Quidve sequens tantos possim superare labores?

Hic Helenus, casis primum de more juvenis,
Exorat pacem Divum, vittasque resolvit 370

Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit:

Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:

Nate Dea, (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata Deum rex 375

Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)

Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustris

Æquora, & Ausonio possis confidere portu,

Expediam dictis. prohibent nam cetera Parcæ

Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno. 380

Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,

Vicinosque ignare paras invadere portus,

Longa procul longis via dividit invia terris.

Ante & Trinacria lentandus remus in unda,

Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor, 385

Infernique lacus, Ææaque insula Circes,

Quam tuta possis urbem componere terra.

Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.

Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam

Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus, 390

Triginta capitem fœtus enixa, jacebit,

Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:

Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.

Nec tu mensarum morsus horresce futuros:

Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo. 395

Has autem terras, Italique hanc litoris oram,

Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,

Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.

Hic & Naricii posuerunt mœnia Locri,

Et Salentinos obsedit milite campos 400

Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi

Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro,
 Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
 Et positis aris jam vota in litore solves,
 Purpureo velare comas adopertus amictu; 405
 Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
 Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
 Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
 Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ 410
 Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori;
 Læva tibi tellus, & longo læva petantur
 Æquora circuitu: dextrum fuge litus, & undas.
 Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruina
 (Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas) 415
 Dissiluisse ferunt, quum protinus utraque tellus
 Una foret: venit medio vi pontus & undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
 Litore diductas angusto interluit æstu.
 Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis 420
 Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos, & fidera verberat unda.
 At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
 Ora exsertantem, & naves in saxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
 Pube tenus: postrema immani corpore pistris,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.
 Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos & circumflectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
 Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
 Unum illud tibi, nate Dea, proque omnibus unum 435

Prædicam ; & repetens iterumque iterumque monebo :

Junonis magnæ primum prece numen adora :

Junoni cane vota libens , dominamque potentem

Supplicibus supera donis . sic denique victor

Trinacria fines Italos mittere relicta .

440

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem ,

Divinosque lacus , & Averna sonantia silvis ;

Insanam vatem aspicies , quæ rupe sub ima

Fata canit , foliisque notas & nomina mandat .

Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo ,

445

Digerit in numerum , atque antro seclusa relinquit .

Illa manent immota locis , neque ab ordine cedunt .

Verum eadem verso tenuis cum cardine ventus

Impulit , & teneras turbavit janua frondes ,

Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo ,

450

Nec revocare situs , aut jungere carmina curat .

Inconsulti abeunt , sedemque odere Sibyllæ .

Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti :

Quamvis increpitent socii , & vi cursus in altum

Vela vocet , possisque sinus implere secundos ,

455

Quin adeas vatem , precibusque oracula poscas .

Ipsa canat , vocemque volens atque ora resolvat .

Illa tibi Italiæ populos , venturaque bella ,

Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem

Expediet ; cursusque dabit venerata secundos .

460

Hæc sunt , quæ nostra liceat te voce moneri .

Vade age , & ingentem factis fer ad æthera Trojam .

Quæ postquam vates sic ore effatus amico est ,

Dona dehinc auro gravia , sectoque elephanto ,

Imperat ad naves ferri , stipatque carinis

465

Ingens argentum , Dodonæosque lebetas ;

Loricam consertam hamis , auroque trilicem ,

Et conum insignis galeæ , cristasque comantes ,

Arma Neoptolemi . sunt & sua dona parenti .

Addit equos, additque duces: 470
 Remigium supplet: socios simul instruit armis.
 Interea classem velis aptare jubebat
 Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
 Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo, 475
 Cura Deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc arripe velis.
 Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
 Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietate. quid ultra 480
 Provehor, & fando surgentes demoror austros?
 Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
 Fert picturatas auri subtegmine vestes,
 Et Phrygiam Ascanio clamidem: nec cedit honori:
 Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
 Sint, puer, & longum Andromachæ testentur amorem
 Conjugis Hectoreæ. cape dona extrema tuorum,
 O mihi sola mei super Astyanactis imago:
 Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat: 490
 Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
 Hos ego digrediens lacrymis adfabar obortis:
 Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Jam sua: nos alia ex aliis in fara vocamur.
 Vobis parva quies: nullum maris æquor arandum: 495
 Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
 Quærenda. effigiem Xanthi Trojamque videtis,
 Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
 Auspiciis; & quæ fuerit minus obvia Grajis.
 Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva 500
 Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
 Cognatasque urbes olim, populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,

Atque idem casus, unam faciemus utramque
 Trojam animis. maneat nostros ea cura nepotes. 505
 Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
 Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
 Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
 Sternimur optata gremio telluris ad undam,
 Sortiti remos, passimque in litore secco 510
 Corpora curamus. fesses sopor irrigat artus.
 Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
 Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
 Explorat ventos, atque auribus aera captat;
 Sidera cuncta notat tacito labentia caelo, 515
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.
 Postquam cuncta videt caelo constare sereno;
 Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
 Tentamusque viam, & velorum pandimus alas. 520
 Jamque rubescebat stellis aurora fugatis,
 Quum procul obscuros colles, humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam lato socii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 Induit, implevitque mero; Divosque vocavit,
 Stans celsa in puppi.
 Dî maris, & terræ, tempestatumque potentes,
 Ferte viam vento facilem, & spirare secundi.
 Crebrescunt optatae auræ, portusque patescit 530
 Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ,
 Vela legunt socii, & proras ad litora torquent.
 Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum;
 Objectæ salsa spumant aspergine cautes;
 Ipse latet. gemino demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque a litore templum.
 Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi

Tondentes campum late, candore nivali :
 Et pater Anchises : Bellum , o terra hospita , portas
 Bello armantur equi : bellum hæc armenta minantur. 540
 Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
 Quadrupedes , & frena iugo concordia ferre ,
 Spes est pacis , ait . tum numina sancta precamur
 Palladis armisonæ , quæ prima accepit ovantes :
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu : 545
 Præceptisque Heleni , dederat quæ maxima , rite
 Junoni Argivæ iustos adolemus honores .
 Haud mora , continuo perfectis ordine votis ,
 Cornua velatarum obvertimus antennarum ;
 Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva. 550
 Hinc finus Herculei , si vera est fama , Tarenti
 Cernitur . attollit se Diva Lacinia contra ,
 Caulonisque arces , & navifragum Scylaceum .
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna :
 Et gemitum ingentem pelagi , pulsataque saxa 555
 Audimus longe , fractasque ad litora voces :
 Exsultantque vada , atque æstu miscentur arenæ .
 Et pater Anchises : Nimirum hæc illa Charybdis :
 Hos Helenus scopulos , hæc saxa horrenda canebat :
 Eripite , O socii , pariterque insurgite remis. 560
 Haud minus ac iussi faciunt : primusque rudentem
 Contorfit lavas proram Palinurus ad undas .
 Lavam cuncta cohors remis ventisque petivit .
 Tollimur in cælum curvato gurgite & iidem 565
 Subducta ad Manes imos descendimus unda .
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere :
 Ter spumam elisam & rorantia vidimus astra .
 Interea fessos ventus cum sole reliquit ;
 Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris .
 Porcus ab accessu ventorum immotus , & ingens 570
 Ipse ; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis ;

Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem ,
 Turbine fumantem piceo & candente favilla :
 Attollitque globos flammarum , & sidera lambit :
 Interdum scopulos avulsaque viscera montis 575
 Erigit eructans , liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat , fundoque exæstuat imo .
 Fama est , Enceladi semustum fulmine corpus
 Urgeri mole hac , ingentemque insuper Ætnam
 Impositam , ruptis flammam exspirare caminis ; 580
 Et , fessum quoties mutet latus , intremere omnem
 Murmure Trinacriam , & cælum subtexere fumo .
 Noctem illam tecti in silvis immania monstra
 Perferimus : nec , quæ sonitum det causa , videmus .
 Nam neque erant astrorum ignes , nec lucidus æthra 585
 Siderea polus : obscuro sed nubila cælo :
 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat .
 Postera jamque dies primo surgebat Eoo ,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram :
 Cum subito e silvis , macie confecta suprema , 590
 Ignoti nova forma viri , miserandaque cultu
 Procedit , supplexque manus ad litora tendit .
 Respicimus . dira illuvies , immissaque barba ,
 Consertum tegmen spinis : at cetera Grajus :
 Et quondam patriis ad Trojam missus in armis . 595
 Isque ubi Dardanios habitus , & Troia vidit
 Arma procul ; paulum aspectu conterritus hæsit ,
 Continuitque gradum : mox sese ad litora præcepit
 Cum fletu precibusque tulit . Per sidera testor ,
 Per Superos , atque hoc cæli spirabile lumen : 600
 Tollite me Teucris : quascumque abducite terras .
 Hoc sat erit . scio me Danaïs e classibus unum ,
 Et bello Illiacos fateor petiisse Penates .
 Pro quo , si sceleris tanta est injuria nostri ,
 Spargite me in fluctus , vastoque immergite ponto . 605

Si pereo, hominum manibus periisse juvabit.

Dixerat: & genua amplexus, genibusque volutans

Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,

Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.

Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610

Dat juveni: atque animum præsentis pignore firmat.

Ille hæc, deposita tandem formidine fatur:

Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssi,

Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamaſto

Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615

Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,

Immemores socii vasto Cyclopi in antro

Deseruere. domus sanie, dapibusque cruentis,

Intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat

Sidera, (Dî, talem terris avertite pestem) 620

Nec visu facilis: nec dictu affabilis ulli,

Visceribus miserorum & sanguine yescitur atro.

Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro,

Prensa manu magna, medio resupinus in antro

Frangeret ad saxum; sanieque adspersa natarent 625

Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo

Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.

Haud impune quidem. nec talia passus Ulyſſes,

Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus 630

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum.

Immensus, saniem eructans, ac frustra cruento

Per somnum commixta mero; nos, magna precati

Numina, sortitique vices, una undique circum

Fundimur & telo lumen terebramus acuto 635

Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar:

Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.

Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab litore funem

Rumpite.

640

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro

Lanigeras claudit pecudes, atque ubera prestat;

Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo

Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.

Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent,

645

Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum

Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas

Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.

Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna

Dant rami, & vulvis pascunt radicibus herbæ.

650

Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem

Conspexi venientem. huic me, quæcumque fuisset,

Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

Vos animam hanc potius quocumque absumite letho.

Vix ea fatus erat; summo quum monte videmus

655

Ipsam inter pecudes vasta se mole moventem

Pastorem Polyphemum, & litora nota petentem;

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat.

Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas,

660

Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,

Dentibus infrendens, gemitu: graditurque per æquor

Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.

665

Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto

Supplice, sic merito; tacitique incidere funem.

Verrimus & proni certantibus æquora remis.

Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torset.

Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas,

670

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,

Clamorem immensum tollit; quo pontus & omnes

Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus

Italiam, curvisque immugiit Ætnæ cavernis.

At genus e silvis Cyclopum & montibus altis 675

Excitum ruit ad portus, & litora complent.

Cernimus astantes, nequicquam lumine torvo,

Ætnæos fratres, cælo capita alta ferentes;

Concilium horrendum: quales cum vertice celso

Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi 680

Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.

Præcipites metus acer agit quocumque rudentes

Excutere, & ventis intendere vela secundis.

Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim,

Inter utramque viam, lethi discrimine parvo, 685

Ni teneant cursus: certum est dare linthea retro.

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

Missus adest. vivo prætervehor ostia saxo

Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque jacentem.

Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690

Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.

Sicanio prætenta sinu jacet insula, contra

Plemmyrium undosum; nomen dixere priores

Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem

Occultas egisse vias subter mare: qui nunc 695

Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.

Iussi numina magna loci veneramur; & inde

Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.

Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni

Radimus; & fatis nunquam concessa moveri 700

Apparet Camerina procul, campique Geloi,

Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.

Arduus inde Acragas ostentat maxima longe

Mœnia, magnanimum quondam generator equorum.

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705

Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.

Hinc Drepani me portus & illatabilis ora

Accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu! genitorem, omnis curæ casusque levamen,
 Amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum 710
 Deseris, heu! tantis nequicquam erepte periclis.
 Nec vates Heleus, quum multa horrenda moneret,
 Hos mihi prædixit luctus, non dura Celano.
 Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
 Hinc me digressum vestris Deus appulit oris. 715

Sic pater Æneas intentis omnibus unus
 Fata renarrabat Divum, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

LIBER QUARTUS.

Uritur infelix Dido.

Virg. *Æneid*. Lib. IV. v. 68.

The first of these is the fact that the
 system of taxation is not uniform. The
 rate of tax varies from one place to
 another, and the amount of tax varies
 from one person to another. This is
 a great disadvantage, and it is one
 which should be remedied. The second
 of these is the fact that the system
 of taxation is not equitable. The
 rich pay a lower rate of tax than
 the poor, and this is also a great
 disadvantage. The third of these is
 the fact that the system of taxation
 is not efficient. The amount of tax
 collected is not sufficient to meet the
 needs of the government.

THE FIRST OF THESE

The first of these is the fact that the
 system of taxation is not uniform. The
 rate of tax varies from one place to
 another, and the amount of tax varies
 from one person to another. This is
 a great disadvantage, and it is one
 which should be remedied. The second
 of these is the fact that the system
 of taxation is not equitable. The
 rich pay a lower rate of tax than
 the poor, and this is also a great
 disadvantage. The third of these is
 the fact that the system of taxation
 is not efficient. The amount of tax
 collected is not sufficient to meet the
 needs of the government.

The first of these is the fact that the
 system of taxation is not uniform. The
 rate of tax varies from one place to
 another, and the amount of tax varies
 from one person to another. This is
 a great disadvantage, and it is one
 which should be remedied. The second
 of these is the fact that the system
 of taxation is not equitable. The
 rich pay a lower rate of tax than
 the poor, and this is also a great
 disadvantage. The third of these is
 the fact that the system of taxation
 is not efficient. The amount of tax
 collected is not sufficient to meet the
 needs of the government.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER IV.

AT Regina, gravi jamdudum saucia cura,
 Vulnus alic venis, & cœco carpitur igni.
 Multa viri virtus animo, multusque recursat
 Gentis honos. hærent infixi pectore vultus,
 Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem. 5
 Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,
 Quam sic unanimem alloquitur male sana sororem:
 Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes? 10
 Quem sese ore ferens! quam forti pectore, & armis!
 Credo equidem (nec vana fides) genus esse Deorum.
 Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
 Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
 Si mihi non animo fixum immotumque sederet, 15
 Ne cui me vincolo vellem sociare jugali,
 Postquam primus amor deceptam morte fefellit,
 Si non pertæsum thalami, tædæque fuisset,
 Huic uni forsân potui succumbere culpæ.
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sichæi 20
 Conjugis, & sparsos fraterna cæde Penates,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Impulit. agnosco veteris vestigia flammæ.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
 Vel Pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
 Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
 Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.

Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
 Abstulit. ille habeat secum, servetque sepulcro.
 Sic effata, sinum lacrymis implevit obortis. 30

Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
 solane perpetua mœrens carpere juventa?
 Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
 Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?
 Esto: ægram nulli quondam flexere mariti, 35
 Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,
 Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit. placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
 Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello, 40
 Et Numidæ infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcæi. quid bella Tyro surgentia dicam,
 Germanique minas?

Dīs equidem auspiciis reor, & Junone secunda, 45
 Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
 Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce Deos veniam, sacrisque litatis, 50
 Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
 Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion,
 Quassatæque rates, & non tractabile cælum.

His dictis incensum animum inflammavit amore,
 Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem. 55
 Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
 Legiferæ Cereri, Phœboque, Patrique Lyæo,
 Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
 Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido 60
 Candentis vaccæ media inter cornua fundit:

Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras,
 Instauratque diem donis: pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
 Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
 Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
 Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.

Uritur infelix Dido, totaque vagatur
 Urbe furens: qualis coniecta cerva sagitta;
 Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius. illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.

Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
 Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam.
 Incipit effari, mediaque in voce resistit.

Nunc eadem, labente die, convivium quærit;
 Iliacosque iterum demens audire labores
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
 Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos;
 Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
 Ineubat. illum absens absentem auditque viderque.

Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
 Detinet, infandum si fallere possit amorem.
 Non cœptæ assurgunt turres; non arma Juventus
 Exercet: portusve, aut propugnacula bello
 Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
 Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri
 Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori,
 Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis
 Tuque pierque tuus: magnum & memorabile nomen;
 Una dolo Divum si femina victa duorum est.

Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra
 Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
 Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
 Quin potius pacem æternam pactosque hymenæos
 Exercemus? habes tota quod mente petisti. 100
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
 Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
 Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
 Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
 Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
 Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
 Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
 Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
 Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam 110
 Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis;
 Miscerique probet populos, aut fœdera jungi.
 Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
 Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno:
 Mecum erit iste labor. nunc, qua ratione, quod instat: 115
 Conferri possit, paucis, adverte, docebo.
 Venatum Æneas unaque miserrima Dido
 In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem commixta grandine nimbum, 120
 Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
 Diffugient comites, & nocte regentur opaca:
 Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
 Devenient. adero, &, tua si mihi certa voluntas, 125
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
 Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti
 Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
 Oceanum interea surgens Aurora reliquit.

It portis jubare exorto delecta juvenus : 130
 Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
 Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
 Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Pœnorum exspectant : ostroque insignis & auro
 Stat somipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135
 Tandem progreditur, magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo :
 Cui pharetra ex auro, crines nodantur in anrum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non & Phrygii comites, & lætus Iulus 140
 Incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnes
 Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
 Qualis, ubi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta
 Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
 Instauratione choros : mixtique altaria circum : 145
 Cretesque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi :
 Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro :
 Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat
 Æneas : tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra :
 Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ
 Decurrere jugis : alia de parte patent
 Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
 Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt. 155
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri
 Gaudet equo : jamque hos cursu, jam præterit illos :
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure cœlum 160
 Incipit. insequitur commixta grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, & Trojana juvenus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros

Testa metu petiere : ruunt de montibus amnes :
 Speluncam Dido Dux & Trojanus eandem 165
 Deveniunt . prima & Tellus & pronuba Juno
 Dant signum : fulsere ignes , & conscius æther
 Connubiis : summoque ulularunt vertice Nymphæ .
 Ille dies primus lethi primusque malorum
 Causa fuit . neque enim specie famave movetur , 170
 Nec jam furtivum Dido meditatur amorem :
 Conjugium vocat . hoc prætexit nomine culpam .
 Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes :
 Fama , malum quo non aliud velocius ullum ;
 Mobilitate viget , viresque acquirit eundo ; 175
 Parva metu primo ; mox sese attollit in auras ,
 Ingrediturque solo , & caput inter nubila condit .
 Illam Terra parens , ira irritata Deorum ,
 Extremam , ut perhibent , Cæo Enceladoque sororem
 Progenit , pedibus celerem , & pernicibus alis . 180
 Monstrum horrendum , ingens : cui , quot sunt corpore
 Tot vigiles oculi subter , mirabile dictu , (plumæ,
 Tot linguæ , totidem ora sonant , tot subrigit aures .
 Noctæ volat cæli medio , terræque per umbram
 Stridens , nec dulci declinat lumina somno . 185
 Luce sedet custos aut summi culmine tecti ,
 Turribus aut altis , & magnas territat urbes :
 Tam ficti pravique tenax , quam nuntia veri .
 Hæc tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens , & pariter facta atque infecta canebat : 190
 Venisse Ænean Trojano a sanguine cretum ,
 Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido :
 Nunc hiemem inter se luxu , quam longa , fovere ,
 Regnorum immemores , turpique cupidine captos .
 Hæc passim Dea fœda virum diffundit in ora . 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam ,
 Incenditque animum dictis , atque aggerat iras .

Hic Ammone satus, rapta Garamantide Nympha,
 Tempia Jovi centum latis immania reguis,
 Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem, 200
 Excubias Divum æternas, pecudumque cruore
 Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
 Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina Divum,
 Multa Jovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
 Aspicias hæc? an te, genitor, quum fulmina torques,
 Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
 Terrificant animos, & inania murmura miscent? 210
 Femina, quæ nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit; cui litus arandum,
 Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
 Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215
 Mæonia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, rapto potitur. nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
 Talibus orantem dictis, arasque tenentem
 Audiit Omnipotens, oculosque ad mœnia torfit 220
 Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
 Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
 Vade, age, nate, voca zephyros, & labere pennis:
 Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
 Exspectat, fatisque datas non respicit urbes, 225
 Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
 Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
 Promisit, Grajumque ideo bis vindicat armis:
 Sed fore, qui gravidam imperiis, belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem;
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur? 235
 Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
 Naviget. hæc summa est: hic nostri nuncius esto.

Dixerat. ille patris magni parere parabat
 Imperio: & primum pedibus talaria nequit
 Aurea; quæ sublimem alis, five æquora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
 Tum virgam capit. hac animas ille evocat Orco
 Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit;
 Dat somnos adimitque, & lumina morte resignat.
 Illa fretus agit ventos, & turbida tranat 245
 Nubila: jamque volans apicem & latera ardua cernit
 Atlantis duri, cælum qui vertice fulcit;
 Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
 Piniferum caput & vento pulsatur & imbri:
 Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento 250
 Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
 Misit; avi similis, quæ circum litora, circum
 Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta. 255
 Haud aliter terras inter cælumque volabat,
 Litus arenosum Libiæ ventosque secabat
 Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Ænean fundantem arces ac tecta novantem 260
 Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
 Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
 Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ 265

Fundamenta locas, pulchramque uxori urbem
 Exstruis? heu, regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse Deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, cælum & terras qui numine torquet;
 Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras. 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem;
 Ascanium surgentem, & spes heredis Iuli
 Respice; cui regnum Italia, Romanaque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
 Mortales visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At vero Æneas aspectu obmutuit amens,
 Arrestæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit. 280
 Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
 Attonitus tanto monitu imperioque Deorum.
 Heu quid agat? quo nunc Reginam ambire furentem
 Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, 285
 In partesque rapit varias, perque omnia versat.
 Hæc alternanti potior sententia visa est.

Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum:
 Classem aptent taciti, sociosque ad litora cogant;
 Arma parent, & quæ sit rebus causa novandis, 290
 Dissimulent. sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
 Tempora; qui rebus dexter modus. ocus omnes
 Imperio lati parent, ac jussa faceßunt. 295

At Regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 Præsensit, motusque excepit prima futuros:
 Omnia tuta timens. eadem impia fama furenti
 Detulit armari classem, cursumque parari.

Scivit inops animi, totamque incensa per urbem 300
 Bacchatur. qualis commotis excita sacris
 Thias, ubi audito stimulant Trieterica Baccho
 Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
 Tandem his Ænean compellat vocibus ultro:
 Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
 Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hiberno moliris fidere classem,
 Et mediis properas aquilonibus ire per altum? 310
 Crudelis! quid, si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret;
 Troja per undosum peteretur classibus æquor?
 Mene fugis? per ego has lacrymas, dextramque tuam te,
 (Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui) 315
 Per connubia nostra, per inceptos hymenæos;
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
 Dulce meum; miserere domus labentis, & istam
 Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni 320
 Odere, infensi Tyrii: te propter eundem
 Exstinctus pudor, &, qua sola fidera adibam,
 Fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
 Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater 325
 Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam seboles, si quis mihi parvulus aula
 Luderet Æneas, qui te tantum ore referret:
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
 Dixerat. ille Jovis monitis immota tenebat
 Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando

Enumerare vales, nunquam, Regina, negabo
 Promeritam; neque me meminisse pigebit Elisæ, 335
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
 Pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
 Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
 Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis, & sponte mea componere curas,
 Urbem Trojanam primum dulcesque meorum
 Reliquias colerem: Priami testæ alta manerent,
 Et recidiva manu posuissem Pergama victis.

Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo, 345
 Italiam Lyciæ jussere capeßere sortes.

Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces
 Phœnißam, Libycæque aspectus detinet urbis:
 Quæ tandem, Ausonia Teucros confidere terra,
 Invidia est? & nos fas exera quærere regna. 350

Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis & turbida terret imago.
 Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
 Quem regno Hesperiaæ fraudo, & fatalibus arvis. 355

Nunc etiam interpres Divum Jove missus ab ipso
 (Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
 Detulit. ipse Deum manifesto in lumine vidi
 Intransent muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
 Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
 Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor, 365
 Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 Num lacrymas victus dedit, aut miseratus amantem est? 370
 Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
 Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
 Nusquam tuta fides, ejectum litore, egentem
 Excepi, & regni demens in parte locavi.
 Amissam classem, socios a morte reduxi. 375
 Heu! Furiis incensa feror, nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
 Interpres Divum fert horrida jussa per auras.
 Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
 Sollicitat, neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis: pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
 Sæpe vocaturum, sequar atris ignibus absens:
 Et, quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, pœnas.
 Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
 Ægra fugit, seque ex oculis avertit & aufert;
 Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem 390
 Dicere. suscipiunt famulæ, collapsaque membra
 Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
 At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
 Solando cupit, & dictis avertere curas;
 Multa gemens, magnoque animum labefactus amore; 395
 Jussa tamen Divum exsequitur, classemque revisit.
 Tum vero Teucri incumbunt, & litore celsas
 Deducunt toto naves, natat uncta carina:
 Frondentesque ferunt remos, & robora silvis
 Infabricata, fugæ studio. 400
 Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
 Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
 It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
 Convectant calle angusto: pars grandia trudunt 405
 Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
 Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
 Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
 Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
 Prospiceres arce ex summâ, totumque videres 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
 Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!
 Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
 Cogitur, & supplex animos submittere amanti:
 Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
 Anna, vides toto properari litore circum.
 Undique convenere: vocat jam carbæsus auras:
 Puppibus & lati nautæ imposuere coronas.
 Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
 Et perferre, soror, potero. miseræ hoc tamen unum 420
 Exsequere, Anna, mihi. solam nam perfidus ille
 Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
 Sola viri molles aditus, & tempora noras.
 I, soror, atque hostem supplex affare superbum:
 Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem 425
 Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:
 Nec patris Anchisæ cineres, manesve revelli.
 Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
 Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
 Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentes. 430
 Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
 Nec pulchro ut Lario careat, regnumque relinquat.
 Tempus inane peto, requiem spatiumque furori:
 Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
 Extremam hanc oro veniam: miserere sororis: 435

Quam mihi quum dederit, cumulatam morte remittam :
 Talibus orabat, talesque miserrima fletus
 Fertque, refertque soror : sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
 Fata obstant, placidasque viri Deus obstruit aures. 440
 Ac veluti annoso validam quum robore quercum
 Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
 Eruere inter se certant, it stridor ; & alte
 Consternunt terram concusso stipite frondes :
 Ipsa hæret scopulis : &, quantum vertice ad auras 445
 Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
 Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
 Tunditur, & magno persentit pectore curas.
 Mens immota manet : lacrymæ volvuntur inanes.
 Tum vero infelix fati exterrita Dido 450
 Mortem orat : tædet cœli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat ;
 Vidit, thuricremis quum dona imponeret aris,
 (Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
 Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem : 455
 Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 Præterea fuit in tectis de marmore templum
 Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.
 Hinc exaudiri voces, & verba vocantis 460
 Visa viri, nox quum terras obscura teneret :
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
 Multaque præterea vatum prædicta priorum
 Terribili monitu horrificant. agit ipse furentem 465
 In comnis ferus Æneas : semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incomitata videtur
 Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas: 470
 Aut Agamemnonius scenis agiturus Orestes,
 Armatam facibus matrem & serpentibus atris
 Quum fugit: ultricesque sedent in limine Diræ.
 Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
 Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque 475
 Exigit; &, mœstam dictis aggressa sororem,
 Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
 Inveni, germana, viam (gratare sorori),
 Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem juxta, solemque cadentem, 480
 Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos:
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos; 485
 Spargens humida mella soporiferumque papaver.
 Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
 Quas velit; ast aliis duras immittere curas:
 Sistere aquam fluviis, & vertere sidera retro:
 Nocturnosque ciet manes. mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
 Testor, cara, Deos, & te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495
 Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
 Quo perii, superimponas. abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
 Hæc effata filet. pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis prætexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
 Ergo jussa parat.

At Regina, pyra penetranti in sede sub auras
 Erecta ingenti, tædis atque ilice secta, 505
 Intenditque locum sertis, & fronde coronat
 Funerea: super exuvias, ensemque relictum,
 Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 Stant aræ circum, & crines effusa sacerdos
 Tercentum tonat ore Deos, Erebumque, Chaosque, 510
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
 Sparserat & latices simulatos fontis Averni:
 Falcibus & messæ ad lunam quærantur ahenis
 Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
 Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus, 515
 Et matri præreptus amor.
 Ipsa mola, manibusque piis, altaria juxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura Deos, & conscia fati
 Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes 520
 Curæ numen habet, justumque memorque precatur.
 Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, silvæque & sæva quierant
 Æquora: quum medio volvuntur sidera lapsu,
 Quum tacet omnis ager: pecudes, piæque volucres, 525
 Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
 Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
 Lenibant curas, & corda oblita laborum.
 At non infelix animi Phœnissa, neque unquam
 Solvitur in somnos, oculisve, aut pectore noctem 530
 Accipit. ingeminant curæ: rursusque resurgens
 Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
 Sic adeo infistit, secumque ita corde volutat:
 En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
 Experiar? Nōmadumque petam connubia supplex, 535
 Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
 Uliacas igitur classes atque ultima Teucrum

Jussa sequar ? quiane auxilio juvat ante levatos ;
 Et bene apud memores veteris stat gratia facti ?
 Quis me autem (fac velle) finet ; ratibusque superbis 540
 Invisam accipiet ? nescis heu ! perdita , necdum
 Laomedontæ sentis perjuria gentis ?
 Quid tum ? sola fuga nautas comitabor ovantes ?
 An Tyriis , omnique manu stipata meorum
 Inferar ? & quos Sidonia vix urbe revelli , 545
 Rursus agam pelago , & ventis dare vela jubebo ?
 Quin morere , ut merita es ; ferroque averte dolorem .
 Tu lacrymis evicta meis , tu prima furentem
 His , germana , malis oneras , atque objicis hosti .
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere more feræ , tales nec tangere curas ?
 Non servata fides cineri promissa Sichæo .
 Tantos illa suo rumpebat pectore questus .
 Æneas celsa in puppi , jam certus eundi ,
 Carpebat somnos , rebus jam rite paratis . 555
 Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
 Obtulit in somnis , rursusque ita visa monere est ;
 Omnia Mercurio similis , vocemque , coloremque
 Et crines flavos , & membra decora juventæ :
 Nate Dea , potes hoc sub casu ducere somnos ? 560
 Nec , quæ circumstant te deinde pericula , cernis ?
 Demens ! nec zephyros audis spirare secundos ?
 Illa dolos , dirumque nefas in pectore versat ,
 Certa mori , varioque irarum fluctuat æstu .
 Non fugis hinc præceps , dum præcipitare potestas ? 565
 Jam mare turbare trabibus , sævasque videbis
 Collucere faces , jam fervere litora flammis ;
 Si te his attigerit terris aurora morantem .
 Eja age , rumpe moras . varium & mutabile semper
 Femina . sic fatus nocti se immiscuit atræ . 570
 Tum vero Æneas subitis exterritus umbris ,

Corripit e somno corpus, sociosque fatigat :
 Præcipientes vigilate, viri, & confidite transtris :
 Solvite vela citi. Deus æthere missus ab alto
 Festinare fugam, tortosque incidere funes 575
 Ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte Deorum,
 Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 Adsis, O, placidusque juves, & sidera cœlo
 Dextra feras. dixit: vaginaque eripit ensem
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque ruuntque:
 Litora deseruere: latet sub classibus æquor.
 Adnixi torquent spumas, & cæcula verrunt.
 Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum liquens Aurora cubile: 585
 Regina e speculis, ut primum albescere lucem
 Vidit, & æquatis classem procedere velis,
 Litoraque, & vacuos sensit sine remige portus;
 Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
 Flavenesque abscissa comas, Proh Juppiter! ibit 590
 Hic, ait, & nostris illuserit advena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Diripientque rates alii navalibus? ite,
 Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos.
 Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentem insania mutat?
 Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt.
 Tum decuit, quum sceptrâ dabas. en dextra fidesque!
 Quem secum patrios ajunt portare Penates:
 Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!
 Non potui abreptum divellere corpus, & undis 600
 Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset.
 Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
 Impleissemque foros flammis, natumque patremque 605

Cum genere exstinxem , memet super ipsa dedissem .
 Sol , qui terrarum flammis opera omnia lustras ,
 Tuque harum interpret es curarum , & conscia , Juno ,
 Nocturnisque , Hecate , triviis ululata per urbes ,
 Et Diræ ultrices , & Dî morientis Elisæ , 610
 Accipite hæc , meritumque malis advertite numen ,
 Et nostras audite preces . si tangere portus
 Infandum caput ac terris adnare necesse est ,
 Et sic fata Jovis poscunt ; hic terminus hæret :
 At bello audacis populi vexatus & armis , 615
 Finibus extorris , complexu avulsus Iuli ,
 Auxilium imploret , videatque indigna suorum
 Funera : nec , quum se sub leges pacis iniquæ
 Tradiderit , regno , aut optata luce fruatur :
 Sed cadat ante diem , mediaque inhumatus arena . 620
 Hæc precor : hanc vocem extremam cum sanguine fundo .
 Tum vos , o Tyrii , stirpem & genus omne futurum
 Exercete odiis , cinerique hæc mittite nostro
 Munera . nullus amor populis , nec fœdera sunt .
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor , 625
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos ,
 Nunc , olim , quocumque dabunt se tempore vires .
 Litora litoribus contraria , fluctibus undas
 Imprecor , arma armis : pugnent ipsique nepotesque .
 Hæc ait , & partes animum versabat in omnes : 630
 Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem .
 Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi est ,
 Namque suam patria antiqua cinis ater habebat :
 Annam , cara mihi nutrix , huc siste sororem :
 Dic , corpus properet fluviali spargere lympa , 635
 Et pecudes secum , & monstrata piacula ducat :
 Sic veniat . tuque ipsa pia tege tempora vitta .
 Sacra Jovi Stygio , quæ rite incœpta paravi ,
 Perficere est animus , finemque imponere curis ;

Dardaniique rogum capitis permittere flammæ : 640

Sic ait . illa gradum studio celerabat anili .

At trepida , & cœptis immanibus effera Dido ,
Sanguineam volvens aciem , maculisque trementes
Interfusa genas , & pallida morte futura ,

Interiora domus irrumpit limina , & altos 645

Conscendit furibunda rogos , ensemque recludit

Dardanium , non hos quæsitum munus in usus .

Hic , postquam Iliacas vestes , notumque cubile

Conspexit , paullum lacrymis & mente morata ,

Incubuitque toro , dixitque novissima verba : 650

Dulces exuvix , dum fara Deusque sinebant ,

Accipite hanc animam , meque his exsolve curis .

Vixi , & , quem dederat cursum fortuna , peregi ;

Et nunc magna mei sub terras ibit imago .

Urbem præclaram statui : mea mœnia vidi : 655

Ultra virum , pœnas inimico a fratre recepi :

Felix , heu ! nimium felix , si litora tantum

Numquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ !

Dixit , & , os impressa toro , Moriemur inulta ?

Sed moriamur , ait . sic sic juvat ire sub umbras . 660

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto

Dardanus , & nostræ secum ferat omina mortis .

Dixerat . atque illam media inter talia ferro

Collapsam aspiciunt comites , ensemque cruore

Spumantem , sparsasque manus . it clamor ad alta 665

Atria : concussam bacchatur fama per urbem .

Lamentis , gemituque , & femineo ululatu

Tecta fremunt : resonat magnis plangoribus æther .

Non aliter , quam si immixtis ruat hostibus omnis

Carthago , aut antiqua Tyros ; flammæque furentes 670

Culmina perque hominum volvantur perque Deorum .

Audiit exanimis , trepidoque exterrita cursu ,

Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnīs ,

Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræque parabant?
 Quid primam deserta querar? comitemne sororem
 Sprevisi moriens? eadem me ad fata vocasses:
 Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce Deos, sic te ut posita, crudelis, abessem?
 Exstinxisti te meque, soror, populumque, patresque
 Sidonios, urbemque tuam. date, vulnera lymphis
 Abluam, &, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
 Illa graves oculos conata attollere, rursus
 Deficit. infixum stridet sub pectore vulnus.
 Ter sese attollens cubitoque innixa levavit, 690
 Ter revoluta toro est; oculisque errantibus alto
 Quæsit cælo lucem, ingemuitque reperta.
 Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
 Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
 Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore:
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per cælum roscida pennis,
 Mille trahens varios adverso sole colores
 Devolat, & supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, & dextra crinem secat. omnis & una
 Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

LIBER QUINTUS.

Genitori instaurat honores.
Virg. Æneid. Lib. V. v. 94.

LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF CHICAGO

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER V.

Interea medium Æneas jam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
 Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
 Conlucent flammis, quæ tantum accenderit ignem
 Causa latet: duri magno sed amore dolores 5
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt
 Ut pelagus tenere rates, nec jam amplius ulla
 Occurrit tellus; maria undique, & undique cœlum:
 Olli cæruleus supra caput adstitit imber, 10
 Noctem hiememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
 Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras? sic deinde locutus
 Colligere arma jubet, validisque incumbere remis; 15
 Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
 Magnanime Ænea, non, si mihi Juppiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
 Mutati transversa fremunt, & vespere ab atro
 Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aer. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus, superat quoniam Fortuna, sequamur:
 Quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, & frustra cerno te tendere contra.

Fleſte viam velis . an ſit mihi gratior ulla ,
 Quove magis feſſas optem dimittere naues ,
 Quam quæ Dardanum tellus mihi ſervat Aceſten , 30
 Et patris Anchisæ gremio complectitur oſſa ?
 Hæc ubi dicta , petunt portus ; & vela ſecundi
 Intendunt zephyri . fertur cita gurgite claſſis :
 Et tandem lati notæ advertuntur arenæ .
 At procul excelſo miratus vertice montis 35
 Adventum ſociasque rates , occurrit Aceſtes ,
 Horridus in jaculis & pelle Libyſtidis urſæ :
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 Quem genuit . verum non immemor ille parentum
 Gratatur reduces , & gaza latus agreſti 40
 Excipit , ac feſſos opibus ſolatur amicis .
 Poſtera quum primo ſtellas Oriente fugarēt
 Clara dies ; ſocios in cætum littore ab omni
 Advocat Æneas , tumulique ex eggere fatur :
 Dardanidæ magni , genus alto a ſanguine Divum , 45
 Annuus exactis completur menſibus orbis ,
 Ex quo reſſiquias divinique oſſa parentis
 Condidimus terra , mæſtasque ſacravimus aras .
 Jamque dies (ni fallor) adeſt , quem ſemper acerbum
 Semper honoratum (ſic Dî voluiſtis) habebo . 50
 Hunc ego , Gætulis agerem ſi Syrtibus exsul ,
 Argolicove mari depreſſus , & urbe Mycenæ ;
 Annua vota tamen ſolemnesque ordine pompas
 Exsequerer ; ſtrueremque ſuis altaria donis .
 Nunc ultro ad cineres ipſius & oſſa parentis , 55
 Haud equidem ſine mente , reor , ſine numine Divum
 Adſumus , & portus delati intramus amicos .
 Ergo agite & latum cuncti celebremus honorem :
 Poſcamus ventos , atque hæc me ſacra quotannis
 Urbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis . 60
 Bina boum vobis Troja generatus Aceſtes

Dat numero capita in naves . adhibete Penates
 Et patrios epulis , & quos colit hospes Acestes .
 Præterea , si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit , radiisque retexerit orbem , 65
 Prima citæ Teucris ponam certamina classis .
 Quique pedum cursu valet , & qui viribus audax ,
 Aut jaculo incedit melior , levibusque sagittis ,
 Seu crudo fidit pugnam committere castu :
 Cuncti adsint , meritaque expectent præmia palmæ . 70
 Ore favete omnes , & cingite tempora ramis .

Sic fatus , velat materna tempora myrto .
 Hoc Helymus facit , hoc ævi maturus Acestes ,
 Hoc puer Ascanius : sequitur quos cetera pubes .
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum , magna medius comitante caterva .
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi , duo lacte novo , duo sanguine sacro ;
 Purpureosque jacet flores , ac talia fatur :
 Salve , sancte parens : iterum salvet , recepti 80
 Nequidquam cineres , animæque umbræque paternæ .
 Non licuit fines Italos , fataliaque arva ,
 Nec recum Ausonium , quicumque est , quærere Thybrim .

Dixerat hæc ; adytis cum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros , septena volumina traxit , 85
 Amplexus placide tumulum , lapsusque per aras :
 Cæruleæ cui terga notæ , maculosus & auro
 Squamam incendebat fulgor ; ceu nubibus arcus
 Mille trahit varios adverso sole colores .
 Obstupuit visu Æneas . ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras & levia pocula serpens ,
 Libavitque dapes , rursusque innoxius imo
 Successit tumulo , & depasta altaria liquit .
 Hoc magis inceptos genitori instaurat honores
 Incertus Geniumne loci , famulumne parentis 95

Esse putet : cædit quinas de more bidentes ,
 Totque sues , totidem nigrantes terga juvencos :
 Vinaque fundebat pateris , animamque vocabat
 Anchisæ magni , manesque Acheronte remissos .
 Necnon & socii , quæ cuique est copia , læti 100
 Dona ferunt : onerantque aras , mactantque juvencos .
 Ordine ahena locant alii , fusique per herbam
 Subjiciunt verubus prunas , & viscera torrent .

Expectata dies aderat , nonamque serena
 Auroram Phaethontis equi jam luce vehebant : 105
 Famaque finitimos & clari nomen Acestæ
 Excierat . Lato complerant littora cœtu ,
 Visuri Æneadas : pars & certare parati .
 Munera principio ante oculos , circoque locantur
 In medio sacri tripodes , viridesque coronæ , 110
 Et palmæ , pretium victoribus , armaque , & ostro
 Perfusæ vestes , argenti aurique talentum :
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos .
 Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quattuor ex omni delectæ classe carinæ . 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin ,
 Mox Italus Mnestheus , genus a quo nomine Memmi :
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram ,
 Urbis opus : triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt , terno consurgunt ordine remi . 120
 Sergestusque , domus tenet a quo Sergia nomen ,
 Centauro invehitur magna ; Scyllaque Cloanthus .
 Cærulea : genus unde tibi , Romane Cluenti .

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Littora , quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus , hiberni condunt ubi sidera Cori :
 Tranquillo filet , immotaque attollitur unda
 Campus , & apricis statio gratissima mergis .
 Hic viridem Æneas frodenti ex ilice metam

Constituit signum nautis pater : unde reverti 130
Scirent , & longos ubi circumflectere cursus .
Tum loca sorte legunt , ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori .
Cetera populea velatur fronde juvenus ,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit . 135
Confidunt transtris , intentaque brachia remis :
Intenti exspectant signum , exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans , laudumque arrecta cupido .
Inde , ubi clara dedit sonitum tuba , finibus omnes
(Haud mora) profiluere suis : ferit æthera clamor 140
Nauticus : adductis spumant freta versa lacertis .
Infundunt pariter sulcos , totumque dehiscit
Convulsum remis rostrisque tridentibus æquor .
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere , ruuntque effusi carcere currus : 145
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis , pronique in verbera pendent .
Tum plausu fremituque virûm , studiisque faventum
Consonat omne nemus : vocemque inclusa volutant
Littora : pulsati colles clamore resultant . 150
Effugit ante alios , primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas : quem deinde Cloanthus
Consequitur , melior remis : sed pondere pinus
Tarda tenet . post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem . 155
Et nunc Pristis habet , nunc victam præterit ingens
Centaurus : nunc una ambæ junctisque feruntur
Frontibus , & longa sulcant vada salsa carina .
Jamque propinquabant scopulo , metamque tenebant :
Quum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
Rectorem navis compellat voce Menœten :
Quo tantum mihi dexter abis ? huc dirige cursum .
Littus ama , & lavas stringat sine palmula cautes ;

Alrum alii teneant . dixit . sed cæca Menætes
 Saxa timens , proram pelagi detorquet ad undas . 165
 Quo diversus abis ? iterum pete saxa , Menæte ,
 Cum clamore Gyas revocabat : & ecce Cloanthum
 Respicit instantem tergo , & propiora tenentem .
 Ille inter navemque Gyz scopulosque sonantes
 Radit iter lævum interior , subitusque priorem 170
 Præterit , & metis tenet æquora tuta relictis .

Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens :
 Nec lacrymis caruere genæ . segnemque Menæten ,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis ,
 In mare præcipitem puppi deturbat ab alta . 175
 Ipse gubernaclo rector subit , ipse magister :
 Hortaturque viros , clavumque ad littora torquet .
 At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
 Jam senior , madidaque fluens in veste , Menætes ;
 Summa petit scopuli , ficcaque in rupe resedit . 180
 Illum & labentem Teucris , & risere natantem :
 Et salsos rident revomentem pectore fluctus .
 Hic lata extremis spes est accensa duobus ,
 Sergesto Mnestheoque , Gyan superare morantem .
 Sergestus capit ante locum , scopuloque propinquat : 185
 Nec tota tamen ille prior præeunte carina :
 Parte prior : partem rostro premit æmula Pristis .
 At media socios incedens nave per ipsos ,
 Hortatur Mnestheus : Nunc , nunc insurgite remis ,
 Hæcorei socii ; Trojæ quos sorte suprema 190
 Delegi comites : nunc illas promite vires ,
 Nunc animos , quibus in Gætulis Syrtibus usi ,
 Ionioque mari , Maleæque sequacibus undis .
 Non jam prima peto Mnestheus , neque vincere certo .
 Quamquam o ! sed superent , quibus hoc , Neptune , dedisti .
 Extremos pudeat rediisse . hoc vincite , cives ,
 Et prohibete nefas . Olli certamine summo

Procumbunt : vastis tremunt iactibus ærea puppis ,
 Subtrahiturque solum , tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit : sudor fluit undique rivis . 100
 Attulit ipse viris optatum casus honorem .
 Namque furens animi , dum proram ad saxa suburget
 Interior , spatioque subit Sergestus iniquo ;
 Infelix saxis in procurrentibus hæsit .
 Concussæ cautes , & acuto in murice remi 105
 Obnixa crepuere , illis prora pependit .
 Consurgunt nautæ , & magno clamore morantur :
 Ferratasque trudes , & acuta cuspide contos
 Expediunt : fractosque legunt in gurgite remos .
 At lætus Mnestheus , successuque acrior ipso , 110
 Agmine remorum celeri , ventisque vocatis ,
 Prona petit maria , & pelago decurrit aperto .
 Qualis spelunca subito commota columba ,
 Cui domus & dulces latebroso in pumice nidi ,
 Fertur in arva volans , plausumque exterrita pennis 115
 Dat tecto ingentem : mox ære lapsa quieto
 Radit iter liquidum , celeres neque commoveret alas .
 Sic Mnestheus , sic ipsa fuga secat ultima Pristis
 Æquora : sic illam fert impetus ipse volantem .
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 120
 Sergestum , brevibusque vadis , frustra vocantem
 Auxilia , & fractis discentem currere remis .
 Inde Gyan , ipsamque ingenti mole Chimæram
 Consequitur . cedit : quoniam spoliata magistro est .
 Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus : 125
 Quem petit , & summis adnixus viribus urget .
 Tum vero ingeminat clamor , cunctique sequentem
 Instigant studiis : resonatque fragoribus æther .
 Hi proprium decus , & partum indignantur honorem ,
 Ni teneant : vitamque volunt pro laude pacisci . 130
 Hos successus alit : possunt , quia posse videntur .

Et fors æquatis cepissent præmia rostris :
 Ni , palmas ponto tendens utrasque , Cloanthus
 Fudissetque preces , Divosque in vota vocasset :
 Dî , quibus imperium est pelagi , quorum æquora curro ,
 Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
 Constituam ante aras voti reus , extaque salsos
 Porriciam in fluctus , & vina liquentia fundam .
 Dixit : eumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus , Panopeaque virgo ; 240
 Et pater ipse manu magna Portunus euntem
 Impulit . illa Noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit , & portu se condidit alto .

Tum satus Anchisa , cunctis ex more vocatis ,
 Victorem magna præconis voce Cloanthum 245
 Declarat , viridique advelat tempora lauro :
 Muneraque in naves ternos aptare juvencos ,
 Vinaque , & argenti magnum dat ferre talentum .
 Iphis præcipuos victoribus addit honores :
 Victori chlamydem auratam , quam plurima circum 250
 Purpura mæandro duplici Melibœa cucurrit :
 Intextusque puer frondosa regius Ida
 Veloces jaculo cervos , cursuque fatigat
 Acer , anhelanti similis : quem præpes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis . 255
 Longævî palmas nequicquam ad sidera tendunt
 Custodes : sævitque canum latratus in auras .
 At qui deinde locum tenuit virtute secundum ,
 Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
 Loricam , quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto ,
 Donat habere viro , decus & tutamen in armis .
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem , connixi humeris . indutus at olim
 Demoleus cursu palantes Troas agebat . 265

Tertia dona facit geminos ex ære leberas :
 Cymbiaque argento perfecta , atque aspera signis .
 Jamque adeo donati omnes , opibusque superbi ,
 Puniceis ibant evincti tempora raniis :
 Quum sævo e scopulo multa vix arte revulsus , 270
 Amissis remis , atque ordine debilis uno ,
 Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat .
 Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens ,
 Ærea quem obliquum rota transiit , aut gravis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator , 275
 Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus :
 Parte ferox , ardensque oculis , & sibila colla
 Arduus attollens : pars vulnere clauda retentat
 Nexantem nodis , seque in sua membra plicantem .
 Tali remigio navis se tarda movebat : 280
 Vela facit tamen , & velis subit ostia plenis .
 Sergestum Æneas promisso munere donat ,
 Servatam ob navem latus , sociosque reductos .
 Olli serva datur , operum haud ignara Minervæ ,
 Cressa genus Pholoe , geminique sub ubere nati . 285
 Hoc pius Æneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum , quem collibus undique curvis
 Cingebant silvæ : mediaque in valle theatri
 Circus erat , quo se multis cum millibus heros
 Consessu medium tulit , exstructoque resedit . 290
 Hic , qui forte velint rapido contendere cursu ,
 Invitat pretiis animos , & præmia ponit .
 Undique conveniunt Teucri , mixtique Sicani ,
 Nisus & Euryalus primi .
 Euryalus forma insignis , viridique juvenis : 295
 Nisus amore pio pueri . quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Diores .
 Hunc Salius , simul & Patron : quorum alter Acarnan ,
 Alter ab Arcadia , Tegeæ sanguine gentis .

Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque, 300
 Adsueta silvis, comites senioris Acestæ.

Multi præterea, quos fama obscura recondit.

Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:

Accipite hæc animis, latasque advertite mentes;

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305

Gnossia bina dabo levato lucida ferro

Spicula, calatamque argento ferre bipennem.

Omnibus hic erit unus honor. tres præmia primi

Accipient, flavaque caput nectentur oliva.

Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310

Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis

Threiciis, lato quam circum amplectitur auro

Balteus, & tereti subnectit fibula gemma.

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente 315

Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt

Effusi nimbo similes: simul ultima signant.

Primus abiit, longeque ante omnia corpora Nisus

Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.

Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320

Insequitur Salius: spatium post deinde relicto

Tertius Euryalus.

Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso

Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,

Incumbens humero; spatia & si plura supersint, 325

Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.

Jamque fere spatium extremo, fessique sub ipsam

Finem adventabant; levi cum sanguine Nisus

Labitur infelix: cæsis ut forte juvenis

Fusus humum viridesque super madefecerat herbas. 330

Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso

Haud tenuit titubata solo: sed pronus in ipso

Concidit immundoque fimo sacroque cruore.

Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum :

Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens. 335

Ille autem spissa jacuit revolutus arena.

Emicat Euryalus, & munere victor amici

Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.

Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.

Hic totum caveæ consessum ingentis, & ora 340

Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;

Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.

Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,

Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.

Adjuvat, & magna proclamat voce Diores: 345

Qui subiit palmæ, frustra ad præmia venit

Ultima, si primi Salio redduntur honores.

Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis

Certa manent, pueri; & palmam movet ordine nemo:

Me liceat casus miserari insontis amici. 350

Sic fatus, tergum Gatuli immane leonis

Dat Salio, villis onerosum atque ungibus aureis.

Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,

Et te lapsorum miseret; quæ munera Niso

Digna dabis? primam merui qui laude coronam: 355

Ni me, quæ & Salium, Fortuna inimica tulisset.

Et simul his dictis faciem ostentabat, & ndo

Turpia membra fimo. risit pater optimus olli,

Et clypeum efferri jussit, Didymaonis artes,

Neptuni sacro Danais de poste refixum. 360

Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, & dona peregit:

Nunc, si cui virtus animusque in pectore præsens,

Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.

Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem: 365

Victori velatum auro vittisque juvenicum;

Ensem, atque insignem galeam, solacia victo.

Nec mora : continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares , magnoque virum se murmure tollit :
 Solus qui Paridem solitus contendere contra : 370
 Idemque ad tumulum , quo maximus occubat Hector ,
 Victorem Buten immani corpore , qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat ,
 Perculit , & fulva moribundum extendit arena .
 Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit , 375
 Ostenditque humeros latos , alternaque jactat
 Brachia protendens , & verberat ictibus auras .
 Quæritur huic alius : nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum , manibusque inducere cæstus .
 Ergo alacris , cunctosque putans excedere palma , 380
 Æneæ stetit ante pedes : nec plura moratus ,
 Tum lava taurum cornu tenet , atque ita fatur :
 Nate Dea , si nemo audet se credere pugna ,
 Quæ finis standi ? quo me decet usque teneri ?
 Ducere dona jube . cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidæ , reddique viro promissa juebant .
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes ,
 Proximus ut viridante toro consederat herbæ :
 Entelle , heroum quondam fortissime frustra ,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 Dona fines ? ubi nunc nobis Deus ille magister
 Nequicquam memoratus Eryx ? ubi fama per omnem
 Trinacriam , & spolia illa tuis pendentia rectis ?
 Ille sub hæc : Non laudis amor , nec gloria cessit
 Pulsa metu : sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet , frigentque effortæ in corpore vires ,
 Si mihi , quæ quondam fuerat , quaque improbus iste
 Exsultat fidens , si nunc foret illa juvenas :
 Hand equidem pretio inductus pulchroque juvenco
 Venissem : nec dona moror . sic deinde locutus , 400
 In medium geminos immani pondere cæstus

Projecit ; quibus acer Eryx in prælia suctus
 Ferre manum , duroque intendere brachia tergo .
 Obstupuere animi . tantorum ingentia septem
 Terga bouum plumbo insuto ferroque rigeant . 405
 Ante omnes stupet ipse Dares , longeque recusat :
 Magnanimusque Anchisiades & pondus & ipsa
 Huc illuc vincloꝝ immensa volumina versat .
 Tum senior tales referebat pectore voces :
 Quid , si quis cæstus ipsius & Herculis arma 410
 Vidisset , tristemque hoc ipso in littore pugnam ?
 Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat .
 Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro .
 His magnum Alciden contra stetit : his ego suctus ;
 Dum melior vires sanguis dabat , æmula necdum 415
 Temporibus geminis canebat sparsa senectus .
 Sed , si nostra Dares hæc Troius arma recusat ,
 Idque pio sedet Æneæ , probat auctor Acestes ;
 Æquemus pugnas : Erycis tibi terga remitto :
 Solve metus , & tu Trojanos exue cæstus . 420
 Hæc fatus , duplicem ex humeris rejecit amictum ,
 Et magnos membrorum artus , magna ossa lacertosque
 Exiit , atque ingens media consistit arena .
 Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos ,
 Et paribus palmas amborum innexuit armis . 425
 Constat in digitos extemplo arrestus uterque .
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras .
 Abduxere retro longe capita ardua ab icu :
 Immiscentque manus manibus , pugnamque laceſſunt .
 Ille pedum melior motu , fretusque juventa : 430
 Hic membris & mole valens ; sed tarda trementi
 Genua labant : vastos quatit æger anhelitus artus .
 Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant ,
 Multa cavo lateri ingeminant , & pectore vastos
 Dant sonitus , erratque aures & tempora circum 435

Crebra manus : duro crepitant sub vulnere malæ .
 Stat gravis Entellus , nisuque immotus eodem ,
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit .
 Ille , velut celsam oppugnat quæ molibus urbem ,
 Aut montana sedet circum castella sub armis , 440
 Nunc hos , nunc illos aditus , omnemque pererrat
 Arte locum ; & variis assultibus irritus urget .
 Ostendit dextram insurgens Entellus , & alte
 Extulit : ille ictum venientem a vertice velox
 Prævidit , celerique elapsus corpore cessit , 445
 Entellus vires in ventum effudit ; & ultro
 Ipse gravis , graviterque ad terram pondere vasto
 Concidit : ut quondam cava concidit aut Erymantho ,
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus .
 Consurgunt studiis Teucris , & Trinacria pubes : 450
 It clamor cælo , primusque accurrit Acestes ,
 Æquævumque ab humo miserans attollit amicum .
 At non tardatus casu neque territus heros ,
 Acrior ad pugnam redit , ac vim suscitât ira .
 Tum pudor incendit vires , & conscia virtus : 455
 Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto ;
 Nunc dextra ingeminans ictus , nunc ille sinistra .
 Nec mora , nec requies . quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant ; sic densis ictibus heros
 Creber utraque manu pulsat versatque Dareta . 460
 Tum pater Æneas , procedere longius iras ,
 Et sævire animis Entellum haud passus acerbis ;
 Sed finem imposuit pugne , fessumque Dareta
 Eripuit , mulcens dictis , ac talia fatur :
 Infelix , quæ tanta animum dementia cepit ? 465
 Non vires alias , conversa que numina sentis ?
 Cede Deo . dixitque & prælia voce diremit .
 Ast illum fidi æquales , genua ægra trahentem ,
 Jactantemque utroque caput , crassumque cruorem

Ore rejectantem, mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad naves; galeamque ensemque vocati
 Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus,
 Nate Dea, vosque hæc, inquit, cognoscite, Teucri,
 Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires: 475
 Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
 Dixit & adversi contra stetit ora juveni,
 Qui donum adstabat pugna: duosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua castus
 Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super tales effudit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 Persolvo: hic victor castus artemque repono.
 Protinus Æneas celeri certare sagitta 485
 Invitat, qui forte velint; & præmia ponit:
 Ingentique manu malum de nave Serefti
 Erigit: & volucrem trajecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, dejectamque ærea sortem 490
 Accepit galea: & primus clamore secundo
 Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495
 Pandare: qui quondam, jussus confundere fœdus,
 In medios telum torristi primus Achivos.
 Extremus, galeaque ima subsedit Acestes;
 Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
 Primaque per cælum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras:

Et venit , adversique infigitur arbore mali .
 Intremuit malus , timuitque exterrita pennis 505
 Ales , & ingenti sonuerunt omnia plausu .
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu ,
 Alta petens ; pariterque oculos telumque tetendit .
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 Non valuit : nodos & vincula linea rupit , 510
 Queis innexa pedem malo pendebat ab alto .
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit .
 Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens , fratrem Eurytion in vota vocavit ,
 Jam vacuo lætam cælo speculatus , & alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam .
 Decidit exanimis , vitamque reliquit in astris
 Aeriis , fixamque refert delapsa sagittam .
 Amissa solus palma superabat Acestes :
 Qui tamen aerias telum contorsit in auras , 520
 Ostentans artemque pater , arcumque sonantem .
 Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum . docuit post exitus ingens :
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates .
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo , 525
 Signavitque viam flammis , tenuesque recessit
 Consumpta in ventos : cælo ceu sæpe refixa
 Transcurrunt , crinemque volantia fidera ducunt .
 Attonitis hædere animis , Superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri : nec maximus omen 530
 Abnuit Æneas , sed latum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis , ac talia fatur :
 Sume , Pater : nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honorem .
 Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis , 535
 Cratera impressum signis : quem Thracius olim
 Anchisæ genitori in magno munere Cisseus

Ferre sui dederat monumentum & pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro :
 Et primum ante omnes victorem appellat Acesten . 540
 Nec bonus Eurytion prælato invidit honori ;
 Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto .
 Proximus ingreditur donis , qui vincula rupit ;
 Extremus , volucris qui fixit arundine malum .

At pater Æneas , nondum certamine misso , 545
 Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
 Epytiden vocat , & fidam sic fatur ad aurem :
 Vade age , & Ascanio , si jam puerile paratum
 Agmen habet secum , cursusque instruxit equorum ,
 Ducat avo turmas , & sese ostendat in armis , 550
 Dic , ait . ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum , & campos jubet esse patentes .
 Incedunt pueri , pariterque ante ora parentum
 Frenatis lucent in equis : quos omnis euntes
 Trinacriæ mirata fremit Trojæque juvenus . 555
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona .
 Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro :
 Pars leves humero pharetras . it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri .
 Tres equitum numero turmæ , ternique vagantur 560
 Ductores : pueri bis seni quemque secuti
 Agmine partito fulgent , paribusque magistris .
 Una acies juvenum , ducit quam parvus ovantem
 Nomen avi referens Priamus , tua clara , Polite ,
 Progenies , auctura Italos : quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis ; vestigia primi
 Alba pedis , frontemque ostentans arduus albam .
 Alter Atys , genus unde Atii duxere Latini :
 Parvus Atys , pueroque puer dilectus Iulo .
 Extremus , formaque ante omnes pulcher Iulus 570
 Sidonio est invehctus equo , quem candida Dido .

Esse sui dederat monumentum & pignus amoris .
 Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
 Fertur equis .

Excipiunt plausu pavidos , gaudentque ruentes 575
 Dardanidæ ; veterumque agnoscunt ora parentum .

Postquam omnem læti consepsum oculosque suorum
 Lustravere in equis ; signum clamore paratis
 Epytides longe dedit , insonuitque flagello .

Olli discurrere pares , atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris , rursusque vocati
 Convertere vias , infestaque tela tulere .

Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversis spatiis alternosque orbibus orbes
 Impediunt , pugnaeque cient simulacra sub armis : 585
 Et nunc terga fugæ nudant ; nunc spicula vertunt
 Infensi : facta pariter nunc pace feruntur .

Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum cæcis iter ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum , qua signa sequendi 590
 Falleret indeprentus & irremeabilis error .

Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
 Impediunt , texuntque fugas & prælia ludo ,
 Delphinûm similes qui per maria humida nando
 Carpathium Libycumque secant , luduntque per undas .
 Hunc morem , hos cursus , atque hæc certamina primus
 Ascanius , Longam muris cum cingeret Albam ,
 Rettulit , & priscos docuit celebrare Latinos ,
 Quo puer ipse modo , secum quo Troia pubes ,
 Albani docuere suos : hinc maxima porro 600
 Accepit Roma , & patrium servavit honorem ;
 Trojaque nunc , pueri Trojanum dicitur agmen .

Hæc celebrata tenus sancto certamina patri .
 Hic primum Fortuna fidem murata novavit .
 Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis , 605

Irim de cælo misit Saturnia Juno
 Iliacam ad classem, ventosque aspirat eunti,
 Multa movens, nec dum antiquum saturata dolorem.
 Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, & littora lustrat,
 Desertosque videt portus, classemque relictam.
 At procul in sola secretæ Troades acta
 Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
 Pontum aspectabant stentes. Heu tot vada fessis, 615
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
 Urbem orant: tæder pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese, haud ignara nocendi
 Conjicit, & faciemque Deæ vestemque reponit.
 Fit Beroe, Tmarii conjux longæva Dorycli; 620
 Cui genus, & quondam nomen, natiq̃ue fuissent:
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
 Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus! O gens
 Infelix, cui te exitio fortuna reservat? 625
 Septima post Trojæ excidium jam vertitur ætas,
 Quum freta, quum terras omnes, tot inhospita saxa,
 Sideraque emensæ ferimur: dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem, & volvimur undis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes. 630
 Quid prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
 O patria, & rapti nequicquam ex hoste Penates!
 Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
 Hectoreos amnes, Xanthum & Simoenta, videbo?
 Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes. 635
 Nam mihi Cassandra per somnum vatis imago
 Ardentes dare visa faces: Hic quærite Trojam,
 Hic domus est, inquit, vobis; jam tempus agi res:
 Nec tantis mora prodigiis. en quatuor aræ

Neptuno . Deus ipse faces animumque ministrat . 642
 Hæc memorans , prima infensum vi corripit ignem ,
 Sublataque procul dextra connixa coruscat ,
 Et jacet . arrectæ mentes , stupefactaque corda
 Iliadum . Hic una e multis , quæ maxima natu ,
 Pyrgo , tot Priami natorum regia nutrix : 645
 Non Beroe vobis , non hæc Rhœteia , matres ,
 Est Dorycli conjux . divini signa decoris ,
 Ardentesque notate oculos : qui spiritus illi ,
 Qui vultus , vocisve sonus , vel gressus eunti .
 Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui 650
 Ægram , indignantem , tali quod sola careret
 Munere , nec meritos Anchisæ inferret honores .
 Hæc effata .

At matres , primo ancipites , oculisque malignis
 Ambiguæ spectare rates , miserum inter amorem 655
 Præsentis terræ , fatisque vocantia regna :
 Quum dea se paribus per cælum sustulit alis ,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum .
 Tum vero attonitæ monstros , ætæque furore
 Conclamant , rapiuntque focus penetralibus ignem : 660
 Pars spoliant aras frondem ac virgulta facesque
 Conjiciunt . furit immixtis Vulcanus habenis
 Transtra per & remos , & pictas abiecte puppes .
 Nuntius Anchisæ ad tumultum cuneosque theatri
 Incensas perfert naves Eumelus : & ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare favillam .
 Primus & Ascanius , cursus ut lætus equestres
 Ducebat ; sic acer equo turbata petivit
 Castra ; nec exanimes possunt retinere magistri .
 Quis furor iste novus ? quo nunc , quo tenditis , inquit ,
 Heu miseræ cives ? non hostem , inimicaque castra
 Argivum , vestras spes uritis . en ego vester
 Ascanius : galeam ante pedes projecit inanem ;

Qua ludo indutus belli simulacra ciebat .

Accelerat simul Æneas , simul agmina Teucrûm . 675

Ast illæ diversa metu per littora passim

Diffugiunt ; silvasque , & sicubi concava furtim

Saxa , petunt . piget incepti , lucisque , suosque

Mutatæ agnoscunt , excussaue pectore Juno est .

Sed non idcirco flammæ atque incendia vires 680

Indomitas posuere : udo sub robore vivit

Stuppa vomens tardum fumum , lentusque carinas

Est vapor , & toto descendit corpore pestis :

Nec vires heroum infusaue flumina prosunt .

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem , 685

Auxilioque vocare Deos , & tendere palmas :

Juppiter omnipotens , si nondum exosus ad unum

Trojanos , si quid pietas antiqua labores

Respicit humanos ; da flammam evadere classi

Nunc , Pater , & tenues Teucrûm res eripe letho . 690

Vel tu , quod superest , infesto fulmine morti ,

Si mereor , demitte , tuaque hic obrue dextra .

Vix hæc ediderat , quum effusis imbribus atra

Tempestas sine more furit , tonitruque tremiscunt

Ardua terrarum , & campi : ruit æthere toto 695

Turbidus imber aqua , densisque nigerrimus austris :

Implenturque super puppes ; semiusta madescunt

Robora . restinctus donec vapor omnis , & omnes ,

Quatuor amissis , servatæ a peste carinæ .

At pater Æneas , casu concussus acerbo , 700

Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas

Mutabat , versans Siculisne resideret arvis

Oblitus fatorum ; Italasne capefferet oras .

Tum senior Nautes , unum Tritonia Pallas

Quem docuit , multaue insignem reddidit arte , 705

Hæc responsa dabat , vel quæ portenderet ira

Magna Deûm , vel quæ fatorum posceret ordo .

Isque his Ænean solatus vocibus infit :
 Nate Dea , quo fata trahunt retrahuntque , sequamur :
 Quicquid erit ; superanda omnis fortuna ferendo est . 710
 Est tibi Darcæius divinæ stirpis Acestes :
 Hunc cape consiliis socium , & conjunge volentem :
 Huic trade , amissis superant qui navibus , & quos
 Pertasum magni incepti rerumque tuarum est :
 Longævusque senes , ac fessas æquore matres , 715
 Et quicquid tecum invalidum , metuensque pericli est ,
 Delige ; & his habeant terris , sine , mœnia fessi :
 Urbem appellabunt permissio nomine Acestam .
 Talibus incensus dictis senioris amici ,
 Tum vero in curas animum diducitur omnes ; 720
 Et nox atra polum bigis subvecta tenebat .
 Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
 Anchisæ , subito tales effundere voces :
 Nate , mihi vita quondam , dum vita manebat ,
 Care magis ; nate Iliacis exercite fatis ; 725
 Imperio Jovis huc venio : qui classibus ignem
 Depulit , & cœlo tandem miseratus ab alto est .
 Consiliis pare , quæ nunc pulcherrima Nautes
 Dat senior : lectos juvenes , fortissima corda ,
 Defer in Italiam . gens dura , atque aspera cultu 730
 Debellanda tibi Latio est . Ditis tamen ante
 Infernas accede domos , & Averna per alta
 Congressus pete , nate , meos . non me impia namque
 Tartara habent , tristes umbræ , sed amœna piorum
 Concilia , Elysiumque colo . huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducer .
 Tum genus omne tuum , & , quæ dentur mœnia , disces .
 Jamque vale . torquet medios nox humida cursus :
 Et me sævus equis Oriens adflavit anhelis .
 Dixerat , & tenues fugit , ceu fumus , in auras . 740
 Æneas , Quo deinde ruis ? quo proripis ? inquit ,

Quem fugis ? aut quis te nostris complexitus arcet ?
 Hæc memorans cinerem & sopitos suscitât ignes ;
 Pergameumque Larem , & canæ penetralia Vestæ ,
 Farre pio , & plena supplex veneratur acerra . 745

Extemplo socios primumque arcessit Acesten ,
 Et Jovis imperium , & cari præcepta parentis
 Edocet , & quæ nunc animo sententia constet .
 Haud mora consiliis , nec jussa recusat Acestes .
 Transcribunt urbi matres , populumque volentem 750
 Deponunt , animos nil magnæ laudis egentes .
 Ipsi transtra novant , flammisque ambesa reponunt
 Robora navigiis : aptant remosque rudentesque ,
 Exigui numero , sed bello vivida virtus .

Interea Æneas urbem designat aratro , 755
 Sortiturque domos : hoc Ilium , & hæc loca Trojam
 Esse jubet . gaudet regno Trojanus Acestes ,
 Indicitque forum , & patribus dat jura vocatis .
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliæ , tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late sacer additur Anchisæo .

Jamque dies epulata novem gens omnis , & aris
 Factus honos , placidi straverunt æquora venti :
 Creber & adspirans rursus vocat Auster in altum .
 Exoritur procurva ingens per littora fletus : 765
 Complexi inter se noctemque diemque morantur .
 Ipsæ jam matres , ipsi , quibus aspera quondam
 Visa maris facies , & non tolerabile numen ,
 Ire volunt , omnemque fugæ perferre laborem .
 Quos bonus Æneas dictis solatur amicis , 770
 Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ .
 Tres Eryci vitulos , & Tempestatibus agnam
 Cædere deinde jubet , solvique ex ordine funem .
 Ipse , caput tonsæ foliis evinctus olivæ ,
 Stans procul in prora pateram tenet , extaque salsos 775

Perficit in fluctus , ac vina liquentia fundit :
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntas .
 Certatim socii feriunt mare , & æquora verrunt .

At Venus interea Neptunum exercita curis
 Alloquitur , talesque effundit pectore questus : 780

Junonis gravis ira , nec exsaturabile pectus ,
 Cogunt me , Neptune , preces descendere in omnes ;
 Quam nec longa dies , pietas nec mitigat ulla ;
 Nec Jovis imperio , fatisve infracta quiescit .
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785

Urbem odiis satis est , nec pœnam traxe per omnem
 Reliquias : Trojæ cineres atque ossa peremptæ
 Insequitur . causas tanti sciat illa furoris .
 Ipse mihi nuper Lybicus tu testis in undis ,
 Quam molem subito excierit . maria omnia cœlo 790
 Miscuit , Æoliis nequicquam freta procellis ;
 In regnis hoc ausa tuis .

Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
 Exussit fœde puppes ; & classe subegit
 Amissa socios ignotæ linquere terræ . 795

Quod superest , oro , liceat dare tuta per undas
 Vela tibi : liceat Laurentem attingere Thybrim :
 Si concessa peto , si dant ea mœnia Parcæ .

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti ;
 Fas omne est , Cytherea , meis te fidere regnis , 800
 Unde genus ducis : merui quoque . sæpe furores
 Compressi & rabiem tantam cœlique marisque .

Nec minor in terris (Xanthum Simoentraque testor)
 Æneæ mihi cura tui . quum Troia Achilles
 Exanimata sequens impingeret agmina muris , 805
 Millia multa daret letho , gementque repleti
 Amnes , nec reperire viam atque evolvere posset
 In mare se Xanthus : Pelidæ tunc ego forti
 Congressum Ænean , nec Dīs nec viribus æquis ,

Nube cava rapui : cuperem quum vertere ab imo 810

Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ .

Nunc quoque mens eadem perstat mihi : pelle timorem .

Tutus , quos optas , portus accedet Averni .

Unus erit tantum , amissum quem gurgite quæret :

Unum pro multis dabitur caput . 815

His ubi lata Deæ permulsit pectora dictis ,

Jungit equos curru genitor , spumantiaque addit

Frena feris , manibusque omnes effundit habenas .

Cæruleo per summa levis volat æquora curru .

Subsidunt undæ , tumidumque sub axe tonanti 820

Sternitur æquor aquis : fugiunt vasto æthere nimbi .

Tum variæ comitum facies ; immania cete ,

Et senior Glauci chorus , Inousque Palæmon ,

Tritonesque citi , Phorcique exercitus omnis .

Læva tenent Thetis & Melite , Panopeaque virgo , 825

Nisæ , Spioque , Thaliaque , Cymodoceque .

Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim

Gaudia pertentant mentem : jubet ocius omnes

Attolli malos , intendi brachia velis .

Una omnes fecere pedem ; pariterque sinistros , 830

Nunc dextros solvere finus : una ardua torquent

Cornua , detorquentque . ferunt sua flamina classem .

Princeps ante omnes densum Palinurus agebat

Agmen ; ad hunc alii cursum contendere jussi .

Jamque fere mediam cœli nox humida metam 835

Contigerat : placida laxarant membra quiete

Sub remis fusi per dura sedilia nautæ .

Quum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris

Aera dimovit tenebrosam , & dispulit umbras ,

Te , Palinure , petens , tibi somnia tristia portans 840

Insonni ; puppique Deus consedit in alta ,

Phorbanti similis ; funditque has ore loquelas :

Iaside Palinure , ferunt ipsa æquora classem ;

Æquata spirant auræ : datur hora quieti .
 Pone caput , fessosque oculos furare labori . 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera iabo .
 Cui vix attollens Palinurus lumina fatur :
 Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
 Ignorare jubes ? mene huic confidere monstro ?
 Ænean credam quid enim fallacibus austris 850
 Et cœli toties deceptus fraude sereni ?
 Talia dicta dabat , clavumque affixus & hærens
 Nusquam amittebat , oculosque sub astra tenebat .
 Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem ,
 Vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 Tempora ; cunctantique natantia lumina solvit .
 Vix primos inopina quies laxaverat artus ,
 Et super incumbens , cum puppis parte revulsa ,
 Cumque gubernaculo liquidas projecit in undas
 Præcipitem , ac socios nequicquam sæpe vocantem . 860
 Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras .
 Currit iter tutum non secius æquore classis ,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur .
 Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat ;
 Difficiles quondam , multorumque ossibus albos . 865
 Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant :
 Quum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit , & ipse ratem nocturnis rexit in undis
 Multa gemens , casuque animum concussus amici .
 O nimium cœlo & pelago confise sereno , 870
 Nudus in ignota , Palinure , jacebis arena .

LIBER QUINTUS EXPLICIT.

LIBER SEXTUS.

Aspices

Regna invia viuis

Virg. Æneid. Lib. VI. v. 154.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER VI.

SIC fatur lacrymans, clasſique immittit habenas;
 Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
 Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
 Ancora fundabat naves, & littora curvæ
 Prætexunt puppes. juvenum manus emicat ardens 5
 Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
 Abstrusa in venis filicis: pars densa ferarum
 Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
 At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
 Præſidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ, 10
 Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
 Delius inspirat vates, aperitque futura.
 Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
 Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,
 Præpetibus pennis ausus se credere cœlo, 15
 Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
 Chalcidicaque levis tandem superadstitit arce.
 Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacravit
 Remigium alarum, posuitque immania templa.
 In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas 20
 Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
 Corpora natorum; stat ductis sortibus urna:
 Contra elata mari respondet Gnossia tellus:
 Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphae, mixtumque genus, prolesque biformis 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ:
 Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Magnum Regina sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos testi ambagesque resolvit,
 Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro:
 Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia
 Perlegerent oculis; ni jam præmissus Achares
 Adforet, atque una Phœbi Triviaque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quæ talia Regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
 Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
 Præstiterit, totidem lætas de more bidentes.
 Talibus adfata Ænean, (nec sacra morantur 40
 Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
 Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
 Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
 Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
 Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata 45
 Tempus, ait. Deus, ecce, Deus. cui talia fanti
 Ante fores subito non vultus, non color unus,
 Non comæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument, majorque videri,
 Nec mortale sonans, adflata est numine quando 50
 Jam propiore Dei. Cessas in vota, precesque,
 Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Attonitæ magna ora domus. & talia fata
 Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossâ tremor, fuditque preces Rex pectore ab imo: 55
 Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
 Massylûm gentes, prætentaque Syrtibus arva. 60
 Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

Hac Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
 Dique Deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
 Gloria Dardaniæ. tuque, o sanctissima vates, 65
 Præscia venturi, da (non indebita posco
 Regna meis fatis) Latio confidere Teucros,
 Errantesque Deos, agitataque numina Trojæ.
 Tum Phæbo, & Triviæ solido de marmore templum
 Institutam, festosque dies de nomine Phæbi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
 Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata,
 Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacrabo
 Alma viros. foliis tantum ne carmina manda;
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventris. 75
 Ipsa canas, oro. finem dedit ore loquendi.

At, Phæbi nondum patiens, immanis in antro
 Bacchatur vates, magnum si pectore possit
 Excussisse Deum. tanto magis ille fatigat
 Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
 Sed terra graviora manent. in regna Lavini
 Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam: 85
 Sed non & venisse volent. bella, horrida bella,
 Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. alius Latio jam partus Achilles,
 Natus & ipse Dea. nec Teucris addita Juno 90
 Usquam aberit: quum tu supplex in rebus egenis
 Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes!
 Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucris,
 Externique iterum thalami.
 Tu ne cede malis: sed contra audentior ito, 95

Quam tua te Fortuna sinet. via prima salutis,
 Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.
 Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
 Horrendas canit ambages, antroque remugit,
 Obscuris vera involvens. ea fræna furenti 100
 Concutit & stimulos sub pectore vertit Apollo.
 Ut primum cessit furor, & rabida ora quierunt;
 Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
 O virgo, nova mihi facies inopinave surgit.
 Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi. 105
 Unum oro: quando hic inferni janua Regis
 Dicitur, & tenebrosæ palus Acheronte refuso:
 Ire ad conspectum cari genitoris & ora
 Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.
 Illum ego per flammæ, & mille sequentia tela 110
 Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
 Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
 Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
 Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.
 Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem, 115
 Idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
 Alma, precor, miserere. potes namque omnia: nec te
 Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
 Si potuit Manes arcessere conjugis Orpheus
 Threicia fretus cithara fidibusque canoris: 120
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 Itque reditque viam toties. quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? & mihi genus ab Jove summo.
 Talibus orabat dictis, arasque tenebat.
 Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine Divum, 125
 Tros Anchisiade, facilis descensus Averno est.
 Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
 Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. pauci, quos æquus amavit

Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus, 130
 Dīs geniti potuere. tenent media omnia silvæ,
 Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara; & insano juvat indulgere labori; 135
 Accipe, quæ peragenda prius. latet arbore opaca
 Aureus & foliis & lento vimine ramus,
 Junoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
 Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140
 Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 Instituit. primo avulso non deficit alter
 Aureus; & simili frondescit virga metallo.
 Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum 145
 Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
 Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
 Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
 (Heu nescis) totamque incestat funere classem; 150
 Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.
 Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
 Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
 Aspicies. dixit, pressoque obmutuit ore. 155
 Æneas mœsto defixus lumina vultu
 Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat
 Eventus animo secum. cui fidus Achates
 It comes, & paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant: 160
 Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 Diceret. atque illi Misenum in littore sicco,
 Ut venire, vident indigna morte peremptum;

Misenum Æoliden , quo non præstantior alter
 Ære ciere viros , Martemque accendere cantu . 165
 Hectoris hic magni fuerat comes , Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat & hasta :
 Postquam illum vita victor spoliavit Achilles
 Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
 Addiderat socium , non inferiora secutus . 170
 Sed tum , forte cava dum personat æquora concha ,
 Demens , & cantu vocat in certamina Divos ,
 Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa immerserat unda .
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant ; 175
 Præcipue pius Æneas . tum iussa Sibyllæ
 (Haud mora) festinant flentes , aramque sepulcri
 Congerere arboribus , cæloque educere certant .
 Itur in antiquam silvam , stabula alta ferarum :
 Procumbunt piceæ : sonat icta securibus ilex : 180
 Fraxineæque trabes , cuneis & fissile robur
 Scinditur : advolvunt ingentes montibus ornos .
 Necnon Æneas opera inter talia primus
 Hortatur socios , paribusque accingitur armis .
 Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat , 185
 Aspectans silvam immensam , & sic ore precatur :
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat nemore in tanto ! quando omnia vere
 Heu nimium de te vates , Misene , locuta est .
 Vix ea fatus erat , geminæ quum forte columbæ 190
 Ipsa sub ora viri cælo venire volantes ,
 Et viridi sedere solo . tum maximus heros
 Maternas agnoscit aves , latusque precatur :
 Este duces , o , si qua via est , cursumque per auras
 Dirigite in lucos , ubi pinguem dives opacat 195
 Ramus humum . tuque , o , dubiis ne defice rebus ,
 Diva parens . sic effatus vestigia pressit ;

Observans quæ signa ferant , quo tendere pergant .
 Pascentes illæ tantum prodire volando ,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum . 200
 Inde , ubi venere ad fauces grave olentis Averni ,
 Tollunt se celeres ; liquidumque per aera lapsæ
 Sedibus optatis gemina super arbore fidunt :
 Discolor unde auri per ramos aura refulsit .
 Quale solet silvis brumali frigore viscum 205
 Fronde virere nova , quod non sua seminat arbor ,
 Et croceo fœtu teretes circumdare truncos :
 Talis erat species auri frondentis opaca
 Illice : sic leni crepitabat bractea vento .
 Corripit Æneas extemplo , avidusque refringit 210
 Cunctantem , & vatis portat sub testâ Sybillæ .
 Nec minus interea Misenum in littore Teucris
 Flebant , & cineri ingrato suprema ferebant .
 Principio pinguem tædis & robore secto
 Ingentem struxere pyram : cui frondibus atris 215
 Intexunt latera , & ferales ante cupressos
 Constituunt , decorantque super fulgentibus armis .
 Pars calidos latices & athena undantia flammis
 Expediunt , corpusque lavant frigentis & ungunt .
 Fit gemitus . tum membra toro defleta reponunt , 220
 Purpureasque super vestes , velamina nota ,
 Conjiciunt . pars ingenti subiere feretro ,
 Triste ministerium , & subjectam more parentum
 Aversi tenere facem . congesta cremantur
 Thurea dona , dapes , fusæ crateres olivo . 225
 Postquam conlapsi cineres , & flamma quievit ;
 Reliquias vino & bibulam lavere favillam :
 Ossaque lecta cado texit Corynæus atheno .
 Idem ter socios pura circumtulit unda ,
 Spargens rore levi & ramo felicis olivæ : 230
 Lustravitque viros , dixitque novissima verba .

At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio; qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen. 235.

His actis, propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris;
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240.
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
(Unde locum Graji dixerunt nomine Aornon.)
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et summas carpens media inter cornua setas, 245.
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœloque, Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidamque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori 250.
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum infundens ardentibus extis.

Ecce autem, primi sub lumina solis & ortus, 255.
Sub pedibus mugire solum, & juga cæpta moveri
Silvarum, visæque canes ululare per umbram,
Adventante Dea. Procul, o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum: 260.
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidus vadentem passibus æquat.

Dî, quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265.

Sit mihi fas audita loqui : sit numine vestro
 Pandere res alta terra & caligine mersas .
 Ibant obscuri sola sub nocte per umbram ,
 Perque domos Ditis vacuas , & inania regna .
 Quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis : ubi cœlum condidit umbra
 Juppiter , & rebus nox abstulit atra colorem .

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus & ultrices posuere cubilia Curæ :
 Pallentesque habitant Morbi , tristisque Senectus , 275
 Et Metus , & malesuada Fames , & turpis Egestas ;
 Terribiles visu formæ ; Lethumque , Labosque :
 Tum consanguineus Lethi Sopor , & mala mentis
 Gaudia , mortiferumque adverso in limine Bellum ,
 Ferreique Eumenidum thalami , & Discordia demens , 280
 Vipereum crinem vittis innexa cruentis .

In medio ramos annosaque brachia pandit
 Ulmus opaca , ingens : quam sedem Somnia vulgo
 Vana tenere ferunt , foliisque sub omnibus hærent .
 Multaque præterea variarum monstra ferarum 285
 Centauri in foribus stabulant , Scyllæque bifformes ,
 Et centumgeminus Briareus , ac bellua Lernæ
 Horrendum stridens , flammisque armata Chimæra :
 Gorgones , Harpyiæque , & forma tricorporis umbræ :
 Corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Æneas , strictamque aciem venientibus offert ,
 Et , ni docta comes tenues sine corpore vitas
 Admoneat volitare cava sub imagine formæ ,
 Irruat , & frustra ferro diverberet umbras .

Hinc via , Tartarei quæ fert Acherontis ad undas : 295
 Turbidus hic cœno , vastaque voragine gurgēs
 Æstuat , atque omnem Cocyto eructat arenam .
 Portitor has horrendus aquas & flumina servat
 Terribili squalore Charon ; cui plurima mento

Canities inculta jacet : stant lumina , flammea : 300
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus .

Ipse ratem conto subigit , velisque ministrat ,
Et ferruginea subvectat corpora cymba ,
Jam senior ; sed cruda Deo viridisque senectus .

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat , 305
Matres atque viri , defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum , pueri innuptæque puellæ ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum .

Quam multa in silvis autumnî frigore primo
Lapsa cadunt folia ; aut ad terram gurgite ab alto 310
Quam multæ glomerantur aves , ubi frigidus annus
Trans pontum fugat , & terris immittit apricis .

Stabant orantes primi transmittere cursum ,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore .
Navita sed tristis nunc hos , nunc accipit illos : 315
Ast alios longe summos arcet arena .

Æneas (miratus enim , motusque tumultu)

Dic , ait , o virgo , quid vult concursus ad amnem ?
Quidve petunt animæ ? vel quo discrimine ripas
Hæ relinquunt , illæ remis vada livida verrunt ? 320

Olli sic breviter fata est longæva sacerdos :
Anchisa generate , Deum certissima proles ,
Cocytî stagna alta vides , Stygiamque paludem ,
Dî cujus jurare timent & fallere numen .

Hæc omnis , quam cernis , inops inhumataque turba est :
Portitor ille , Charon : hi , quos vehit unda , sepulci .

Nec ripas datur horrendas & rauca fluenta
Transportare prius , quam sedibus ossa quierunt .
Centum errant annos , volitantque hæc littora circum .
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt . 330

Constitit Anchisa satus , & vestigia pressit ;
Multa putans , sortemque animo miseratus iniquam .
Cernit ibi mæstos & mortis honore carentes ,

Leucaspim , & Lyciæ ductorem classis Orontem :
 Quos simul a Troja ventosa per æquora vectos 335
 Obruit auster , aqua involvens navemque virosque .
 Ecce gubernator sese Palinurus agebat :
 Qui Libyco nuper cursu , dum sidera servat ,
 Exciderat puppi , mediis effusus in undis .
 Hunc ubi vix multa mæstum cognovit in umbra ; 340
 Sic prior alloquitur : Quis te , Palinure , Deorum
 Eripuit nobis , medioque sub æquore merfit ?
 Dic age . namque mihi , fallax haud ante repertus ,
 Hoc uno responso animum delusit Apollo :
 Qui fore te ponto incolumem , finesque canebat 345
 Venturum Ausonios . en hæc promissa fides est ?
 Ille autem : Neque te Phœbi cortina fefellit ,
 Dux Anchisiade , nec me Deus æquore merfit .
 Namque gubernaculum multa vi forte revulsum ,
 Qui datus hærebam custos , cursusque regebam , 350
 Præcipitans traxi mecum . maria aspera juro ,
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem ,
 Quam tua ne , spoliata armis , excussa magistro ,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis .
 Tres Notus hibernas immensa per æquora noctes 355
 Vexit me violentus aqua : vix lumine quarto
 Prospexi Italiam summa sublimis ab unda .
 Paullatim adnabam terræ : jam tuta tenebam ;
 Ni gens crudelis madida cum veste gravatum ,
 Prensantemque uncis manibus capita aspera montis 360
 Ferro invasisset , prædamque ignara putâset .
 Nunc me fluctus habet , versantque in lictore venti .
 Quod te per cœli jucundum lumen , & auras ,
 Per genitorem oro , per spem surgentis Iuli ;
 Eripe me his , invicte , malis : aut tu mihi terram 365
 Injice , namque potes ; portusque require Velinos :
 Aut tu , si qua via est , si quam tibi Diva creatrix

Ostendit , (neque enim credo sine numine Divûm
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
 Da dextram misero , & tecum me tolle per undas : 370
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam .

Talia fatus erat , coepit quum talia vates :
 Unde hæc , o Palinure , tibi tam dira cupido ?
 Tu Stygias inhumatus aquas , amnemque severum
 Eumenidum aspicias , ripamve injussus adibis ? 375
 Desine fata Deûm flecti sperare precando .
 Sed cape dicta memor , duri solatia casus .
 Nam tua finitimi , longe lateque per urbes
 Prodigiiis acti cœlestibus , ossa piabunt ;
 Et statuent tumulum , & tumulo solemnia mittent ; 380
 Æternumque locus Palinuri nomen habebit .
 His dictis curæ emotæ , pulsusque parumper
 Corde dolor tristi : gaudet cognomine terra .

Ergo iter inceptum peragunt , fluvioque propinquant .
 Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda 385
 Per tacitum nemus ire , pedemque advertere ripæ ,
 Sic prior aggreditur dictis , atque increpat ultro :
 Quisquis es , armatus qui nostra ad flumina tendis ,
 Fare age , quid venias : jam istinc & comprime gressum .
 Umbrarum hic locus est , Somni Noctisque soporæ : 390
 Corpora viva nefas Stygia vestare carina .
 Nec vero Alciden me sum latatus euntem
 Accepisse lacu , nec Thesea , Pirithoumque :
 Dis quamquam geniti , atque invicti viribus essent .
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit ; 395
 Ipsius a solio regis traxitque trementem :
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti .
 Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates ;
 Nullæ hic insidiæ tales ; absiste moveri :
 Nec vim tela ferunt : licet ingens janitor antro 400
 Æternum latrans exsanguis terreat umbras ;

Casta licet patrui servet Proserpina limen .
 Troius Æneas , pietate insignis & armis ,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras :
 Si te nulla movet tantæ pietatis imago , 405
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Agnoscas . tumida ex ira tum corda residunt .
 Nec plura his . ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgæ , longo post tempore visum ,
 Cæruleam advertit puppim , ripæque propinquat . 410
 Inde alias animas , quæ per juga longa sedebant ,
 Deturbat , laxatque foros : simul accipit alveo
 Ingentem Ænean . gemit sub pondere cymba
 Sutilis , & multam accepit rimosa paludem .
 Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque 415
 Informi limo glaucaque exponit in ulva .
 Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
 Personat , adverso recubans immanis in antro .
 Cui vates , horrere videns jam colla colubris ,
 Melle soporata & medicatis frugibus offam 420
 Objicit . ille fame rabida tria guttura pandens
 Corripit objectam , atque immania terga resolvit
 Fusus humi , totoque ingens extenditur antro .
 Occupat Æneas aditum , custode sepulto ,
 Evaditque celer ripam inremeabilis undæ . 425
 Continuo auditæ voces , vagitus & ingens ,
 Infantumque animæ flentes in limine primo :
 Quos dulcis vitæ exsortes , & ab ubere raptos ,
 Abstulit atra dies , & funere merfit acerbo .
 Hos juxta falso damnati crimine mortis . 430
 Nec vero hæc sine sorte datæ , sine iudice , sedes .
 Quæsitur Minos urnam movet : ille silentum
 Conciliumque vocat , vitasque & crimina discit .
 Proxima deinde tenent mœsti loca , qui sibi lethum
 Insontes peperere manu , lucemque perosi 435

Projecere animas . quam vellent æthere in alto
 Nunc & pauperiem & duros perferre labores !
 Fas obstat , tristisque palus inamabilis unda
 Alligat , & novies Styx interfusa coercet .

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440
 Lugentes campi . sic illos nomine dicunt .

Hic , quos durus amor crudeli tabe peredit ,
 Secreti celant calles , & myrtea circum
 Silva regit . curæ non ipsa in morte relinquunt .

His Phædræ Procrinque locis , mœstamque Eriphylen 445

Crudelis nati monstrantem vulnera cernit ,
 Evadnenque , & Pasiphaen : his Laodamia
 It comes , & juvenis quondam , nunc femina , Cæneus ,
 Rursus & in veterem fato revoluta figuram .

Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido 450

Errabat silva in magna : quam Troius heros ,
 Ut primum juxta stetit , agnovitque per umbram
 Obscuram , qualem primo qui surgere mense
 Aut videt , aut vidisse putat per nubila Lunam ,

Demisit lacrymas , dulcique affatus amore est : 455

Infelix Dido , verus mihi nuntius ergo
 Venerat extinctam , ferroque extrema secutam ;
 Funeris heu tibi causa fui ! per sidera juro ,
 Per superos , & si qua fides tellure sub ima est :
 Invitus , regina , tuo de littore cessi . 460

Sed me jussa Deûm , quæ nunc has ire per umbras ,
 Per loca senta situ cogunt noctemque profundam ,
 Imperiis egere suis : nec credere quivi

Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem .
 Siste gradum , teque aspectu ne subtrahe nostro . 465

Quem fugis ? extremum fato quod te alloquor , hoc est .

Talibus Æneas ardentem & torva tuentem
 Lenibat dictis animum lacrymasque ciebat .

Illæ solo fixos oculos aversa tenebat :

Nec magis incepto vultum sermone movetur, 470
 Quam si dura filex aut stet Marpesia cautes.
 Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
 Respondet curis, æquatque Sîchaus amorem.
 Nec minus Æneas, casu perculsus iniquo, 475
 Prosequitur lacrymans longe, & miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. jamque arva tenebant
 Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclitus armis
 Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago. 480
 Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
 Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
 Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilocumque,
 Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polybœren,
 Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485
 Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.

Nec vidisse semel ſatis eſt: juvat uſque morari,
 Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
 At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
 Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu. pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
 Exiguam. inceptus clamor fruſtratur hiantes.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
 Vix adeo agnovit pavitantem, & dira regentem
 Supplicia: & notis compellat vocibus ultro:
 Deiphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucris, 500
 Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
 Cui tantum de te licuit? mihi fama ſuprema
 Noſte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelasgûm

Procubuisse super confusæ stragis acervum .
 Tunc egomet tumulum Rhætheo in lictore inanem 505
 Constitui , & magna manes ter voce vocavi .
 Nomen & arma locum servant . te , amice , nequivi
 Conspicere , & patria decedens ponere terra .
 Atque hic Priamides : Nihil o tibi , amice , reliquum :
 Omnia Deiphobo solvisti , & funeris umbris . 510
 Sed me fata mea , & scelus exitiale Lacæna
 His mersere malis : illa hæc monumenta reliquit .
 Namque , ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus , nosti ; & nimium meminisse necesse est :
 Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama , & armatum peditem gravis attulit alvo .
 Illa chorum simulans , evantes Orgia circum
 Ducebat Phrygias : flammam media ipsa tenebat
 Ingentem , & summa Danaos ex arce vocabat .
 Tum me , confectum curis somnoque gravatum 520
 Infelix habuit thalamus , pressitque jacentem
 Dulcis & alta quies , placidæque simillima morti .
 Egredia interea conjux arma omnia tectis
 Emovet , & fidum capiti subduxerat ensem :
 Intra tecta vocat Menelaum , & limina pandit . 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti ,
 Et famam exstingui veterum sic posse malorum .
 Quid moror ? irrumpunt thalamo . comes additus una
 Hortator scelerum Æolides . Dî , talia Grajis
 Instauratione , pio si pœnas ore reposco . 530
 Sed te qui vivum casus , age fare vicissim ,
 Attulerint . pelagine venis erroribus actus ,
 An monitu Divûm ? an quæ te Fortuna fatigat ,
 Ut tristes sine sole domos , loca turbida , adires ?
 Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
 Jam medium ætherio cursu trajecerat axem :
 Et fors omne datum traherent per talia tempus :

Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
 Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas: 540
 Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
 Hac iter Elysium nobis: et læva malorum
 Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos:
 Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris: 545
 I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
 Tantum effatus, & in verbo vestigia terfit.
 Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
 Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ:
 Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
 Cœlicolæ valeant. stat ferrea turris ad auras:
 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
 Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
 Constatit Æneas, strepitumque exterritus hausit:
 Quæ scelerum facies? o virgo, effare, quibusve 560
 Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 Sed me, quum lucis Hecate præfecit Avernis,
 Ipsa Deum pœnas docuit, perque omnia duxit. 565
 Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
 Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo sontes ultrix, accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra

Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.

Tum demum horrissono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis, custodia qualis

Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet? 575

Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intrus habet sedem, tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.

Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes, 580
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.

Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas, 585

Dum flammæ Jovis & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic investus equis, & lampada quassans,
Per Grajûm populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque sibi poscebat honorem:

Demens! qui nimbos, & non imitabile fulmen 590
Ære & cornipedum pulsu simularet equorum.

At Pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.

Nec non & Tityon, Terræ omniparentis alumnum, 595

Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis. 600

Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra filex jam jam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis

Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. Furiarum maxima juxta 605

Accubat , & manibus prohibet contingere mensas :

Exsurgitque facem attollens , atque intonat ore .

Hic , quibus invisi fratres , dum vita manebat ,

Pulsatusve parens , & fraus innexa clienti ;

Aut qui divitiis soli incubuere repertis , 610

Nec partem posuere suis , quæ maxima turba est :

Quique ob adulterium cæsi : quique arma secuti

Impia , nec veriti dominorum fallere dextras ,

Inclusi pœnam expectant . ne quære doceri

Quam pœnam , aut quæ forma viros , fortunave merfit . 615

Saxum ingens volvunt alii , radiisque rotarum

Districti pendent : sedet , æternumque sedebit ,

Infelix Theseus : Phlegyasque miserrimus omnes

Admonet , & magna testatur voce per umbras :

Discite justitiam moniti , & non temnere Divos . 620

Vendidit hic auro patriam , dominumque potentem

Imposuit , fixit leges pretio atque refixit .

Hic thalamum invasit natæ veritosque hymenæos .

Ausi omnes immane nefas , ausoque potiti .

Non , mihi si linguæ centum sint , oraque centum , 625

Ferrea vox , omnes scelerum comprehendere formas ,

Omnia pœnarum percurrere nomina possim .

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos :

Sed jam age , carpe viam , & susceptum perfice munus :

Acceleremus , ait . Cyclopum educta caminis 630

Mœnia conspicio , atque adverso fornice portas ,

Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona .

Dixerat , & pariter , gressi per opaca viarum ,

Corripiunt spatium medium , foribusque propinquant .

Occupat Æneas aditum , corpusque recenti 635

Spargit aqua , ramumque adverso in limine figit .

His demum exactis , perfecto munere Divæ ,

Devenere locos lætos , & amœna vireta

Fortunatorum nemorum , sedesque beatas .

Largior hic campos æther & lumine vestit 640
 Purpureo ; solemque suum , sua fidera norunt .
 Pars in gramineis exercent membra palæstris ;
 Contendunt ludo , & fulva luctantur arena :
 Pars pedibus plaudunt choreas , & carmina dicunt .
 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos 645
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum :
 Jamque eadem digitis , jam pectine pulsat eburno ,
 Hic genus antiquum Teuceri , pulcherrima proles ,
 Magnanimi heroes , nati melioribus annis ,
 Ilusque , Assaracusque , & Trojæ Dardanus auctor . 650
 Arma procul , currusque virum miratur inanes .
 Stant terra defixæ hastæ , passimque soluti
 Per campos pascuntur equi . quæ gratia curruum
 Armorumque fuit vivis , quæ cura nitentes
 Pascere equos , eadem , sequitur tellure repositos , 655
 Conspicit , ecce , alios dextra lavaque per herbam
 Vescentes , lætumque choro Pæana canentes ,
 Inter odoratum lauri nemus : unde superne
 Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis .
 Hic manus , ob patriam pugnando vulnera passi , 660
 Quique sacerdotes casti , dum vita manebat ,
 Quique pii vates , & Phœbo digna locuti ,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artes ,
 Quique sui memores alios fecere merendo :
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta . 665
 Quos circumfusus sic est affata Sibylla ,
 Musæum ante omnes : medium nam plurima turba
 Hunc habet , atque humeris exstantem suscipit altis :
 Dicite , felices animæ , tuque , optime vates ;
 Quæ regio Anchisen , quis habet locus ? illius ergo 670
 Venimus , & magnos Erebi tranavimus amnes .
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros :
 Nulli certa domus . lucis habitamus opacis ,

Riparumque toros & prata recentia rivis
 Incolimus . sed vos , si fert ita corde voluntas , 675
 Hoc superate jugum ; & facili jam tramite sistam .
 Dixit , & ante tulit gressum , camposque nitentes
 Desuper ostentat : dehinc summa cacumina relinquunt .

At pater Anchises , penitus convalle virenti
 Inclusas animas , superumque ad lumen ituras , 680
 Lustrabat studio recolens , omnemque suorum
 Forte recensebat numerum , carosque nepotes ,
 Fataque , fortunasque virum , moresque , manusque .
 Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Ænean , alacris palmas utrasque tetendit : 685
 Effusæque genis lacrymæ ; & vox excidit ore :
 Venisti tandem , tuaque expectata parenti
 Vicit iter durum pietas ? datur ora tueri ,
 Nate , tua ; & notas audire & reddere voces ?
 Sic equidem ducebam animo , rebarque futurum , 690
 Tempora dinumerans : nec me mea cura fefellit .
 Quas ego te terras , & quanta per æquora vectum
 Accipio ! quantis jactatum , nate , periclis !
 Quam metui , ne quid Libyæ tibi regna nocerent !
 Ille autem : Tua me , genitor , tua tristis imago , 695
 Sæpius occurrens , hæc limina tendere adegit .
 Stant sale Tyrrheno classes . da jungere dextram ,
 Da , genitor : teque amplexu ne subtrahe nostro .
 Sic memorans largo fletu simul ora rigabat .
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum : 700
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago ,
 Par le vibus ventis , volucrique simillima somno .

Interea videt Æneas in valle reducta
 Seclustum nemus , & virgulta sonantia silvis ,
 Lethæumque , domos placidas qui prænatat , amnem . 705
 Hunc circum innumeræ gentes , populiue volabant .
 Ac veluti in pratis , ubi apes æstate serena

Floribus insidunt variis, & candida circum
 Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, causasque requirit 710
 Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
 Quive viri tanto compleverint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
 Securos latices & longa oblivia potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
 Quo magis Italia mecum latere reperta.
 O pater, anne aliquas ad cælum hinc ire putandum est
 Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti 720
 Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo.
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
 Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
 Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra, 725
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
 Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
 Igneus est ollis vigor, & cælestis origo 730
 Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
 Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudentque: neque auras
 Respiciunt clausæ tenebris & carcere caco.
 Quin & supremo quum lumine vita reliquit, 735
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes 740
 Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto

Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum
 Mittimur Elysiū, & pauci lāta arva tenemus:
 Donec longa dies, perfectō temporis orbe, 745
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
 Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
 Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
 Scilicet immemores supera ut convexa revisant, 750
 Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
 Conventus trahit in medios, turbamque sonantem:
 Et tumultum capit, unde omnes longo ordine possit
 Adversos legere, & venientum discere vultus. 755
 Nunc age, Dardaniā prolem, quæ deinde sequatur
 Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediam dictis, & te tua fata docebo.
 Ille, (vides) pura juvenis qui nititur hasta, 760
 Proxima sorte tenet lucis loca; primus ad auras
 Ætherias Italo commixtus sanguine surget
 Silvius, Albanum nomen, tua posthuma proles;
 Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
 Educet silvis regem, regumque parentem: 765
 Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
 Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet
 Silvius Æneas, pariter pietate vel armis
 Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam. 77
 Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires!
 Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
 Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
 Hi Collatinas imponent montibus arces,
 [Laude pudicitiae celebres, addentque superbos] 775

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

Quin & avo comitem sese Mavortius addet
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educat. viden' ut geminæ stant vertice cristæ, 780
Et pater ipse suo Superum jam signat honore?
En, hujus, nate, auspiciis illa inclita Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum. qualis Berecynthia mater 785
Invehitur curru Phrygiæ turrita per urbes,
Lata Deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.

Huc geminas nunc flecte acies. hanc aspice gentem,
Romanosque tuos. hic Cæsar, & omnis Iuli 790
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sapius audis,
Augustus Cæsar, Divi genus, aurea condet
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, super & Garamantas & Indos 795
Proferet imperium. jacet extra fidera tellus,
Extra anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent Divum, & Mæotia tellus, 800
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis, 805
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ

Sacra ferens ? nosco crines , incanaque menta 810

Regis Romani ; primus qui legibus urbem

Fundabit , Caribus parvis & paupere terra

Missus in imperium magnum . cui deinde subibit ,

Oria qui rumpet patriæ , refidesque movebit

Tullus in arma viros , & jam desueta triumphis 815

Agmina . quem juxta sequitur jactantior Ancus ,

Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris .

Vis & Tarquinius reges , animamque superbam

Ultoris Bruti , fascesque videre receptos ?

Consulis imperium hic primus sævasque secures 820

Accipiet : natosque pater , nova bella moventes ,

Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit ,

Infelix . utcumque ferent ea facta minores :

Vincet amor patriæ , laudumque immensa cupido .

Quin Decios , Drusosque procul , sævumque securi 825

Aspice Torquarum , & referentem signa Camillum .

Illæ autem , paribus quas fulgere cernis in armis ,

Concordes animæ nunc & dum nocte prementur ,

Heu quantum inter se bellum , si lumina vitæ

Attrigerint , quantas acies stragemque ciebunt ! 830

Aggeribus socer Alpinis atque arce Monæci

Descendens , gener adversis instructus Eois .

Ne , pueri , ne tanta animis assuescite bella :

Nen patriæ validas in viscera vertite vires .

Tuque prior , tu parce , genus qui ducis Olympo : 835

Projice tela manu , sanguis meus .

Ille triumphata Capitolia ad alta Corinθο

Victor aget currum , cæsis insignis Achivis .

Eruet ille Argos , Agamemnoniasque Mycenæ ,

Ipsamque Æaciden , genus armipotentis Achilli ; 840

Ultus avos Trojæ , templa & temerata Minervæ .

Quis te , magne Cato , tacitum , aut te , Cossæ , relinquat ?

Quis Gracchi genus , aut geminos duo fulmina belli

Scipiadas , cladem Libyæ ? parvoque potentem
Fabricium : vel te sulco , Serrane , serentem ? 845

Quo fessum rapitis , Fabii ? tu Maximus ille es ,
Unus qui nobis cunctando restituis rem .

Excudent alii spirantia mollius æra ,
Credo equidem , vivos ducent de marmore vultus :
Orabunt causas melius : cœlique meatus 850

Describent radio , & surgentia sidera dicent :
Tu regere imperio populos , Romane , memento ,
(Hæ tibi erunt artes) pacisque imponere morem ,
Parcere subiectis , & debellare superbos .

Sic pater Anchises atque hæc mirantibus addit : 855
Aspice , ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur , victorque viros supereminet omnes !
Hic rem Romanam , magno turbante tumultu
Sistet eques : sternet Pœnos , Gallumque rebellem ,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino . 860

Atque hic Æneas ; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem , & fulgentibus armis ,
Sed frons læta parum , & dejecto lumina vultu :
Quis , pater , ille , virum qui sic comitatur euntem ?
Filius , ane aliquis magna de stirpe nepotum ? 865
Quis strepitus circa comitum ! quantum instar in ipso est !
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra .

Tum pater Anchises , lacrymis ingressus obortis :
O nate , ingentem luctum ne quære tuorum :
Ostendent terris hunc tantum fata , neque ultra 870
Esse sinent . nimium vobis Romana propago
Visa potens , Superi , propria hæc si dona fuissent .
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus ! vel quæ , Tyberine , videbis
Funera , quum tumulum præterlabere recentem ! 875
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos : nec Romula quondam

Ullo se tantum tellus jactabit alumno .
 Heu pietas , heu prisca fides , invictaque bello
 Dextera ! non illi se quisquam impune tulisset 880
 Obvius armato , seu quum pedes iret in hostem ,
 Seu spumantis equi foderet calcaribus armos .
 Heu , miserande puer ! si qua fata aspera rumpas ,
 Tu Marcellus eris . manibus date lilia plenis :
 Purpureos spargam flores , animamque nepotis 885
 His saltem accumulem donis , & fungar inani
 Munere . sic tota passim regione vagantur
 Aeris in campis latis , atque omnia lustrant .
 Quæ postquam Anchises natum per singula duxit ,
 Incenditque animum famæ venientis amore : 890
 Exin bella viro memorat , quæ deinde gerenda ,
 Laurentesque docet populos , urbemque Latini ,
 Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem .
 Sunt geminæ Somni portæ ; quarum altera fertur
 Cornea ; qua veris facilis datur exitus umbris : 895
 Altera candenti perfecta nitens elephanto :
 Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes .
 His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 Prosequitur dictis , portaque emittit eburna .
 Ille viam secat ad naves , sociosque revifit . 900
 Tum se ad Cajetæ recto fert littore portum .
 Anchora de prora jacitur : stant littore puppes .

LIBER SEXTUS EXPLICIT .

It was a very fine day, and the weather was
just what we needed. The children were
all very happy, and they had a very
good time. They had a picnic under
the big tree, and they played for
hours. The mother was very kind,
and she gave them all a very
good dinner. They were all very
tired, but they were all very
happy. The father was very kind,
and he gave them all a very
good dinner. They were all very
tired, but they were all very
happy.

THE END

6

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF KING CHARLES THE FIRST

BY SAMUEL JOHNSON

IN TWO VOLUMES

LONDON: Printed by A. MILLAR, in Strand, 1764.

LIBER SEPTIMUS.

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.
Virg. Æneid. Lib. VII. v. 312.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER VII.

TU quoque littoribus nostris, Æneia nutrix,
 Æternam moriens famam, Cajeta, dedisti.
 Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
 Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signant.
 At pius exsequiis Æneas rite solutis, 5
 Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
 Adspirant auræ in noctem, nec candida cursus
 Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
 Proxima Circæ raduntur littora terræ, 10
 Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
 Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
 Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenues percurrens pectine relas.
 Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum 15
 Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum;
 Setigerique sues, atque in præsepibus urfi
 Savire, ac formæ magnorum ululare luporum:
 Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
 Induerat Circe in vultus ac terga ferarum. 20
 Quæ ne monstra pii paterentur talia Troes
 Delati in portus, neu littora dira subirent,
 Neptunus ventis implevit vela secundis,
 Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
 Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto 25
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
 Quum venti posuere, omnisque repente resedit

Flatus , & in lento luctantur marmore tonsæ .
 Atque hinc Æneas ingentem ex æquore lucum
 Prospicit . hunc inter fluvio Tiberinus amœno , 30
 Vorticibus rapidis & multa flavus arena ,
 In mare prorumpit . variæ circumque supraque
 Assuetæ ripis volucres , & fluminis alveo
 Æthera mulcebant cantu , lucoque volabant .
 Flectere iter sociis , terræque advertere proras 35
 Imperat , & latus fluvio succedit opaco .

Nunc age , qui reges , Erato , quæ tempora rerum ,
 Quis Latio antiquo fuerit status , advena classem
 Quum primum Ausoniis exercitus appulit oris ,
 Expediam , & primæ revocabo exordia pugnae . 40
 Tu vatem , Tu , Diva , mone . dicam horrida bella ,
 Dicam acies , actosque animis in funera reges ,
 Tyrrhenamque manum , totamque sub arma coactam
 Hesperiam . major rerum mihi nascitur ordo :
 Majus opus moveo . Rex arva Latinus & urbes , 45
 Jam senior , longa placidas in pace regebat .
 Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica
 Accipimus . Fauno Picus pater : isque parentem
 Te , Saturne , refert : tu sanguinis ultimus auctor .
 Filius huic fato Divam , prolesque virilis 50
 Nulla fuit , primaque oriens erepta juvenia est .
 Sola domum & tantas servabat filia sedes ,
 Jam matura viro , jam plenis nubilis annis .
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia . petit ante alios pulcherrimus omnes 55
 Turnus , avis atavisque potens ; quem regia conjux
 Adjungi generum miro properabat amore :
 Sed variis portenta Deum terroribus obstant .

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis ,
 Sacra comam , multosque metu servata per annos : 60
 Quam pater inventam , primas quum conderet arces ,

Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus ,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis .
 Hujus apes summum densæ , (mirabile dictu)
 Stridore ingenti , liquidum trans æthera vectæ , 65
 Obsedere apicem ; & pedibus per mutua nexis ,
 Examen subitum ramo frondente pependit .
 Continuo vates , Externum cernimus , inquit ,
 Adventare virum , & partes petere agmen easdem
 Partibus ex îsdem , & summa dominarier arce . 70
 Præterea , castis adolet dum altaria tælis ,
 Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo ,
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem ,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari ;
 Regalesque accensa comas , accensa coronam 75
 Insignem gemmis ; tum fumida lumine fulvo
 Involvi , ac totis Vulcanum spargere tectis .
 Id vero horrendum , ac visu mirabile ferri :
 Namque fore illustrem fama fatisque canebant
 Ipsam , sed populo magnum portendere bellum . 80
 At rex sollicitus monstris , oracula Fauni
 Fatidici genitoris adit , lucosque sub alta
 Consulit Albunea ; nemorum quæ maxima sacro
 Fonte sonat , sævamque exhalat opaca mephitim .
 Hinc Italæ gentes , omnisque Ænotria tellus , 85
 In dubiis responsa petunt . huc dona sacerdos
 Quum tulit , & cæsarum ovium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis , somnosque petivit ;
 Multa modis simulacra videt volitantia miris ,
 Et varias audit voces , fruiturque Deorum 90
 Colloquio , atque imis Acheronta affatur Avernis .
 Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus ,
 Centum lanigeras mactabat rite bidentes ,
 Atque harum effultus tergo , stratisque jacebat
 Velleribus . subita ex alto vox reddita luco est ; 95

Ne pete connubiis natam sociare Latinis ,
 O mea progenies , thalamis neu crede paratis .
 Externi veniunt generi , qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant , quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus , qua Sol utrumque recurrens 100
 Aspicit Oceanum , vertique regique videbunt .

Hæc responsa patris Fauni , monitusque silenti
 Nocte datos , non ipse suo premit ore Latinus :
 Sed circum late volitans jam Fama per urbes
 Ausonias tulerat ; quum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripæ religavit ab aggere classem .
 Æneas , primique duces , & pulcher Iulus
 Corpora sub ramis deponunt arboris altæ ;
 Instituuntque dapes , & adorea liba per herbam
 Subjiciunt epulis (sic Juppiter ipse monebat) 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent .

Consumtis hic forte aliis , ut vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi ,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti , patulis nec parcere quadris ; 115
 Heus ! etiam mensas consumimus ? inquit Iulus .
 Nec plura alludens , ea vox audita laborum
 Prima tulit finem , primamque loquentis ab ore
 Erripuit pater , ac stupefactus numine pressit .

Continuo , Salve , fati mihi debita tellus , 120
 Vosque , ait , o fidi Trojæ , salvete , Penates .
 Hic domus , hæc patria est : genitor mihi talia (namque
 Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit :
 Quum te , nate , fames ignota ad littora vectum
 Accisis coget dapibus consumere mensas ; 125
 Tum sperare domos defessus , ibique memento
 Prima locare manu molirique aggere tecta .
 Hæc erat illa fames ; hæc nos suprema manebat
 Exitii positura modum .

Quare agite, & primo læti cum lumine solis, 130
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.

Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo 135
Implicat, & Geniumque loci primamque Deorum
Tellurem, Nymphasque & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem
Invocat, & duplices Cœloque, Ereboque parentes. 140

Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant. 145
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & littora gentis
Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici, 150
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.

Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris. 155

Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum; primasque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum 160
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.

Ante urbem pueri & primævo flore juvenus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:

A-ut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque ictuque laceſſunt. 165
 Quum prævectus equo, longævi regis ad aures
 Nuntius ingentes ignota in veſte reportat
 Advenſiſſe viros. ille intra teſta vocari
 Imperat, & ſolio medius conſedit avito.

Teſtum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis
 Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
 Horrendum filvis & relligione parentum.
 Hic ſceptra accipere, & primos attollere faſces
 Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
 Hæ ſacris ſedes epulis: hic ariete caſo 175
 Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus,
 Viriſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
 Saturnusque ſenex, Janique bifrontis imago, 180
 Veſtibuſulo adſtabant: aliiſque ab origine reges,
 Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
 Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
 Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
 Et criſtæ capitiſum, & portarum ingentia clauſtra, 185
 Spiculaque, clypeiſque, ereptaſque roſtra cariniſ.
 Ipſe Quirinali lituo parvaſque ſedebat
 Succinctus trabea, lævaſque ancile gerebat
 Picus equum domitor: quem capta cupidine conjux
 Aurea percuſſum virga, verſumque veneniſ, 190
 Fecit avem Circe, ſparſitque coloribꝯ alas.

Tali intus templo Divum, patriaſque Latinus
 Sede ſedens Teucroſ ad ſeſe in teſta vocavit:
 Atque hæc ingreſſiſ plæcido prior edidit ore:
 Dicite, Dardanidæ, (neque enim neſcimus & urbem 195
 Et genus, anditiſque advertitiſ æquore curſum)
 Quid petitiſ? quæ cauſa rates, aut cujuſ egentiſ

Littus ad Ausonium per tot vada carula vexit ?

Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,

(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto) 200

Fluminis intraſtis ripas, portuque ſederis;

Ne fugite hoſpitiũ, neve ignorete Latinos

Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,

Sponte ſua, veterisque Dei ſe more tenentem.

Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis) 205

Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut ægris

Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbes,

Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.

Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profeſtum

Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli 210

Accipit; & numero Divorum altaribus addit.

Dixerat. & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:

Rex, genus egregium Fauni, nec fluſtibus actos

Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,

Nec fidus regione viæ littuſve fefellit. 215

Conſilio hanc omnes animisque volentibus urbem

Afferimur pulſi regnis, quæ maxima quondam

Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.

Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes

Gaudet avo. Rex ipſe Jovis de gente ſuprema 220

Troius Æneas tua nos ad limina miſit.

Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis

Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque

Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis,

Audiit, & ſi quem tellus extrema reſuſo 225

Submover Oceano, & ſi quem extenta plagarum

Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.

Diluvio ex illo tot vaſta per æquora veſti

Dis ſedem exigua patriis littuſque rogamus

Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem. 230

Non erimus regno indecores: nec veſtra feretur

Fama levis, tantique abolescet gratia facti :
 Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit .
 Fata per Æneæ juro , dextramque potentem ,
 Sive fide , seu quis bello est expertus & armis ; 235
 Multi nos populi , multæ (ne temne , quod ultro
 Præferimus manibus vitras ac verba precantia)
 Et petiere sibi , & voluere adjungere gentes .
 Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
 Imperiis egere suis . hinc Dardanus ortus , 240
 Huc repetit , jussisque ingentibus urget Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim , & fontis vada sacra Namici .
 Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
 Munera , relliquias Troja ex ardente receptas .
 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras : 245
 Hoc Priami gestamen erat , quum jura vocatis
 More daret populis ; sceptrumque , sacerque tiaras ;
 Iliadumque labor vestes .

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 Obtutu tenet ora , soloque immobilis hæret , 250
 Intentos volvens oculos . nec purpura regem
 Picta movet , nec sceptræ movent Priameia tantum ,
 Quantum in connubio natæ , thalamoque moratur :
 Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem .
 Hunc illum fati externa ab sede profectum 255
 Portendi generum , paribusque in regna vocari
 Auspiciis : huic progeniem virtute futuram
 Egregiam , & totum quæ viribus occupet orbem .
 Tandem lætus ait : Dî nostra incepta secudent ,
 Auguriumque suum . dabitur , Trojane , quod optas . 260
 Munera nec sperno . non vobis , rege Latino ,
 Divitis uber agri , Trojæve opulentia deerit .
 Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est ,
 Si jungi hospitio properat , sociusque vocari)
 Adveniat ; vultus neve exhorrescat amicos . 265

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni .

Vos contra regi mea nunc mandata referte .

Est mihi nata , viro gentis quam jungere nostræ ,

Non patrio ex adyto sortes , non plurima cœlo

Monstra sinunt : generos externis affore ab oris , 270

Hoc Latio restare canunt , qui sanguine nostrum

Nomen in astra ferant . hunc illum poscere fata

Et reor , & (si quid veri mens augurat) opto .

Hæc effatus , equos numero pater eligit omni .

Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis . 275

Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci .

Instratos ostro alipedes pictisque tapetis .

Aurea pectoribus demissa monilia pendent :

Tecti auro , fulvum mandunt sub dentibus aurum .

Absenti Æneæ currum geminosque jugales , 280

Semine ab ætherio , spirantes naribus ignem ,

Illorum de gente , patri quos dædala Circe

Supposita de matre nothos furata creavit .

Talibus Æneadæ donis dictisque Latini

Sublimes in equis redeunt , pacemque reportant . 285

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis

Sæva Jovis conjux , aurasque invecta tenebat :

Et latum Ænean , classemque ex æthere longe

Dardanium Siculo prospexit ab usque Pachyno ;

Moliri jam tecta videt , jam fidere terræ : 290

Deseruisse rates . stetit acri fixa dolore .

Tum quassans caput , hæc effundit pectore dicta :

Heu stirpem invisam , & faris contraria nostris

Fata Phrygum ! num Sigeis occumbere campis ,

Num capti potuere capi ? num incensa cremavit 295

Troja viros ? medias acies , mediosque per ignes

Invenere viam . at , credo , mea numina tandem

Fessa jacent , odiis haud exsaturata quievi .

Quin etiam patria excussos infesta per undas

Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto. 300
 Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque.
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
 Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras 305
 Ipse Deûm antiquam genitor Calydonæ Dianæ.
 Quod scelus aut Lapitas tantum, aut Calydonæ merentem?
 Ast ego magna Jovis conjux nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 Vincor ab Ænea. quod si mea numina non sunt 310
 Magna satis: dubitem haud equidem implorare quod us-
 Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo. (quam est.
 Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus: 315
 At licet amborum populos excindere regum.
 Hac gener atque socer coeant mercede suorum:
 Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
 Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 Cisseis prægnans ignes enixa jugales: 320
 Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
 Funestæque iterum recidiva in Pergamæ tædæ.
 Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
 Luctificam Aleto, Dirarum ab sede sororum
 Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella, 325
 Iræque, infidiæque, & crimina noxia cordi.
 Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartaræ monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
 Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
 Fama loco: neu connubiis ambire Latinum

Æneadæ possint, Italosve obsidere fines :
 Tu potes unanimos armare in prælia fratres , 335
 Atque odiis versare domos : tu verbera tectis ,
 Funereasque inferre faces : tibi nomina mille ,
 Mille nocendi artes . fœcundum concute pectus ,
 Disjice compositam pacem , sere crimina belli :
 Arma velit , poscat que simul , rapiatque juvenus . 340

Exin Gorgoneis Aleto infecta venenis ,
 Principio Latium , & Laurentis tecta tyranni
 Celsa petit , tacitumque obsedit limen Amata :
 Quam super adventu Teucrum , Turnique hymenæis
 Femineæ ardentem curæque iræque coquebant . 345
 Huic Dea cæruleis unum de crinibus anguem
 Conjicit , inque sinum præcordia ad intima subdit ,
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem .
 Ille inter vestes & levia pectora lapsus ,
 Volvitur attactu nullo , fallitque furem , 350
 Vipeream inspirans animam . fit tortile collo
 Aurum ingens coluber , fit longæ cænia vittæ
 Innectitque comas , & membris lubricus errat .
 Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
 Pertentat sensus , atque ossibus implicat ignem , 355
 Necdum animus toto percepit pectore flammam ,
 Mollius , & solito matrum de more locuta est ;
 Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenæis :

Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris ,
 O genitor ? nec te miseret nataque tuique ? 360
 Nec matris miseret , quam primo Aquilone relinquet
 Perfidus , alta petens , abducta virgine , prædo ?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor ,
 Lædæamque Helenam Trojanas vexit ad arces ?
 Quid tua sancta fides , quid cura antiqua tuorum , 365
 Et consanguineo toties data dextera Turno ?
 Si gener externa petitur de gente Latinis ,

Idque sedet, Fœuniquæ premunt te iussa parentis;
 Omnem equidem sceptris terram, quæ libera nostris
 Dissidet, externam reor, & sic dicere Divos, 370
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
 His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat; 375
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstribus,
 Immensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent: ille actus habena 380
 Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba
 Impubesque manus, mirata volubile buxum:
 Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
 Per medias urbes agitur populosque feroces.
 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi, 385
 Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
 Evolat, & natam frondosis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
 Evæ Bacche, fremens, solum te virgine dignum
 Vociferans. etenim molles tibi sumere thyrsos, 390
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat: Furiisque accensas pectore matres
 Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
 Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
 Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent, 395
 Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
 Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
 Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ, 400
 Si qua piis animis manet infelicis Amatæ

Gratia , si juris materni cura remordet ,
 Solvite crinales vittas , capite Orgia mecum .
 Talem inter silvas , inter deserta ferarum ,
 Reginam Aleto stimulis agit undique Bacchi . 405
 Postquam visa satis primos acuisse furores ,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini :
 Protinus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros : quam dicitur urbem
 Acrifoneis Danae fundasse colonis , 410
 Præcipiti delata noto . locus Ardea quondam
 Dictus avis : & nunc magnum manet Ardea nomen .
 Sed fortuna fuit . tectis hic Turnus in altis
 Jam mediam nigra carpebat nocte quietem .
 Aleto torvam faciem & furialia membra 415
 Exuit : in vultus sese transformat aniles ,
 Et frontem obscurnam rugis arat . induit albos
 Cum vitæ crines : tum ramum innectit olivæ :
 Fit Calybe , Junonis anus templique sacerdos ;
 Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert : 420
 Turne , tot incassum fusos patiere labores ,
 Et tua Dardaniis transcribi sceptræ colonis ?
 Rex tibi conjugium , & quæsitæ sanguine dotes
 Abnegat ; externusque in regnum quæritur hæres .
 I nunc , ingratis offer te , irrise , periclis ; 425
 Tyrrhenas , i , sterne acies : tege pace Latinos .
 Hæc adeo tibi me , placida quum nocte jaceres ,
 Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit .
 Quare age , & armari pubem portisque moveri
 Latus in arma para , & Phrygios , qui flumine pulchro
 Consedere , duces , pictasque exure carinas .
 Cœlestum vis magna jubet . Rex ipse Latinus ,
 Ni dare conjugium , & dicto parere fatetur ,
 Sentiat , & tandem Turnum experiatur in armis .
 Hic juvenis , vatem irridens , sic orsa vicissim 435

Ore refert : Classes investas Thybridis alveo
Non (ut rere) meas effugit nuntius aures ,
Ne tantos mihi finge metus : nec regia Juno
Immemor est nostri.

Sed te victa situ verique effœta senectus , 440

O mater , curis nequicquam exercet , & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit .

Cura tibi , Divûm effigies & templa tueri :

Bella viri pacemque gerant , queis bella gerenda .

Talibus Aleto dictis exarsit in iras . 445

At juveni oranti subitus tremor occupat artus :

Diriguere oculi : tot Erinnyes sibilat hydris ,

Tantaque se facies aperit : tum flammea torquens

Lumina cunctantem & quærentem dicere plura

Reppulit , & geminos erexit crinibus angues , 450

Verberaque insonuit , rabidoque hæc addidit ore :

En ego victa situ , quam veri effœta senectus

Arma inter regum falsa formidine ludit :

Respice ad hæc : adsum dirarum ab sede sororum :

Bella manu lethumque gero . 455

Sic effata facem juveni conjecit , & atro

Lumine fumantes fixit sub pectore tædas .

Olli somnum ingens rupit pavor : ossaque & artus

Perfudit toro proruptus corpore sudor .

Arma amens fremit ; arma toro tectisque requirit . 460

Sævit amor ferri , & scelerata insania belli ,

Ira super : magno veluti quum flamma sonore

Virgea suggeritur costis undantis aheni ,

Exultantque æstu latices ; furit intus aquæ vis ,

Fumidus atque alte spumis exuberat amnis : 465

Nec jam se capit unda ; volat vapor ater ad auras .

Ergo iter ad regem polluta pace Latinum

Indicit primis juvenum , & jubet arma parari ,

Tutari Italiam , detrudere finibus hostem :

Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque . 470
 Hæc ubi dicta dedit , Divosque in vota vocavit ;
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma ,
 Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ ;
 Hunc atavi reges ; hunc claris dextera factis .
 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet , 475
 Aleto in Teucros stygiis se concitat alis ;
 Arte nova speculata locum , quo littore pulcher
 Infidiis cursuque feras agitabat Iulus .
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Objicit , & noto nares contingit odore , 480
 Ut cervum ardentes agerent : quæ prima laborum
 Causa fuit , belloque animos accendit agrestes .
 Cervus erat forma præstanti & cornibus ingens ,
 Tyrrheidæ pueri quem matris ab ubere raptum
 Nutribant , Tyrrheusque pater , cui regia parent 485
 Armenta , & late custodia credita campi .
 Assuetum imperiis soror omni Silvia cura
 Mollihus intexens ornabat cornua sertis ,
 Pectebatque ferum , puroque in fonte lavabat .
 Ille , manum patiens , mensæque assuetus herili , 490
 Errabat silvis ; rursusque ad limina nota
 Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat .
 Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
 Commovere canes , fluvio quum forte secundo
 Deflueret , ripaque æstus viridante levaret . 495
 Ipse etiam , eximiæ laudis succensus amore ,
 Ascanius curvo direxit spicula cornu :
 Nec dextræ erranti Deus abfuit , actaque multo
 Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo .
 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit , 500
 Successitque gemens stabulis , questuque cruentus
 Atque imploranti similis tectum omne replebat .
 Silvia prima soror , palmis percussa lacertos ,

Auxilium vocat , & duros conclamat agrestes .

Olli (pestis enim tacitis latet aspera filvis) 505

Improvisi adsunt : hic torre armatus obusto .

Stipitis hic gravidi nodis . quod cuique repertum

Rimanti , telum ira facit . vocat agmina Tyrrheus ,

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis

Scindebat , rapta spirans immane securi . 510

At sava e speculis tempus Dea nacta nocendi

Ardua tecta petit stabuli , & de culmine summo

Pastorale canit signum , cornuque recurvo

Tartaream intendit vocem ; qua protinus omne

Contremuit nemus , & silvæ intonuerunt profundæ . 515

Audit & Triviæ longe lacus , audit amnis

Sulphurea Nar albus aqua , fontesque Velini :

Et trepidæ matres pressere ad pectora natos .

Tum vero ad vocem celeres , qua buccina signum

Dira dedit , raptis concurrunt undique telis 520

Indomiti agricolæ : nec non & Troia pubes

Ascanio auxilium castris effundit apertis .

Direxere acies . non jam certamine agresti ,

Stipitibus duris agitur sudibusve præuistis ;

Sed ferro ancipiti decernunt , atraque late 525

Horrescit strictis seges ensibus , æraque fulgent

Sole laceffita , & lucem sub nubila jactant :

Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento ,

Paullatim sese tollit mare , & altius undas

Erigit , inde imo consurgit ad æthera fundo . 530

Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta ,

Natorum Thyrrhei fuerat qui maximus , Almo ,

Sternitur . hæsit enim sub gutture vulnus , & udx

Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam .

Corpora multa virum circa , seniorque Galæsus , 535

Dum paci medium se offert , justissimus unus

Qui fuit , Ausoniisque olim ditissimus arvis ;

Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur, 540
Promissi Dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, & cœli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce superba:

En perfecta tibi bello discordia tristi: 545

Dic in amicitiam coeant, & fœdera jungant:

Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.

Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,

Finitimas in bella feram rumoribus urbes,

Accendamque animos insani Martis amore, 550

Undique ut auxilio veniant. spargam arma per agros.

Tum contra Juno: Terrorum & fraudis abunde est.

Stant belli causæ: pugnatur cominus armis

Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.

Talia connubia, & tales celebrent hymenæos 555

Egregium Veneris genus & rex ipse Latinus:

Te super ætherias errare licentius auras,

Haud Pater ille velit summi regnator Olympi.

Cede locis. ego, si qua super fortuna laborum est,

Ipsa regam. tales dederat Saturnia voces. 560

Illa autem attollit stridentes anguibus alas,

Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.

Est locus Italiæ medio sub montibus altis

Nobilis, & fama multis memoratus in oris,

Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum 565

Urget utrimque latus nemoris, medioque fragosus

Dat sonitum saxis & torto vortice torrens.

Hic specus horrendum, sævi spiracula Ditis,

Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago

Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnyes, 570

Invisum numen, terras, cœlumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit Regina manum . ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus , cæsosque reportant
 Almonem puerum , fœdatique ora Galæsi : 575
 Implorantque Deos , obtestanturque Latinum .
 Turnus adest , medioque in crimine cædis & ignis
 Terrorem ingeminat : Teucros in regna vocari ,
 Stirpem admisceri Phrygiam ; se limine pelli .
 Tum , quorum attonitæ Baccho nemora avia matres 580
 Insultant thyasis , (neque enim leve nomen Amatae)
 Undique collecti coeunt , Martemque fatigant .
 Ilicet infandum cuncti contra omina bellum ,
 Contra fata Deum perverso numine poscunt .
 Certatim regis circumstant tecta Latini . 585
 Ille , velut pelagi rupes immota , resistit ;
 Ut pelagi rupes , magno veniente fragore ,
 Quæ sese , multis circum latrantibus undis ,
 Mole tenet : scopuli nequicquam & spumea circum
 Saxa fremunt , laterique illisa refunditur alga . 590
 Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
 Consilium , & savæ nutu Junonis eunt res ;
 Multa deos aurasque pater testatus inanes ,
 Frangimur heu fatis , inquit , ferimurque procella .
 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas , 595
 O miseri . te , Turne , nefas , te triste manebit
 Supplicium ; votisque Deos venerabere seris .
 Nam mihi parta quies ; omnisque in limine portus :
 Funere felici spoliis . nec plura locutus
 Sepsit se tectis , rerumque reliquit habenas . 600
 Mos erat Hesperio in Latio , quem protinus urbes
 Albanæ coluere sacrum , nunc maxima rerum
 Roma colit , quum prima movent in prælia Martem ,
 Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum ,
 Hyrcanisve Arabisve parant , seu tendere ad Indos , 605

Auroramque sequi , Parthosque reposcere signa .
 Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
 Relligione sacræ , & savi formidine Martis :
 Centum ærei claudunt vœtes , æternaque ferri
 Robora : nec custos absistit limine Janus . 610
 Has , ubi certa sedet patribus sententia pugna ,
 Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 Insignis reserat stridentia limina Consul ;
 Ipse vocat pugnas : sequitur tum cetera pubes :
 Æreaque assensu conspirant cornua rauco . 611
 Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
 More jubebatur , tristesque recludere portas .
 Abstinit tactu pater , aversusque refugit
 Fœda ministeria , & cæcis se condidit umbris .
 Tum regina Deûm cœlo delapsa morantes 612
 Impulit ipsa manu portas , & cardine verso
 Belli ferratos rupit Saturnia postes .

Ardet inexcita Ausonia , atque immobilis ante .
 Pars pedes ire parat campis ; pars arduus altis
 Pulverulentus equis furit : omnes arma requirunt . 615
 pars leves clypeos , & spicula lucida tergunt
 Arvina pingui , subiguntque in cote secures :
 Signaque ferre juvat , sonitusque audire tubarum .
 Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
 Tela novant , Antina potens , Tiburque superbum , 620
 Ardea , Crustumérique & turrigeræ Antemnæ .
 Tegmina tuta cavant capitum , flectuntque salignas
 Umbonum crates : alii thoracas ahenos ,
 Aut leves ocreas lento ducunt argento .
 Vomeris huc & falcis honos , huc omnis aratri 625
 Cessit amor : recoquunt patrios for nacibus enses .
 Classica jamque sonant : it bello tessera signum .
 Hic galeam tectis trepidus rapit : ille frementes
 Ad juga cogit equos : clypeumque , auroque trilicem

Loricam induitur ; fidoque accingitur ense . 640

Pandite nunc Heliconæ , Deæ , cantusque movete ,
 Qui bello exciti reges , quæ quemque secutæ
 Complêrint campos acies ; quibus Itala jam tum
 Floruerit terra alma viris ; quibus arserit armis .
 Et meministis enim , Divæ , & memorare potestis : 645
 Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura .

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 Contemptor Divûm Mezentius , agminaque armat .
 Filius huic juxta Lausus , quo pulchrior alter
 Non fuit , excepto Laurentis corpore Turni . 650
 Lausus equûm domitor , debellatorque ferarum ,
 Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos
 Mille viros ; dignus , patriis qui lætior esset
 Imperiis , & cui pater haud Mezentius esset .
 Post hos insignem palma per gramina curram , 655
 Victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 Pulcher Aventinus : clypeoque insigne paternum
 Centum angues , cinctamque gerit serpentibus Hydram :
 Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 Furtivum partu sub luminis edidit oras , 660
 Mixta Deo mulier , postquam Laurentia victor ,
 Geryone extincto , Tirynthius attigit arva ,
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas .
 Pila manu , sævosque gerunt in bella dolones :
 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello . 665

Ipsæ pedes tegmen torquens immane leonis ,
 Terribili impexum seta , cum dentibus albis
 Indutus capiti , sic regia tecta subibat
 Horridus , Herculeoque humeros innexus amictu .

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquant , 670
 Fratris Tiburti dictam cognomine gentem ,
 Catillusque , acerque Coras , Argiva juvenus ;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur .

Ceu duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen, Othrynque nivalem 673
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
 Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
 Inventumque focis omnis quem credidit ætas, 680

Cæculus. hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Prænestæ viri, quique arva Gabinæ
 Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
 Hernica saxa colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. non illis omnibus arma, 685
 Nec clypei, currusve sonant. pars maxima glandes
 Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
 Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
 Instituire pedis: crudus regit altera pero. 690

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
 Jam pridem refides populos, desuetaque bello
 Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos, 695
 Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant æquati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
 Quum sese e pastu referunt, & longa canoros 700
 Dant per colla modos: sonat amnis, & Asia longe
 Pulsa palus.

Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet: aeriam sed gurgite ab alto
 Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem. 705

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
 Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites, 710
 Ereti manus omnis, oliviferæque Mutescæ:
 Qui Nomentum urbem, qui Roseæ rura Velini,
 Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
 Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellæ:
 Qui Tyberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit 715
 Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
 Quosque secans infauftum interluit Allia nomen:
 Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
 Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
 Vel quum sole novo densæ torrentur aristæ 720
 Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis;
 Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
 Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
 Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho 725
 Maslica qui rastrois, & quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
 Æquora, quique Cales linquunt, amnisque vadossi
 Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,
 Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis 730
 Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
 Lævas cetra tegit; falcati cominus enses.
 Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 Æbale: quem generasse Telon Seberhide nympa
 Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret 735
 Jam senior: patriis sed non & filius arvis
 Contentus, late jam tum ditione premebat
 Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
 Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Celennæ,
 Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ; 740
 Teutonico ritu soliti torquere catejas:

Tegmina queis capitum raptus de subere cortex :

Ærataque micant peltæ , micat æreus ensis .

Et te montosæ misere in prælia Nursæ ,

Ufens , insignem fama & felicibus armis :

745

Horrida præcipue cui gens , assuetaque multo

Venatu nemorum , duris Æquicola glebis

Armati terram exercent , semperque recentes

Convectare juvat prædas , & vivere rapto .

Quin & Marrubia venit de genere sacerdos ,

750

Fronde super galeam & felici comtus oliva ,

Archippi regis missu , fortissimus Umbro :

Vipereo generi , & graviter spirantibus hydris

Spargere qui somnos cantuque manuque solebat ,

Mulcebatque iras , & morsus arte levabat .

755

Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum

Evaluit ; neque eum juvere in vulnera cantus

Somniferi , & Marsis quæsitæ in montibus herbæ .

Te nemus Anguitiæ , vitrea te Faucinus unda ,

Te liquidi flere lacus .

760

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello

Virbius : insignem quem mater Aricia misit ,

Eductum Egeriæ lucis , Hymettia circum

Littora , pinguis ubi & placabilis ara Dianæ .

Namque ferunt fama Hippolytum , postquam arte novercæ

Occiderit , patriasque explevit sanguine pœnas

Turbatis distractus equis , ad sidera rursus

Ætheria & superas cœli venisse sub auras ,

Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ .

Tum pater omnipotens , aliquem indignatus ab umbris

770

Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ ,

Ipsæ repertorem medicinæ talis & artis

Fulmine Phœbigenam Stygias detrussit in undas .

At Trivia Hippolytum secretis alma recondit

Sedibus , & nymphæ Egeriæ nemorique relegat :

775

Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis,
 Cornipedes arcentur equi: quod littore currum
 Et juvenem monstris pavidum effudere marinis. 780
 Filius arduos haud secius æquore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
 Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram 785
 Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis.
 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

At levem clypeum sublati cornibus Io
 Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos, 790

Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
 Cælatæque amnem fundens pater Inachus urna.
 Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
 Agmina densantur campis, Argivæque pubes,
 Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani, 795
 Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:

Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
 Circæumque jugum: quævis Juppiter Anxurus arvis
 Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco: 800
 Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
 Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volscæ de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, & florentes ære catervas, 805
 Bellatrix. non illa colo, calathisque Minervæ
 Feminæ assueta manus; sed prælia virgo
 Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos:
 Illa vel intactæ segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:

Vel mare per medium, fluctu suspensa tument, 817
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa Juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Veleat honos leves humeros, ut Fibula crinem 815
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastorem præfixa cuspidè myrtum.

LIBER SEPTIMUS EXPLICIT.

LIBER OCTAVUS.

Arma acri facienda viro.

Virg. *Æneid.* Lib. VIII. v. 401.

LIBER OCTAVUS.

THE END OF THE FIRST VOLUME.
THE SECOND VOLUME, WILL BE
PUBLISHED IN THE YEAR 1791.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER VIII.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
 Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
 Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
 Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
 Conjurat trepido Latium, sævitque juvenus
 Effera. ductores primi Messapus & Ufens,
 Contemtorque Deum Mezentius, undique cogunt
 Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
 Advectum Ænean classi, victosque Penates
 Inferre, & fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
 Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
 Quid struat his cæptis, quem, si Fortuna sequatur,
 Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
 Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.

Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
 Cuncta videns magno curarum fluctuat æstu:
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 In partesque rapit varias, perque omnia versat.
 Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
 Sole percussum, aut radiantis imagine Lunæ,
 Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
 Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

Nox erat; & terras animalia fessa per omnes
 Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:

Quum pater in ripa gelidique sub ætheris axe
 Æneas tristi turbatus pectora bello
 Procubuit, seramque dedit per membra quietem. 30
 Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
 Populeas inter senior se attollere frondes
 Visus. eum tennis glauco velabat amictu
 Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
 Tum sic affari, & curas his demere dictis: 35
 O sate gente Deum, Trojanam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
 Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
 Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) Penates:
 Neu belli terrere minis. tumor omnis & iræ 40
 Concessere Deum.
 Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
 Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 Triginta capitum fortus enixa, jacebit;
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 [Hic locus urbis erit, requies ea certe laborum:]
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
 Expedias victor, paucis (adverte) docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
 Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina: 55
 Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
 Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge, age, nate Dea; primisque cadentibus astris
 Junoni fer rite preces, iramque minasque 60
 Supplicibus supera votis. mihi victor honorem

Persolves . ego sum , pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas , & pingua cultra secantem ,
 Cœruleus Thybris , cœlo gratissimus amnis .
 Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit . 65

Dixit , deinde lacu fluvius se condidit alto ,
 Ima petens . nox Ænean somnusque reliquit .
 Surgit , & , ætherei spectans orientia Solis
 Lumina , rite cavis undam de flumine palmis
 Sustulit , ac tales effundit ad æthera voces : 70
 Nymphæ , Laurentes Nymphæ , genus amnibus unde est ,
 Tuque , o Thybri , tuo genitor cum flumine sancto ,
 Accipite Ænean , & tandem arcete periclis .
 Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
 Fonte tenet , quocumque solo pulcherrimus exis ; 75
 Semper honore meo , semper celebrabere donis .
 Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum ,
 Adfis o tandem , & propius tua numina firmes .

Sic memorat , geminasque legit de classe biremes ,
 Remigioque aptat : socios simul instruit armis . 80
 Ecce autem , subitum atque oculis mirabile monstrum ,
 Candida per silvam cum fœtu concolor albo
 Procubuit , viridique in littore conspicitur sus :
 Quam pius Æneas tibi enim , tibi , maxima Juno ,
 Mactat , sacra ferens , & cum grege sistit ad aram . 85
 Thybris ea fluvium , quam longa est , nocte tumentem
 Leniit , & tacita refluens ita substitit unda ,
 Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
 Sterneret æquor aquis , remo ut luctamen abesset .
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo : 90
 Labitur uncta vadis abies : mirantur & undæ ,
 Miratur nemus insuetum fulgentia longe
 Scuta virum , fluvio pictasque innare carinas .
 Olli remigio noctemque diemque fatigant ,
 Et longos superant flexus , variisque teguntur 95

Arboribus, viridesque secant placido æquore silvas:

Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Quum muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat. 100

Ocyus advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus, 105
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum

Allabi nemus, & tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas 110
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo, Juvenes, quæ causa subegit,
Ignotas tentare vias? quo tendiris? inquit.

Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta, 115
Paciferæque manu ramum pratendit olivæ:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes. 120

Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.

Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt. 125
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit pratendere ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, & Arcas;

Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis, 130
Sed mea me virtus, & sancta oracula Divum,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjungere tibi, & fatis egere volentem.

Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electra (ut Graji perhibent) Atlantide cretus, 135
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas

Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.

At Majam, auditis si quicquam credimus, Atlas, 140
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.

Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque

Objeci caput, & supplex ad limina veni. 145
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello

Insequitur; nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.

Accipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello 150
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juvenus.

Dixerat Æneas. ille os, oculosque loquentis
Jam dudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,

Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis, 155
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!

Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.

Tum mihi prima genas vestibat flore juvenas; 160

Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat

Anchises. mihi mens juvenali ardebat amore

Compellare virum , & dextræ conjungere dextram ;
 Accessi , & cupidus Phenei sub mœnia duxi . 165
 Ille mihi insignem pharetram , Lyciasque sagittas
 Discedens , chlamydemque auro dedit intertextam ,
 Frenaque bina , meus quæ nunc habet , aurea , Pallas .
 Ergo & , quam petitis , juncta est mihi fœdere dextra :
 Et , lux quum primum terris se crastina reddet , 170
 Auxilio latos dimittam , opibusque juvabo .
 Interea sacra hæc , quando huc venistis amici ,
 Annua , quæ differre nefas , celebrate faventes
 Nobiscum , & jam nunc sociorum assuescite menfas .
 Hæc ubi dicta , dapes jubet & sublata reponi 175
 Pocula , gramineoque viros locat ipse sedili :
 Præcipuumque toro & villosi pelle leonis
 Accipit Ænean , solioque invitat acerno .
 Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
 Viscera tosta ferunt taurorum , onerantque canistris 180
 Dona laboratæ Cereris , Bacchumque ministrant .
 Vescitur Æneas , simul & Trojana juvenus ,
 Perpetui tergo bovis , lustralibus extis .
 Postquam exempta fames , & amor compressus edendi ,
 Rex Evandrus ait : Non hæc solemnia nobis , 185
 Has ex more dapes , hanc tantî numinis aram
 Vana superstitio veterumque ignara Deorum
 Imposuit . sævis , hospes Trojane , periclis
 Servati facimus , meritosque novamus honores :
 Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem : 190
 Disjectæ procul ut moles , desertaque montis
 Stat domus , & scopuli ingentem traxere ruinam .
 Hic spelunca fuit vasto submota recessu ,
 Semihominis Caci : facies quam dira tenebat
 Solis inaccessam radiis : semperque recenti 195
 Cæde tepebat humus ; foribusque affixa superbis
 Ora virûm tristi pendebant pallida tabo .

Huic monstro Vulcanus erat pater : illius atros
 Ore vomens ignes magna se mole ferebat.
 Attulit & nobis aliquando optantibus aras 200
 Auxilium adventumque Dei. nam maximus ulor
 Tergemini nece Geryonis spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentes : vallemque boves amnemque tenebant.
 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
 Avertit, totidem forma superante juvencas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quarenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, quum jam stabulis saturata moveret,
 Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
 Discessu mugire boves, atque omne querelis 215
 Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
 Reddidit una bouum vocem, vastoque sub antro
 Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcida furis exarserat atro
 Felle dolor : rapit arma manu, nodisque gravatum 220
 Robur ; & atherii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacus videre timentem,
 Turbatumque oculis. fugit ilicet ocior Euro,
 Speluncamque petit : pedibus timor addidit alas.
 Ut sese includit, ruptisque immane catenis 225
 Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit objice postes ;
 Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
 Dentibus infrendens. ter totum fervidus ira 230
 Lustrat Aventini montem : ter saxea tentat

Limina nequidquam : ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta filex , præcis undique saxis ,
 Speluncæ dorso insurgens , altissima visu ,
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum . 235
 Hanc , ut prona jugo lævum incumbibat ad amnem ,
 Dexter in adversum nitens concussit , & imis
 Avulsam solvit radicibus ; inde repente
 Impulit , impulsu quo maximus insonat æther :
 Dissultant ripæ , refluitque excerritus amnis . 240
 At specus , & Caci detecta apparuit ingens
 Regia , & umbrosæ penitus patuere cavernæ ;
 Non secus , ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas reseret sedes , & regna recludat
 Pallida , Dīs invisā ; superque immane barathrum 245
 Cernatur , trepidentque immisso lumine Manes .
 Ergo insperata deprensum in luce repente ,
 Inclusumque cavo saxo , atque insueta rudentem ,
 Detrusit Alcides telis premit , omniaque arma
 Advocat , & ramis vastisque molaribus instat . 250
 Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli)
 Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 Evomit , involvitque domum caligine cæca ,
 Prospectum eripiens oculis ; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris . 255
 Non tulit Alcides animis , seque ipse per ignem
 Præcipiti injecit saltu , qua plurimus undam
 Fumus agit , nebulaque ingens specus æstuat atra .
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 Corripit in nodum complexus , & angit inhærens 260
 Elisos oculos , & siccum sanguine guttur .
 Panditur extemplo foribus domus atra revulsis ;
 Abstractæque boves , abjuratæque rapinæ
 Cælo ostenduntur , pedibusque informe cadaver
 Protrahitur . nequeunt expleri corda tuendo 265

Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
 Ex illo celebratus honos, lærique minores
 Servavere diem, primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei cultos Pinaria sacri 270
 Hanc aram luco statuit. quæ maxima semper
 Dicitur nobis, & erit quæ maxima semper.
 Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, & pocula pergite dextris,
 Communemque vocate Deum, & date vina volentes. 275
 Dixerat: Herculeæ bicolor quum populus umbra
 Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
 Et sacer implevit dextram scyphus. ocus omnes
 In mensam læti libant, Divosque precantur.
 Devexo interea propior fit vesper Olympo: 280
 Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285
 Populeis adsunt evincti tempora ramis;
 Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas, & facta ferant: ut prima novercæ
 Monstra manu, geminosque premens eliserit angues;
 Ut bello egregias idem disjecerit urbes, 290
 Trojamque, Æchaliæque: ut duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
 Pertulerit. tu nubigenas, invictæ, bimembres
 Hylæumque, Pholæumque manu, tu Cresia mactas,
 Prodigia, & vastum Nemea sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
 Ossa super recubans antro semesa cruento:
 Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhæus
 Arduus, arma tenens: non te, rationis egentem

Lernæus turba capitum circumstetit anguis , 300
 Salve , vera Jovis proles , decus addite Divis :
 Et nos , & tua dexter adi pede sacra secundo .
 Talia carminibus celebrant : super omnia Caci
 Speluncam adjiciunt , spirantemque ignibus ipsum ,
 Consonat omne nemus strepitu , collesque resultant . 305
 Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt . ibat rex oblitus ævo ,
 Et comitem Ænean juxta natumque tenebat
 Ingrediens , varioque viam sermone levabat .
 Miratur , facilesque oculos fert omnia circum 310
 Æneas , capiturque locis , & singula latus
 Exquiratque , auditque virum monumenta priorum .
 Tum rex Evandrus Romanæ conditor arcis :
 Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant ,
 Gensque virum truncis & duro robore nata : 315
 Queis neque mos , neque cultus erat ; nec jungere tauros ,
 Aut componere opes norant , aut parcere parto ;
 Sed rami , atque asper victu venatus alebat .
 Primas ab ætherio venit Saturnus Olympo ,
 Arma Jovis fugiens , & regnis exsul adeptis . 320
 Is genus indocile , ac dispersum montibus altis
 Composuit , legesque dedit , Latiumque vocari
 Maluit , his quoniam latuisset tutus in oris .
 Aurea , quæ perhibent , illo sub rege fuerunt
 Sæcula ; sic placida populos in pace regebat . 325
 Deterior donec paullatim , ac decolor ætas ,
 Et belli rabies , & amor successit habendi .
 Tum manus Ausonia , & gentes venere Sicane
 Sæpius , & nomen posuit Saturnia tellus .
 Tum reges , asperque immani corpore Thybris ; 330
 A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 Diximus ; amisit verum verus Albula nomen .
 Me pulsum patria , pelagique extrema sequentem ,

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum,
 His posuere locis; matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam;
 Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
 Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros 340
 Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
 Nec non & sacri monstrat nemus Argilei, 345
 Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes
 Dira loci; jam tum silvam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
 (Quis Deus, incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Jovem, quum sæpe nigrantem
 Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.
 Hæc duo præterea disjectis oppida muris, 355
 Reliquias, veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
 Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Evandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
 Alcides subiit: hæc illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes; & te quoque dignum
 Finge Deo; rebusque veni non asper egenis. 365
 Dixit, & angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Ænean duxit, stratisque locavit.

Effultum foliis, & pelle Libystidis ursæ.

Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.

At Venus haud animo nequidquam exterrita mater, 370

Laurentumque minis & duro mota tumultu,

Vulcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo

Incipit, & dictis divinum adspirat amorem.

Dum bello Argelici vastabant Pergama reges

Debita, casurasque inimicis ignibus arces; 375

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi

Artis opisque tuæ; nec te, carissime conjux,

Incasumve tuos volui exercere labores;

Quamvis & Priami deberem plurima natis,

Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem. 380

Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.

Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen

Arma rogo, genitrix nato. te filia Nerei,

Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.

Aspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis 385

Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.

Dixerat; & niveis hinc atque hinc Diva lacertis

Cunctantem amplexu molli fovet. ille repente

Accepit solitam flammam; notusque medullas

Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit. 390

Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco

Igneâ rima micans percurrit lumine nimbos.

Sensit lata dolis & formæ conscia conjux.

Tum pater æterno fatur devinctus amore:

Quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395

Quo tibi, Diva, mei? similis si cura fuisset,

[Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset,]

Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata verabant

Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.

Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est; 400

Quidquid in arte mea possum promittere curæ,

Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
 Quantum ignes animæque valent; absiste precando
 Viribus indubitare tuis. ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit 405
 Conjugis infusus gremio per membra soporem.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
 Curriculo expulerat somnum, quum femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva,
 Impositum cinerem & sopitos suscitât ignes, 410
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut servare cubile
 Conjugis, & possit parvos educere natos.
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
 Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
 Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis 420
 Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
 Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
 His informatum manibus jam parte polita
 Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
 Dejecit in terras: pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
 Addiderant, rutuli tres ignis, & alitis Austri. 430
 Fulgores nunc horridos, sonitumque, merumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque, rotasque volucres
 Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
 Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma, 435

Certatim squammis serpentum auroque polibant,
 Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
 Gorgona desecto verrentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores
 Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem. 440

Arma acri facienda viro. nunc viribus usus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Præcipitate moras. nec plura effatus: at illi

Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti. fluit æs rivis, aurique metallum; 445

Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
 Ingentem clypeum informant, unum omnia contra

Tela Latinorum: septenosque orbibus orbes
 Impediunt. alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt 450

Æra lacu. gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt

In numerum, versantque renaci forcipe massam.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.
 Evandrum ex humili tecto lux suscitât alma, 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.

Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
 Demissa ab lava pantheræ terga retorquens. 460

Nec non & gemini custodes limine ab alto
 Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.

Hospitis Æneæ sedem, & secreta petebat,
 Sermonum memor, & promissi muneris heros.
 Nec minus Æneas se matutinus agebat. 465

Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates,
 Congressi jungunt dextras, mediisque residunt

Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur,
 Rex prior hæc:

Maxime Teuclerorum ductor , quo sospite nunquam 470
 Res equidem Trojæ victas , aut regna fatebor ;
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguæ vires . hinc Tusco claudimur amni ,
 Hinc Rutulus premit , & murum circumsonat armis .
 Sed tibi ego ingentes populos , opulentaque regnis 475
 Jungere castra paro : quam fors inopina salutem
 Ostentat . Fatis huc te poscentibus affers .
 Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 Urbis Agyllinæ sedes : ubi Lydia quondam
 Gens , bello præclara , jugis insedit Erruscis . 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio & sævis tenuit Mezentius armis .
 Quid memorem infandas cædes ; quid facta tyranni
 Effera ? Dî capiti ipsius , generique reservent .
 Mortua quin etiam jungebat corpora vivis , 485
 Componens manibusque manus , atque oribus ora ,
 Tormenti genus ; & sanie taboque fluentes
 Complexu in misero longa sic morte necabat .
 At fessi tandem cives infanda furentem
 Armati circumstant ipsumque domumque : 490
 Obtruncant socios , ignem ad fastigia jactant .
 Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere , & Turni defendier hospitis armis .
 Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis :
 Regem ad supplicium præsentî Marte repossunt . 495
 His ego te , Ænea , ductorem millibus addam .
 Toto namque fremunt condensæ littore puppes ,
 Signaque ferre jubent : retinet longævus haruspex
 Fata canens : O Mæoniæ delecta juvenus ,
 Flos veterum virtusque virum , quos justus in hostem 500
 Fert dolor , & merita accendit Mezentius ira ;
 Nulli fas Italo tantam subjungere gentem :
 Externos optate duces . tum Etrusca resedit

Hoc acies campo , monitis exterrita Divum .
 Ipse oratores ad me , regnique coronam 505
 Cum sceptro misit , mandatque insignia Tarchon ,
 Succedam castris , Tyrrhenaque regna capeſſam .
 Sed mihi tarda gelu ſæclisque effæta ſenectus
 Invidet imperium , ſeræque ad fortia vires .
 Natum exhortarer , ni mixtus matre Sabella 510
 Hinc partem patriæ traheret . tu , cujus & annis
 Et generi fata indulgent , quem numina poſcunt ,
 Ingredere , o Teucrûm atque Italûm fortiffime ductor .
 Hunc tibi præterea , ſpes & ſolatia noſtri ,
 Pallanta adjungam . ſub te tolerare magiſtro 515
 Militiam , & grave Martis opus , tua cernere facta
 Adsueſcat primis & te miretur ab annis .
 Arcadas huic equites bis centum , robora pubis
 Leſta dabo ; totidemque ſuo tibi nomine Pallas .
 Vix ea fatuſ erat : defixique ora tenebant 520
 Æneas Anchifiades & fiduſ Achates ,
 Multaque dura ſuo trifti cum corde putabant ;
 Ni ſignum cælo Cytherea dediſſet aperto .
 Namque improvifo vibratuſ ab æthere fulgor
 Cum ſonitu venit , & ruere omnia viſa repente , 525
 Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor .
 Suspiciunt : iterum , atque iterum fragor intonat ingens .
 Arma inter nubem cæli in regione ſerena
 Per ſudum rutilare vident , & pulſa tonare .
 Obſtupere animis alii ; ſed Troiuſ heros 530
 Agnovit ſonitum , & Divæ promiſſa parentis .
 Tum memorat : ne vero , hoſpes , ne quære profeſto ,
 Quem caſum portenta ferant : ego poſcor Olympo .
 Hoc ſignum cecinit miſſurum Diva creatrix ,
 Si bellum ingrueret ; Vulcaniaque arma per auras 535
 Laturam auxilio .
 Heu , quantæ miſeris cædeſ Laurentibuſ iſtant !

Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volves,
Thybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant. 540

Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque larem, parvosque Penates
Lætus adit, mactant lætas de more bibentes,
Evandrus pariter, pariter Trojana juvenus. 545
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, sægnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.

Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Juppiter annos! 560
Qualis eram, quum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda; 565
Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo: neque finitimo Mezentius unquam,
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset 570
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.

At vos , o Superi , & Divûm tu maxime rector
 Juppiter , Arcadii quæso miserescite regis ,
 Et patrias audite preces . si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi , si fata reservant , 575
 Si visurus eum vivo , & venturus in unum ,
 Vitam oro : patiar quemvis durare laborem .
 Sin aliquem infandum casum , Fortuna , minaris ;
 Nunc o , nunc liceat crudelem abrumpere vitam ,
 Dum curæ ambiguae , dum spes incerta futuri , 580
 Dum te , care puer , mea sera & sola voluptas ,
 Complexu teneo : gravior ne nuntius aures
 Vulneret . hæc genitor digressu dicta supremo
 Fundebat : famuli collapsum in tecta ferebant .
 Jamque adeo exierat portis equitatus apertis : 585
 Æneas inter primos & fidus Achates :
 Inde alii Trojæ procures . ipse agmine Pallas
 In medio , chlamyde & pictis conspectus in armis .
 Qualis , ubi Oceani perfusus Lucifer unda ,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes , 590
 Extulit os sacrum cœlo , tenebrasque resolvit .
 Stant pavidæ in muris matres , oculisque sequuntur
 Pulveream nubem , & fulgentes ære catervas .
 Olli per dumos , qua proxima meta viarum ,
 Armati tendunt . it clamor , & agmine facto 595
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum .
 Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem ,
 Relligione patrum late sacer : undique colles
 Inclusere cavi , & nigra nemus abiete cingunt .
 Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos , 600
 Arvorum pecorisque Deo lucumque diemque ,
 Qui primi fines aliquando habuere Latinos .
 Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis , celsoque omnis de colle videri
 Jam poterat legio , & latis tendebat in arvis . 605

Huc pater Æneas, & bello læta Juventus,
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.

At Venus ætherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reduc̃ta
Ut procul egelido secretum flumine vidit, 610
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
En, perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit: 615
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis & tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus, & brachia versat
Terribilem cristis galeam flammisque vomentem, 620
Fariferumque ensem, lorica ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis, cum cæcula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Hastamque & clypei non enarrabile textum. 625

Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro 630
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lanibere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas 635
Conseffu caveæ, magnis Circenibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatiusque seni, Curibusque severis.
Post idem inter se posito certamine reges

Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes 640
 Stabant, & casa jungebant fœdera porca.
 Haud procul inde, citæ Metium in diversa quadrigæ
 Distulerant, (at tu dicis, Albane, maneres!)
 Raprabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per silvam, & sparfi rorabant sanguine vepres. 645
 Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
 Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
 Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 Aspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles, 650
 Et fluvium vinclis innaret Clælia ruptis.
 In summo custos Tarpejæ Manlius arcis
 Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 Atque hic auratis volitans argenteus anser 645
 Porticibus Gallos in limine adesse canebat:
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
 Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
 Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
 Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla 650
 Auro innectuntur. duo quisque Alpina coruscant
 Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exsultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
 Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem 655
 Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et seclerum pœnas, & te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem:
 Secretosque pios: his dantem jura Catonem. 660
 Hæc inter tumidi late maris ibat imago
 Aurea; sed fluctu spumabant carula cano:
 Et circum argento clari delphines in orbem

Æquora verrebant caudis , æstumque secabant .
 In medio classes æratas , Actia bella 665
 Cernere erat : totumque instructo Marte videres
 Fervere Leucaten , auroque effulgere fluctus .
 Hinc Augustus agens Italos in prælia Caesar
 Cum patribus , Populoque , Penatibus , & magnis Dīs ,
 Stans celsa in puppi : geminas cui tempora flammæ 670
 Lætæ vomunt , patriumque aperitur vertice fidus .
 Parte alia ventis , & Dīs Agrippa secundis
 Arduus agmen agens : cui belli insigne superbum ,
 Tempora navali fulgent rostrata corona .
 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis 675
 Victor ab Auroræ populis & littore rubro
 Ægyptum , viresque Orientis , & ultima secum
 Bactra vehit ; sequiturque (nefas) Ægyptia conjux .
 Una omnes ruere , ac totum spumare reductis
 Convulsum remis rostrisque tridentibus æquor . 680
 Alta petunt : pelago credas innare revulsas
 Cycladas , aut montes concurrere montibus altos .
 Tanta mole viri turritis puppibus instant .
 Stuppea flamma manu , telisque volatile ferrum
 Spargitur ; arva nova Neptunia cæde rubescunt . 685
 Regina in mediis patrio vocat agmina fistro :
 Necdum etiam geminos a tergo respicit angues .
 Omnigenumque Deum monstra & latrator Anubis .
 Contra Neptunum & Venerem , contraque Minervam
 Tela tenent . sævit medio in cermamine Mavors 690
 Cœlatus ferro , tristesque ex æthere Diræ ;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla :
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello .
 Atius hæc cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper : omnis eo terrore Ægyptus , & Indi , 695
 Omnis Arabs , omnes vertebant terga Sabæi .
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis

Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes :
 Illam inter cædes pallentem morte futura
 Fecerat Ignipotens undis & Japyge ferri : 710
 Contra autem magno mœrentem corpore Nilum ,
 Pendentemque sinus & tota velle vocantem
 Cœruleum in gremium latebrosaue flumina victos .
 At Cæsar, triplici investus Romana triumpho
 Mœnia, Dīs Italis votum immortale sacrabat 715
 Maxima tercentum totam delubra per urbem .
 Lætitia ludisque viæ plausuque fremebant :
 Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ :
 Ante aras terram cæsi stravere juvenci .
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi, 720
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes ,
 Quam variæ linguis, habitu tam vestis & armis .
 Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros ,
 Hic Lelegas, Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 Finxerat . Euphrates ibat jam mollior undis ,
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis ;
 Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes .
 Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet; 730
 Attollens humero famamque & fata nepotum .

LIBER OCTAVUS EXPLICIT.

LIBER NONUS.

Nisus &

Euryalus .

Virg. *Æneid*, Lib. IX. v. 230.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER IX.

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
 Irim de cœlo misit Saturnia Juno
 Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
 Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
 Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
 Turne, quod optanti Divum promittere nemo
 Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
 Æneas, urbe & sociis & classe relicta,
 Sceptra Palatini sedemque petit Evandri.
 Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes: 10
 Lydorumque manum, & collectos armat agrestes.
 Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
 Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
 Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis;
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15
 Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
 Sustulit, & tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
 Tempestas? medium video discedere cœlum, 20
 Palantesque polo stellas. sequor omina tanta,
 Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
 Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
 Multa deos orans; oneravitque æthera votis.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
 Dives equum, dives pictæ vestis & auri.
 Messapus primas acies, postrema coercent

Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus :
 [Vertitur arma tenens , & toto vertice supra est] .
 Ceu septem surgens sedatis amnibus altus 30
 Per tacitum Ganges , aut pingui flumine Nilus ,
 Quum refluit campis , & jam se condidit alveo .
 Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
 Prospiciunt Teucris , ac tenebras insurgere campis .
 Primus ab adversa conclamat mole Caius : 35
 Quis globus , o cives , caligine volvitur atra !
 Ferte citi ferrum , date tela , scandite muros .
 Hostis adest , eja . ingenti clamore per omnes
 Condunt se Teucris portas , & mœnia complent .
 Namque ita discedens præceperat optimus armis 40
 Æneas : si qua interea Fortuna fuisset ,
 Neu struere auderent aciem , neu credere campo :
 Castra modo , & tutos servarent aggere muros .
 Ergo , etsi conferre manum pudor iraque monstrat ,
 Objiciunt portas tamen , & præcepta facessunt , 45
 Armatique cavis exspectant turribus hostem .
 Turnus , ut ante volans tardum præcesserat agmen ,
 Viginti lætis equitum comitatus , & urbi
 Improvisus adest : maculis quem Thracius albis
 Portat equus , cristaque tegit galea aurea rubra . 50
 Ecquis erit mecum , juvenes , qui primus in hostem ?
 En , ait . Et jaculum adtorquens emittit in auras ,
 Principium pugnae , & campo sese arduus infert .
 Clamore excipiunt socii , fremituque sequuntur
 Horrisono : Teucrûm mirantur inertia corda ; 55
 Non æquo dare se campo , non obvia ferre
 Arma viros , sed castra fovere . huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros , aditumque per avia quærit .
 Ac veluti pleno lupo insidiatus ovili ,
 Quum fremit ad caulas , ventos perpeffus & imbres , 60
 Nocte super media ; tuti sub matribus agni

Balatum exercent : ille asper & improbus ira
 Sævit in absentes : collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies , & sicca sanguine fauces .
 Haud aliter Rutulo , muros & castra tuenti , 65
 Ignescunt iræ : duris dolor ossibus ardet ;
 Qua tentet ratione aditus , & qua via clausos
 Excutiat Teucros vallo , atque effundat in æquor .

Classem , quæ lateri castrorum adjuncta latebat ,
 Aggeribus septam circum & fluvialibus undis , 70
 Invadit : sociosque incendia poscit ovantes :
 Atque manum pinu flagranti fervidus implet :
 Tum verò incumbunt ; urget præsentia Turni :
 Atque omnis facibus pabes accingitur atris .
 Diripuerunt focos : piceum fert fumida lumen 75
 Tæda , & commixtam Vulcanus ad astra favillam .

Quis Deus , o Musæ , tam sæva incendia Teucris
 Avertit ? tantos ratibus quis depulit ignes ?
 Dicite . prisca fides factò , sed fama perennis .
 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
 Æneas classem , & pelagi petere alta parabat ;
 Ipsa Deum fertur genitrix Berecynthia , magnum
 Vocibus his adfata Jovem : Da , nate , petenti ,
 Quod tua cara parens domito te poscit Olympo .
 Pinea silva mihi multos dilecta per annos , 85
 Lucus in arce fuit summa , quo sacra ferebant ,
 Nigranti picea trabibusque obscurus acernis :
 Has ego Dardanio juveni , quum classis egeret ,
 Lata dedi : nunc sollicitam timor anxius angit .
 Solve metus , atque hoc precibus sine posse parentem , 90
 Neu cursu quassata ullo , neu turbine venti
 Vincantur . prosit nostris in montibus ortas .
 Filius huic contra , torquet qui sidera mundi :
 O . genitrix , quo fata vocas ? aut quid peris istis ?
 Mortalinæ manu factæ immortale carinæ 95

Fas habeant? certusque incerta pericula Iustree

Æneas? cui tanta Deo permissa potestas?

Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt

Ausonios, olim quæcumque evaserit undis,

Dardaniumque ducem Laurentia viderit arva, 100

Mortalem eripiam formam, magnique jubebo

Æquoris esse deas: quales Nereia Doro

Et Galatea secant spumantem pectore pontum.

Dixerat: idque ratum Stygii per flamina fratris

Per pice torrentes atraque voraginis ripas 105

Adnuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ

Debita complerant, quum Turni injuria matrem

Admonuit ratibus sacris depellere tædas.

Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens 110

Visus ab aurora cælum transcurrere nimbus,

Idæique chori: tum vox horrenda per auras

Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:

Ne trepidate meas, Teucris, defendere naves,

Neve armate manus: maria ante exurere Turno, 115

Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutæ,

Ite, Deæ pelagi; Genitrix jubet. Et sua quæque

Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,

Delphinumque modo demersis æquora rostris

Ima petunt. hinc virgineæ (mirabile monstrum) 120

[Quot prius æratæ steterant ad littora proræ,]

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Obstupere animi Rutulis: conterritus ipse

Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis

Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125

At non audaci cessit fiducia Turno:

Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

Trojanos hæc monstra petunt: his Juppiter ipse

Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes

Exspectant Rutulos . ergo maria invia Teucris , 130
 Nec spes ulla fugæ : rerum pars altera adempta est :
 Terra autem in nostris manibus : tot millia gentes
 Arma ferunt Italæ . nil me fatalia terrent .
 Si qua Phryges præ se jactant responsa Deorum .
 Sat fatis Venerique datum , tetigere quod arva 135
 Fertilis Ausoniæ Troes . sunt & mea contra
 Fata mihi , ferro sceleratam exscindere gentem ,
 Conjuge prærepta : nec solos tangit Atridas
 Iste dolor , solisque licet capere arma Mycenis .
 Sed periisse semel satis est . peccare fuisset 140
 Ante satis , penitus modo non genus omne perosos
 Feminæ : quibus hæc mediæ fiducia valli ,
 Fossarumque moræ , lethi discrimina parva ,
 Dant animos . at non viderunt mœnia Trojæ
 Neptuni fabricata manu confidere in ignes ? 145
 Sed vos , o lecti , ferro quis scindere vallum
 Apparat , & mecum invadit trepidantia castra ?
 Non armis mihi Vulcani , non mille carinis
 Est opus in Teucros . addant se protinus omnes
 Etrusci socios : tenebras & inertia farta 150
 Palladii , cæsis summæ custodibus arcis ,
 Ne timeant ; nec equi cæca condemur in alvo ?
 Luce , palam certum est igni circumdare muros .
 Haud sibi cum Danaïs rem faxo & pube Pelasga
 Esse putent , decimum quos distulit Hector in annum . 155
 Nunc adeo , melior quoniam pars acta diei ,
 Quod superest , læti bene gestis corpora rebus
 Procurate , viri ; & pugnam sperate parari .
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo , & mœnia cingere flammis . 160
 Bis septem , Rutulo muros qui milite servant ,
 Delecti ; ast illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis juvenes auroque corusci :

Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos. 165

Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.

Hæc super e vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt: 170

Tela gerunt. instant Mnestheus acerque Sereftus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.

Omnis per muros legio, sortita periculum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est. 175

Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
Et juxta comes Eurialus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma; 180

Ora puer prima signans intonsa juvenia.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dî ne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique Deus sit dira cupido? 185

Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.

Lumina rara micant: somno vinoque sepulti
Procubuerunt: silent late loca. percipe porro, 190
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.

Ænean acciri omnes populusque patresque
Exposcant; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt, (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo 195

Posse viam ad muros & mœnia Pallantea.

Obstupuit magno laudum percussus amore

Euryalus ; simul his ardentem adfatur amicum :
Mene igitur socium summis adjungere rebus ,
Nise , fugis ? solum te in tanta pericula mittam ? 200
Non ita me genitor bellis adsuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudit : nec tecum talia gessi ,
Magnanimum Ænean & fata extrema secutus .
Est hic , est animus lucis contemptor , & istum 205
Qui vita bene credat emi , quo tendis , honorem .

Nisus ad hæc : Equidem de te nil tale verebar :
Nec fas : non . ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter , aut quicumque oculis hæc aspicit æquis .
Sed si quis , quæ multa vides discrimine tali , 210
Si quis in adversum rapiat casusve Deusve ,
Te superesse velim : tua vita dignior ætas .
Sit , qui me raptum pugna , pretiove redemptum
Mandet humo solita : aut , si qua id Fortuna vetabit ,
Absenti ferat inferias , decoretque sepulcro : 215
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris :
Quæ te sola , puer , multis e matribus ausa ,
Persequitur , magni nec mœnia curat Acestæ .
Ille autem : Causas nequicquam nectis inanes ,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit . 220
Acceleremus , ait . vigiles simul excitat . illi
Succedunt , servantque vices : statione relicta
Ipse comes Niso graditur , regemque requirunt .

Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas , & corda oblita laborum , 225
Ductores Teucrûm primi , delecta juvenus ,
Consilium summis regni de rebus habebant ,
Quid facerent , quisve Æneæ jam nuntius esset :
Stant longis adnixi astis , & scuta tenentes ,
Castrorum & campi medio . tum Nisus & una 230
Euryalus confestim alacres admittier orant :

Rem magnam, pretiumque moræ fore, primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
 Æncadæ: neve hæc nostris spectentur ab annis, 235
 Quæ ferimus, Rutuli somno vinoque soluti
 Procubuere. locum infidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur. si Fortuna permittitis uti, 240
 Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
 Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
 Adfore cerneris: nec nos via fallit euntes.
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem. 245
 Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Quum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
 Pectora. sic memorans, humeros dextrasque tenebat 250
 Amborum, & vultum lacrimis atque ora rigabat:
 Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
 Præmia posse reat solvi? pulcherrima primum
 Dî moresque dabunt vestri: tum cetera reddet
 Acutum pius Æneas, atque integer ævi 255
 Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
 Imo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penates,
 Assaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ,
 Obtestor. quæcumque mihi fortuna fidesque est, 260
 In vestris pono gremiis. revocate parentem;
 Reddite conspectum. nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfectæ atque aspera signis
 Pocula; devicta genitor quæ cepit Arisba:
 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
 Contigerit victori, & prædæ ducere sortem;
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipsum illum clypeum cristasque rubentes 270
 Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
 Præterea bis sex genitor lætissima matrum
 Corpora captivosque dabit, suaque omnibus arma:
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas 275
 Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
 Accipio, & comitem casus complector in omnes.
 Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
 Seu pacem, seu bella geram; tibi maxima rerum
 Verborumque fides. contra quem talia fatur 280
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit: tantum Fortuna secunda
 Aut adversa cadat. sed te super omnia dona
 Unum oro: genitrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est,
 Inque salutatam linquo; nox & tua testis
 Dexterâ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ. 290
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnes. percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas: ante omnes pulcher Iulus:
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur: 295
 Spondeo digna tuis ingentibus omnia cæptis.
 Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creusæ
 Solum defuerit; nec partum gratia talem
 Parva manet; casus factum quicumque sequentur.

Per caput hoc juro , per quod pater ante solebat : 303
 Quæ tibi polliceor reduci , rebusque secundis ,
 Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt .

Sic ait illacrimans : humero simul exuit ensem
 Auratum , mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius , atque habilem vagina aptarat eburna . 305
 Dat Niso Mnestheus pellem , horrentisque leonis
 Exuvias : galeam fidus permutat Aletes .

Protinus armati incedunt : quos omnis euntes
 Primorum manus ad portas juvenumque senumque
 Prosequitur votis . nec non & pulcher Iulus , 310
 Ante annos animumque gerens curamque virilem ,
 Multa patri portanda dabat mandata ; sed auræ
 Omnia discerpunt , & nubibus irrita donant .

Egressi superant fossas , noctisque per umbram
 Castra inimica petunt , multis tamen ante fucuri 315
 Exitio . passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident , arrectos littore currus ,
 Inter lora rotasque viros ; simul arma jacere ,
 Vina simul . prior Hyrtacides sic ore locutus :

Euryale , audendum dextra . nunc ipsa vocat res . 320
 Hac iter est . tu ne qua manus se attollere nobis
 A tergo possit , custodi , & consule longe .
 Hæc ego vasta dabo , & lato te limite ducam ;
 Sic memorat , vocemque premit ; simul ense superbum
 Rhamnetem aggreditur , qui forte tapetibus altis 325
 Exstructus toto proflabat pectore somnum ;
 Rex idem , & regi Turno gratissimus augur :
 Sed non augurio potuit depellere pestem .

Tres juxta famulos temere inter tela jacentes ,
 Armigerumque Remi premit , aurigamque sub ipsis 330
 Nactus equis ; ferroque secat pendentia colla .
 Tum caput ipsi aufert domino , truncumque reliquit
 Sanguine singultantem : atro tepefacta cruore

Terra torique madent, nec non Lamyrumque Lamumque,
 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte 335
 Luserat, insignis facie, multoque jacebat
 Membra Deo victus: felix, si protinus illum
 Aquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans

(Suadet enim vesana fames) manditque trahitque 340
 Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.

Nec minor Euryali cades. incensus & ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Hebesumque subit Rhætumque Abarimque
 Ignaros; Rhætum vigilantem, & cuncta videntem; 345
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui continus ense
 Condidit adsurgenti, & multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mixta
 Vina refert moriens. hic furto fervidus instat. 350

Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, & religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breviter quum talia Nisus,
 (Sensit enim nimia cade atque cupidine ferri)
 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355

Pœnarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 Quæ mittit dona, hospitio quum jungeret absens,
 Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
 Post mortem bello Rutuli pugnamque potiti.

Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram 365
 Induit. excedunt castris, & tuta capeffunt.

Interea præmissi equites ex urbe Latina,

Cetera dum legio campis instructa moratur,
 Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370
 Jamque propinquabant castris, murosque subibant.
 Quam procul hos laevo flectentes limite cernunt:
 Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
 Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
 State, viri. quæ causa viæ? quive estis in armis?
 Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra:
 Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
 Objiciunt equites sese ad divortia nota
 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant. 380
 Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
 Horrida, quam densi complerant undique sentes:
 Rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum. 385
 Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
 Atque lacus; qui post Albæ de nomine dicti
 Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Ut stetit & frustra absentem respexit amicum:
 Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
 Quave sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvæ, simul & vestigia retro
 Observata legit, dumisque silentibus errat:
 Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus; quum clamor ad aures 395
 Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
 Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit, & conantem plurima frustra,
 Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inserat, & pulchram properet per vulnera mortem?

Ocius adducto torquens hastile lacerto ,
 Suspiciens altam Lunam , & sic voce precatur :
 Tu , Dea , tu præsens nostro succurre labori ,
 Astrorum decus , & nemorum Latonia custos ; 405
 Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit , si qua ipse meis venatibus auxi ,
 Suspendive tholo , aut sacra ad fastigia fixi :
 Hunc sine me turbare globum , & rege tela per auras .
 Dixerat : & toto connixus corpore , ferrum 410
 Conjicit . hasta volans noctis diverberat umbras ,
 Et venit adversi in tergum Sulmonis , ibique
 Frangitur , ac fisso transit præcordia ligno .
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus , & longis singultibus ilia pulsat . 415
 Diverſi circumſpiciunt . hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure ;
 Dum trepidant , iit hasta Tago per tempus utrumque
 Stridens , trajectoque hæſit tepefacta cerebro .
 Scævit atrox Volſcens , nec teli conſpicit usquam 420
 Auſtorem , nec quo ſe ardens immittere poſſit .
 Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
 Persolves amborum , inquit : ſimul enſe recluſo
 Ibat in Euryalum . tum vero exterritus , amens
 Conclamat Niſus : nec ſe celare tenebris 425
 Amplius , aut tantum potuit perferre dolorem :
 Me , me (adſum qui feci) in me convertite ferrum ,
 O Rutuli . mea fraus omnis ; nihil iſte nec auſus ,
 Nec potuit : cælum hoc & conſcia fidera reſtor .
 Tantum infelicem nimium dilexit amicum . 430
 Talia dicta dabat : ſed viribus enſis adaſtus
 Transadigit coſtas , & candida pectora rumpit .
 Volvitur Euryalus letho , pulchroſque per artus
 It eruor , inque humeros cervix collapſa recumbit .
 Purpureus veluti quum flos ſuccisus aratro 435

Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.

At Nisus ruit in medios solumque per omnes
Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerari hostes, hinc cominus atque hinc
proturbant. instat non secius, ac rotat ensem 441

Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.

Tum super exanimem sese projecit amicum,
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit. 445

Fornunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:

Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores præda Rutuli spoliisque potiti, 450
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.

Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsanguis, & primis una tot cæde peremtis,

Sarranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem 455

Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.

Agnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460

Jam sole infuso, jam rebus luce relictis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,

Suscitat, æratasque acies in prælia cogit:

Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.

Quin ipsa arrectis (visu mirabile) in hastis 465

Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali & Nisi.

Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem, (nam dextera cingitur anni)

Ingentesque tenent fossas, & turribus altis, 470
 Stant mæsti : simul ora virûm præfixa movebant
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo .
 Interea pavidam volitans pennata per urbem
 Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur aures
 Euryali . at subitus miseræ calor ossa reliquit. 475
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, & femineo ululatu,
 Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 Prima petit. non illa virûm, non illa pericli,
 Telorumve memor : cælum dehinc questibus implet : 480
 Hunc ego te, Euryale, aspicio ? tune ille senectæ
 Sera meæ requies, potuisti linquere solam
 Crudelis ? nec te, sub tanta pericula missum,
 Adfari extremum miseræ data copia matri ?
 Heu, terra ignota canibus date præda Latinis, 485
 Alitibusque jaces ! nec te tua funera mater
 Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
 Veste regens ; tibi quam noctes festina diesque
 Urgebam, & tela curas solabar aniles.
 Quo sequar ? aut quæ nunc artus avulsaque membra, 490
 Et funus lacerum tellus habet ? hoc mihi de te,
 Nate, refers ? hoc sum terraque marique secuta ?
 Figite me, si qua est pietas ; in me omnia tela
 Conjicite, o Rutuli . me primam absumite ferro.
 Aut tu, magne pater Divûm, miserere, tuoque 495
 Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo :
 Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
 Hoc fletu concussi animi, mæstusque per omnes
 It gemitus : torpent infractæ ad prælia vires .
 Illam incendentes luctus Idæus, & Actor, 500
 Ilionei monitu, & multum lacrimantis Iuli,
 Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
 At tuba terribilem sonitum procul ære canora

Increpuit . sequitur clamor cœlumque remugit .
 Accelerant acta pariter testudine Volsci , 505
 Et fossas implere parant ac vellere vallum .
 Quarunt pars aditum , & scalis adscendere muros ;
 Qua rara est acies , interlucetque corona
 Non tam spissa viris . telorum effundere contra
 Omne genus Teucris , ac duris detrudere contis , 510
 Adsueti longo muros defendere bello .
 Saxa quoque infestoolvebant pondere , si qua
 Possent tectam aciem perrumpere : quum tamen omnes
 Ferre libet subter densa testudine casus .
 Nec jam sufficiunt . nam qua globus imminet ingens , 515
 Immanem Teucris molem volventque ruuntque :
 Quæ stravit Rutulos late , armorumque resolvit
 Tegmina . nec curant cæco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli , sed pellere vallo
 Missilibus certant . 520
 Parte alia horrendus visu quassabat Etruscum
 Pinum , & fumiferos infert Mezentius ignes .
 At Messapus equum dominitor , Neptunia proles ,
 Rescindit vallum , & scalas in mœnia poscit .
 Vos , o Calliope , precor adspirare canenti ; 525
 Quas ibi tunc ferro strages , quæ funera Turnus
 Ediderit : quem quisque virum demiserit Orco ;
 Et mecum ingentes oras evolvite belli .
 Et meministis enim , Divæ , & memorare potestis .
 Turris erat vasto suspectu , & pontibus altis , 530
 Opportuna loco : summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali , summaque evertere opum vi
 Certabant : Troes contra defendere saxi ,
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras .
 Princeps ardentem conjecit lampada Turnus , 535
 Et flammam adfixit lateri , quæ plurima vento
 Corripuit tabulas , & postibus hæsit adæsis .

Turbati trepidare intrus, frustraue malorum
 Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt
 In partem, quæ peste caret, tum pondere turris 540
 Procubuit subito & cælum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram immani mole secuta,
 Confixique suis telis, & pectora duro
 Transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor,
 Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor, 545
 Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
 Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
 Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
 Isque ubi se Turni media inter millia vidit;
 Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas. 550
 Ut fera, quæ densa venantum septa corona
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit & saltu supra venabula fertur:
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
 Irruit; &, qua tela videt densissima, tendit. 555
 At pedibus longe melior Lycus inter & hostes,
 Inter & arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere recta manu, sociûmque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens, 560
 Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
 Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
 Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
 Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor
 Tollitur. invadunt, & fossas aggere complent.
 Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.
 Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portæ subeuntem, ignesque ferentem; 570
 Emathiona Liger, Corinæum sternit Asylas:

Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta.
 Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
 Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
 Et Sagarim, & summis stante in pro turribus Idan: 575
 Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillæ
 Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit. ergo alis adlapsa sagitta,
 Et lævo adfixa est lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animæ lethali vulnere rumpit. 580
 stabat in egregiis Arcentis filius armis;
 Pictus acu clamydem, & ferrugine clarus Hibera,
 Insignis facie: genitor quem miserat Arcæus,
 Eductum Martis luco, Symæthia circum
 Flumina: pinguis ubi & placabilis ara Palici. 585
 Stridentem fundam, positis Mezentiis hastis,
 Ipse ter adducta circum caput egit habena;
 Et media adversi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
 Tum primum bello celere intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
 Ascanius, fortemque manu fuisse Numanum,
 Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu 595
 Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
 Ibat, & ingentem sese clamore ferebat:
 Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 Bis capti Phryges, & morti prætere muros?
 En, qui nostra sibi bello connubia poscunt! 600
 Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
 Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulißes,
 Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
 Deferimus, sævoque gelu duramus & undis:
 Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant: 650

Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque assueta Juventus
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello,
 Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
 Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus 610
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus, semperque recentes
 Comportare juvat prædas, & vivere rapto.
 Vobis picta croco & fulgenti murice vestis,
 Desidia cordi; juvat indulgere choreis: 615
 Et tunicae manicas, & habent redimicula mitræ.
 O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma; ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
 Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris
 Idææ. finite arma viris, & cedite ferro. 620

Talia jactantem dictis, ac dira canentem
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
 Intendit telum, diversaque brachia ducens
 Constitit ante Jovem supplex per vota precatus:
 Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 625
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
 Audiit & cœli Genitor de parte serena 630
 Intonuit lævum: sonat una fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta,
 Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
 Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis:
 Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt. 635
 Hoc tantum Ascanius. Teucris clamore sequuntur,
 Lætitiæque fremunt, animosque ad sidera tollunt.

Ætherea tum forte plaga crinitus Apollo,
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat,

Nube sedens , atque his victorem affatur Iulum : 640
 Maeste nova virtute puer , sic itur ad astra ;
 Dis genite , & geniture Deos . jure omnia bella
 Gente sub Assaraci fato ventura resident ,
 Nec te Troja capit . simul hæc effatus , ab alto
 Æthere se mittit , spirantes dimover auras , 645
 Ascaniumque petit . formam tum vertitur oris
 Antiquum in Buten . hic Dardanio Anchisæ
 Armiger ante fuit , fidusque ad limina custos .
 Tum comitem Ascanio pater addidit . ibat Apollo
 Omnia longævo similis , vocemque coloremque 650
 Et crines albos ; & sæva sonoribus arma :
 Atque his ardentem dictis affatur Iulum :
 Sic satis , Æneide , telis impune Numanum
 Oppetisse tuis . primam hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem , & paribus non invidet armis . 655
 Cetera parce , puer , bello . sic orsus Apollo
 Mortales medio adspectus sermone reliquit ,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram .
 Agnovere Deum proceres divinaque tela
 Dardanidæ , pharetramque fuga sensere sonantem . 660
 Ergo avidum pugnae , dictis ac numine Phœbi ,
 Ascanium prohibent : ipsi in certamina rursus
 Succedunt , animasque in aperta pericula mittunt .
 It clamor totis per propugnacula muris :
 Intendunt acres arcus , amentaque torquent . 665
 Sternitur omne solum telis ; tum scuta , cavæque
 Dant sonitum fluctu galeæ : pugna aspera surgit .
 Quantus ab occasu veniens pluvialibus Hædis
 Verberat imber humum ; quam multa grandine nimbi
 In vada præcipitant ; quum Juppiter horridus Austris 670
 Torquet aquosam hiemem & cælo cava nubila rumpit .
 Pandarus & Birtas , Idæo Alcanore creti ,
 Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera

Abietibus juvenes patriis & montibus æquos ,
 Portam , quæ ducis imperio commissa , recludunt 675
 Freti armis , ultroque invitant mœnibus hostem .
 Ipsi intus dextra ac læva pro turribus astant
 Armati ferro , & cristis capita alta corusci :
 Quales aeris liquentia flumina circum ,
 Sive Padi ripis , Athesim seu propter amœnum , 680
 Consurgunt geminæ quercus , intonsaque cœlo
 Attollunt capita , & sublimi vertice nutant .

Irrumpunt , aditus Ruruli ut videre patentes .
 Continuo Quercens , & pulcher Aquicolus armis ,
 Et præceps animi Tmarus & Mavortius Hæmon , 685
 Agminibus totis aut versi terga dedere ,
 Aut ipse portæ posuere in limine vitam .
 Tum magis increscunt animis discordibus iræ ,
 Et jam collecti Troes glomerantur eodem ,
 Et conferre manum , & procurrere longius audent . 690

Ductori Turno , diversa in parte furenti ,
 Turbantique viros , perfertur nuntius , hostem
 Fervere cæde nova , & portas præbere patentes .
 Deserit inceptum , atque immani concitus ira
 Dardaniam ruit ad portam , fratresque superbos : 695
 Et primum Antiphaten , is enim se primus agebat ,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti ,
 Conjecto sternit jaculo . volat Itala cornus
 Aera per tenuem , stomachoque infixâ sub altum
 Pectus abit : reddit specus atri vulneris undam 700
 Spumantem , & fixo ferrum in pulmone tepescit .

Tum Meropem atque Erymantha manu , tum sternit
 Aphidnum :

Tum Bitian ardentem oculis , animisque frementem ,
 Non jaculo : neque enim jaculo vitam ille dedisset :
 Sed magnum stridens contorta phalarica venit , 705
 Fulminis acta modo , quam nec duo taurea terga ,

Nec duplici squama lorica fidelis & auro
 Sustinuit : collapsa ruunt immania membra .
 Dat tellus gemitum , & clypeum super intonat ingens .
 Qualis in Euboico Bajarum littore quondam 710
 Saxea pila cadit ; magnis quam molibus ante
 Constructam ponto jaciunt : sic illa ruinam
 Prona trahit , penitusque vadis illisa recumbit .
 Miscent se maria , & nigrae attolluntur arenae ,
 Tum sonitu Prochyta alta tremit , durumque cubile 715
 Inarime Jovis imperiis imposita Typhæo .

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 Addidit , & stimulos acres sub pectore vertit :
 Immisitque fugam Teucris , atrumque timorem .
 Undique conveniunt ; quoniam data copia pugnae , 720
 Bellatorque animo Deus incidit .
 Pandarus , ut fuso germanum corpore cernit ,
 Et quo sit Fortuna loco , qui casus agat res ,
 Portam vi multa converso cardine torquet
 Obnixus latis humeris , multosque suorum 725
 Mœnibus exclusos duro in certamine linquit :
 Ast alios secum includit recipitque ruentes .
 Demens ! qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit irrumpentem , ultroque incluserit urbi :
 Immanem veluti pecora inter inertia tigrim . 730
 Continuo nova lux oculis offulsit , & arma
 Horrendum sonuere : tremunt in vertice cristæ
 Sanguineæ , clypeoque micantia fulmina mittunt :
 Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
 Turbati subito Æneadæ . tum Pandarus ingens 735
 Emicat , & mortis fraternæ fervidus ira
 Effatur : Non hæc dotalis regia Amatae ,
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum .
 Castra inimica vides : nulla hinc exire potestas .
 Olli subridens sedato pectore Turnus ; 740

Incipe , si qua animo virtus , & consere dextram :
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem .
 Dixerat . ille rudem nodis & cortice crudo
 Intorquet summis annixus viribus hastam .
 Excepere auræ vulnus ; (Saturnia Juno 745
 Detorsit veniens) portæque infigitur hasta .
 At non hoc telum , mea quod vi dextera versat ,
 Effugies : neque enim is teli nec vulneris auctor .
 Sic ait , & sublatum alte consurgit in ensem ,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Dividit , impubesque immani vulnere malas .
 Fit sonus ; ingenti concussa est pondere tellus .
 Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens : atque illi partibus æquis
 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit . 755
 Diffugiunt versi trepida formidine Troes .
 Et , si continuo victorem ea cura subisset ,
 Rumpere claustra manu sociosque immittere portis ,
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset .
 Sed furor ardentem cædisque insana cupido 760
 Egit in adversos .
 Principio Phalerim , & succiso poplite Gygen
 Excipit : hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergum . Juno vires animumque ministrat .
 Addit Halym comitem , & confixa Phegea parma ; 765
 Ignaros deinde in muris Martemque cientes
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque ,
 Lyncea tendentem contra , sociosque vocantem ,
 Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
 Occupat : huic uno dejectum comminus ictu 770
 Cum galea longe jacuit caput . inde ferarum
 Vastatorem Amycum , quo non felicior alter
 Ungere tela manu , ferrumque armare veneno :
 Et Clytium Æoliden , & amicum Crethea Musis ;

Crethea Musarum comitem , cui carmina semper 775
 Et citharæ cordi , numerosque intendere nervis :
 Semper equos , atque arma virum , pugnasque canebat .
 Tandem ductores , audita cæde sucrum ,
 Conveniunt Teucri , Mnestheus acerque Sereftus ;
 Palantesque vident socios , hostemque receptum . 780
 Et Mnestheus : Quo deinde fugam ? quo tenditis ? inquit .
 Quos alios muros , quæ jam ultra mœnia habetis ?
 Unus homo , & vestris , o cives , undique septus
 Aggeribus , tantas strages impune per urbem
 Ediderit ? juvenum primos tot miserit Orco ? 785
 Non infelicis patriæ veterumque Deorum ,
 Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque ?
 Talibus accensi firmantur , & agmine denso
 Consistunt . Turnus paullatim excedere pugna ,
 Et fluvium petere , ac partem , quæ cingitur amni . 790
 Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno ,
 Et glomerare manum : ceu saxum turba leonem
 Quum telis premit infensis : at territus ille ,
 Asper , acerba tuens , retro redit : & neque terga
 Ira dare aut virtus patitur : nec tendere contra 795
 Ille , quidem hoc cupiens , poris est per tela virosque .
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Improperata refert , & mens exæstuat ira .
 Quin etiam bis tum medios invaserat hostes :
 Bis conversa fuga per muros agmina vertit . 800
 Sed manus e castris propere coit omnis in unum :
 Nec contra vires audet Saturnia Juno
 Sufficere : aeriam cælo nam Juppiter Irim
 Demisit , germanæ haud mollia jussa ferentem ;
 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis , 805
 Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum ,
 Nec dextra valet : injectis sic undique telis
 Obruitur . strepit assiduo cava tempora circum

Tinnitu galea , & saxis solida æra fatiscunt ;
Discussæque jubæ capiti : nec sufficit umbo 812
Ictibus : ingeminant hastis & Troes & ipse
Fulmineus Mnestheus . tum toto corpore sudor
Liquitur , & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit : fessos quatit æger anhelitus artus .
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis 815
In fluvium dedit . ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem , ac mollibus extulit undis ;
Et lætum sociis abluta cæde remisit .

LIBER NONUS EXPLICIT.

LIBER DECIMUS.

Conciliumque vocat.

Virg. *Æneid.* Lib. X. v. 2.

JOHN R. DECEMBER

JOHN R. DECEMBER

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER X.

P Anditur interea domus omnipotentis Olympi,
 Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
 Sideream in sedem : terras unde arduus omnes ,
 Castraque Dardanidum aspectat , populosque Latinos .
 Confidunt rectis bipatientibus . incipit ipse : 5
 Calicolæ magni , quianam sententia vobis
 Versa retro , tantumque animis certatis iniquis ?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris .
 Quæ contra vetitum discordia ? quis metus aut hos
 Aut hos arma sequi , ferrumque laceßere suavit ? 10
 Adveniet justum pugnæ (ne arcessite) tempus ,
 Quum fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum atque Alpes immitteret apertas :
 Tum certare odiis , tum res rapuisse licebit .
 Nunc finite ; & placitum lati componite fœdus . 15
 Juppiter hæc paucis , at non Venus aurea contra
 Pauca refert .
 O Pater , o hominum Divûmque æterna potestas ;
 (Namque aliud quid sit , quod jam implorare queamus ?)
 Cernis ut insultent Rutuli Turnusque feratur 20
 Per medios insignis equis , tumidusque secundo
 Marte ruat ? non clausa tegunt jam mœnia Teucros :
 Quin intra portas , atque ipsis prælia miscent
 Aggeribus murorum , & inundant sanguine fossæ .
 Æneas ignarus abest . numquamne levare 25
 Obsidione fines ? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Trojæ , nec non exercitus alter :

Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
 Tydides . equidem (credo) mea vulnera restant ;
 Et tua progenies mortalia demoror arma . 30
 Si sine pace tua , atque invito numine Troes
 Italiam petiere ; luant peccata , neque illos
 Juveris auxilio . fin tot responsa secuti ,
 Quæ Superi Manesque dabant ; cur nunc tua quisquam
 Vertere iussa potest ? aut cur nova condere fata ? 35
 Quid reperam exustas Erycino in littore classes ?
 Quid tempestatum regem , ventosque furentes
 Æolia excitos ? aut actam nubibus Irim ?
 Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
 Sors rerum , movet , & superis immissa repente 40
 Aleto , medias Italum bacchata per urbes .
 Nil super imperio moveor : speravimus ista ,
 Dum Fortuna fuit : vincant , quos vincere mavis .
 Si nulla est regio , Teucris quam det tua conjux
 Dura ; per eversæ , genitor , fumantia Trojæ 45
 Excidia obtestor ; liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium , liceat superesse nepotem .
 Æneas sane ignotis jactetur in undis ;
 Et , quamcumque viam dederit Fortuna , sequatur .
 Hunc tegere , & diræ valeam subducere pugnæ . 50
 Est Amathus , est celsa mihi Paphus atque Cythera ,
 Idaliæque domus . positis inglorius armis
 Exigat hic ævum . magna ditione iubeto
 Carthago premat Ausoniam . nihil urbibus inde
 Obstabit Tyriis . quid pestem evadere belli 55
 Juvit , & Argolicos medium fugisse per ignes ?
 Torque maris , vastæque exhausta pericula terræ ,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quarunt ?
 Non satius cineres patriæ insedisse supremos ,
 Atque solum , quo Troja fuit ? Xanthum & Simoenta
 Redde , oro , miseris : iterumque revolvere casus

Da , pater , Iliacos Teucris . Tum regia Juno
 Acta furore gravi : Quid me alta silentia cogis
 Rumpere , & obductum verbis vulgare dolorem ?
 Ænean hominum quisquam Divûmque subegit 65
 Bella sequi , aut hostem regi se inferre Latino ?
 Italiam fatis petiit auctoribus : esto :
 Cassandræ impulsus furiis . num linquere castra
 Hortati sumus , aut vitam committere ventis ?
 Num puero summam belli , num credere muros ? 70
 Tyrrhenamve fidem , aut gentes agitare quietas ?
 Quis Deus in fraudem , quæ dura potentia nostri
 Egit ? ubi hic Juno , demissave nubibus Iris ?
 Indignum est , Italos Trojam circumdare flammis
 Nascentem , & patria Turnum consistere terra , 75
 Cui Pilumnus avus , cui Diva Venilia mater .
 Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis ?
 Arva aliena jugo premere , atque avertere prædas ?
 Quid soceros legere , & gremiis abducere pactas ?
 Pacem orare manu , præfigere puppibus arma ? 80
 Tu potes Ænean manibus subducere Grajûm ,
 Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes :
 Et potes in totidem classem convertere Nymphas .
 Nos aliquid Rutulos contra juvisse , nefandum est ?
 Æneas ignarus abest : ignarus & absit . 85
 Est Paphus , Idaliûmque tibi , sunt alta Cythera .
 Quid gravidam bellis urbem , & corda aspera tentas ?
 Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
 Conamur ? nos ? an miseros qui Troas Achivis
 Objecit ? quæ causa fuit consurgere in arma 90
 Europamque Asiamque , & fœdera solve re furto ?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter ?
 Aut ego tela dedi , fovive cupidine bella ?
 Tunc decuit metuisse tuis : nunc sera querelis
 Haud justis assurgis , & irrita jurgia jactas . 95

Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
 Cælicolæ assensu vario, ceu flamina prima,
 Quum deprensa fremunt silvis, & cæca volutant
 Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

Tum Pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100
 Infit, eo dicente Deum domus alta filescit,
 Et tremefacta solo tellus; filet arduus æther:
 Tum Zephyri posuere: premit placida æquora pontus.
 Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris 105
 Haud licitum; nec vestra capit discordia finem;
 Quæ cuique est Fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusve fuit, nullo discrimine habebo:
 Seu facis Italum castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Trojæ monitisque finistris. 110
 Nec Rutulos solvo, sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent, rex Juppiter omnibus idem.
 Fata viam invenient, Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes, atraque voragine ripas
 Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi, solio tum Juppiter aureo
 Surgit, Cælicolæ medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
 At legio Æneadum vallis obseffa tenetur, 120
 Nec spes ulla fugæ, miseri stant turribus altis
 Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
 Afius Imbrafides, Hicetaoniusque Thymætes,
 Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
 Prima acies, hos germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto connixus corpore saxum,
 Haud partem exiguum montis, Lyrnessius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.

Hi jaculis , illi certant defendere saxis , 130
 Molirique ignem , nervoque aprare sagittas .
 Ipse inter medios , Veneris justissima cura ,
 Dardanius caput , ecce , puer detectus honestum ,
 Qualis gemma micat , fulvum quæ dividit aurum ,
 Aut collo decus , aut capiti : vel quale per artem 135
 Inclusum buxo , aut Oricia terebintho
 Lucet ebur : fusos cervix cui lactea crines
 Accipit , & molli subnectit circulus auro .
 Te quoque magnanimæ viderunt , Ismare , gentes
 Vulnera dirigere , & calamos armare veneno , 140
 Mæonia generose domo : ubi pingua culta
 Exercentque viri , Pactolusque irrigat auro .
 Affuit & Mnestheus , quem pulsi pristina Turni
 Aggere murorum sublimem gloria tollit ;
 Et Capys : hinc nomen Campanæ ducitur urbi . 145

Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant : media Æneas freta nocte secabat .
 Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis ,
 Regem adit , & regi memorat nomenque genusque ;
 Quidve petat , quidque ipse ferat , Mezentius arma 150
 Quæ sibi conciliet , violentaque pectora Turni ,
 Edocet : humanis quæ fit fiducia rebus
 Admonet ; immiscetque preces . haud fit mora , Tarchon
 Jungit opes , fœdusque ferit : tum libera fatis
 Classem conscendit jussis gens Lydia Divûm , 155
 Externo commissa duci . Æneia puppis
 Prima tenet , rostro Phrygios subjuncta leones :
 Imminet Ida super , profugis gratissima Teucris .
 Hic magnus sedet Æneas , secumque volutat
 Eventus belli varios : Pallasque sinistro 160
 Affixus lateri jam quærit sidera , opacæ
 Noctis inter , jam quæ passus terraque marique .

Pandite nunc Helicon , Deæ , cantusque movete ;

Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165
 Massicus arata princeps secat æquora Tigri:
 Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
 Quique urbem liquere Cosas: queis tela sagittæ,
 Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
 Una torvus Abas, huic totum insignibus armis 170
 Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli juvenes: ast ilva trecentos
 Insula, inexhaustis Calybum generosa metallis.
 Tertius, ille hominum Divûmque interpres Asylas, 175
 Cui pecudum fibræ, cœli cui fidera parent,
 Et linguæ volucrum, & prasagi fulminis ignes,
 Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
 Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ:
 Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur, 180
 Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
 Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
 Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis,
 Et Pyrgi veteres, intempestæque Gravisçæ.
 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
 Transferim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo,
 Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
 Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
 Namque ferunt, luctu Cycnum Phaethontis amati.
 Populeas inter frondes, umbramque sororum 190
 Dum canit, & mœstum Musa solatur amorem,
 Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linquentem terras, & fidera voce sequentem.
 Filius, æquales comitatus classe catervas,
 Ingentem remis Centaurum promover: ille 195
 Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
 Arduus, & longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris ,
 Fatidicæ Mantus , & Tusci filius amnis ,
 Qui muros matrisque dedit tibi , Mantua , nomen , 200
 Mantua dives avis , sed non genus omnibus unum .
 Gens illi triplex , populi sub gente quaterni :
 Ipsa caput populis : Tusco de sanguine vires .

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat ,
 Quos patre Benaco velatus arundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in æquora pinu .
 It gravis Auletes , centenaque arbore fluctus
 Verberat assurgens : spumant vada marmore verso .
 Hunc vehit immanis Triton , & cærule concha
 Exterrens freta : cui laterum tenuis hispida nanti 210
 Frons hominem præfert , in pristina definit alvus :
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda .
 Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojæ , & campos salis ære secabant .

Jamque dies cælo concesserat : almaque curru 215
 Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum :
 Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
 Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat .
 Atque illi medio in spatio chorus , ecce , suarum
 Occurrit comitum : Nymphæ (quas alma Cybele 220
 Numen habere maris , Nymphasque e navibus esse
 Jusserat) innabant pariter , fluctusque secabant ,
 Quot prius æratæ steterant ad littora proræ .
 Agnoscunt longe regem , lustrantque choreis .
 Quarum , quæ fandi doctissima , Cymodocea 225
 Pone sequens dextra puppim tenet , ipsaque dorso
 Eminent , ac læva tacitis subremigat undis .
 Tum sic ignarum alloquitur : Vigilasne , Deum gens ,
 Ænea ? vigila , & velis immitte rudentes .

Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus , 230
 Nunc pelagi Nymphæ , classis tua . perfidus ut nos

Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat ;
 Rupimus invitæ tua vincula , teque per æquor
 Quærimus . hanc genitrix faciem miserata refecit ,
 Et dedit esse Deas , ævumque agitare sub undis . 235

At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentes Marte Latinos .
 Jam loca jussa tenet forti permixtus Etrusco
 Arcas eques . medias illis opponere turmas ,
 Ne castris jungant , certa est sententia Turno . 240
 Surge age , & Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma jube , & clypeum cape ; quem dedit ipse
 Inviictum Ignipotens , atque oras ambiit auro .
 Crastina lux , mea si non irrita dicta putaris ,
 Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos . 245

Dixerat : & dextra discedens impulit altam ,
 Haud ignara modi , puppim . fugit illa per undas
 Ocyor & jaculo , & ventos æquante sagitta .
 Inde aliæ celerant cursus . stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades : animos tamen omine tollit . 250
 Tum breviter supera aspectans convexa precatur :
 Alma parens Idæa Deûm , cui Dindyma cordi ,
 Turrigeræque urbes , bijugique ad frena leones ;
 Tu mihi nunc pugnae princeps , tu rite propinques
 Augurium , Phrygibusque adsis pede , Diva , secundo . 255

Tantum effatus : & interea revoluta ruebat
 Matura jam luce dies , noctemque fugarat .
 Principio sociis edicit , signa sequantur ,
 Atque animos aptent armis , pugnaeque parent se .
 Jamque in conspectu Teucros habet , & sua castra , 260
 Stans celsa in puppi : clypeum tum deinde sinistra
 Extulit ardentem . clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidæ e muris . spes addita suscitât iras .
 Tela manu jaciunt : quales sub nubibus atris
 Strymonis dant signa grues , atque æthera tranant 265

Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.

At Rutulo Regi ducibusque ea mira videri

Ausoniis; donec versas ad littora puppes

Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270

Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:

Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ

Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:

Ille fitim morbosque ferens mortalibus ægris

Nascitur, & lævo contristat lumine cælum. 275

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit

Littora præcipere, & venientes pellerè terra.

(Ultero animos tollit dictis, atque increpat ultro:)

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:

In manibus Mars ipse, viri. nunc conjugis esto 280

Quisque suæ rectique memor: nunc magna referto

Facta patrum, laudes. ultro occurramus ad undam

Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.

Audentes Fortuna juvat.

Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra, 285

Vel quibus obsessos possit concedere muros.

Interea Æneas socios de puppibus altis

Pontibus exponit: multi servare recursus

Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:

Per remos alii. speculatus littora Tarcon, 290

Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,

Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu;

Advertit subito proras, sociosque precatur:

Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis:

Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295

Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.

Frangere nec tali puppim statione recuso;

Arrepta tellure semel. quæ talia postquam

Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,

Spumantesque rates arvis inferre Latinis: 300
 Donec rostra tenent ficcum, & sedere carinæ
 Omnes innocuæ, sed non puppis tua, Tarchon.
 Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigar,
 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis: 305
 Fragmina remorum quos & fluitantia transtra
 Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.
 Signa canunt. primus turmas invasit agrestes 310
 Æneas, omen pugnæ; stravitque Latinos,
 Occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Ænean petit. huic gladio perque ærea suta,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre perempta, 315
 Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
 Quod licuit parvo. nec longe Cissea durum,
 Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
 Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
 Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus, 320
 Alcidæ comes, usque graves quum terra labores
 Præbuit. ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
 Inrorquens jaculum clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 Dum sequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon, 325
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres;
 Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 Progenies, septem numero, septenaque tela
 Conjiciunt. partim galea clypeoque resultant 330
 Irrita; deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. fidum Æneas affatur Achaten:
 Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra

Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Grajūm
 Iliacis campis . tum magnam corripit hastam , 335
 Et jactit . illa volans clypei transverberat ara
 Mæonis , & thoraca simul cum pectore rumpit .
 Huic frater subit Alcanor , fratremque ruentem
 Sustentat dextra : trajecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit , servatque cruenta tenorem : 340
 Dexteræque ex humero nervis moribunda pependit .
 Tum Numitor , jaculo fratris de corpore rapto ,
 Æneam petiit : sed non & figere contra
 Est licitum , magnique femur perstrinxit Achata .
 Hic Curibus , fidens primævo corpore , Clausus 345
 Advenit , & rigida Dryopen ferit eminus hasta ,
 Sub mentum graviter pressa , pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit trajecto gutture : at ille
 Fronte ferit terram , & crassum vomit ore cruorem .
 Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema , 350
 Et tres , quos Idas pater & patria Ismara mittit ,
 Per varios sternit casus . accurrit Halæsus ,
 Auruncæque manus : subit & Neptunia proles ,
 Insignis Messapus equis : expellere tendunt
 Nunc hi , nunc illi : certatur limine in ipso 355
 Ausoniæ . magno discordes æthere venti
 Prælia ceu tollunt , animis & viribus æquis .
 Non ipsi inter se , non nubila , non mare cedunt :
 Anceps pugna diu : stant obnixa omnia contra .
 Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ 360
 Concurrunt : hæret pede pes , densusque viro vir .
 At parte ex alia , qua saxa rotantia late
 Impulerat torrens , arbusta que diruta ripis ,
 Arcadas , insuetos acies inferre pedestres ,
 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci , 365
 Aspera queis natura loci dimittere quando
 Suasit equos ; unum quod rebus restat egenis ,

Nunc prece , nunc dictis virtutem accendit amaris :
 Quo fugitis , socii ? per vos , & fortia facta ,
 Per ducis Evandri nomen , devictaque bella , 370
 Spemque meam , patriæ quæ nunc subit æmula laudis ;
 Fidite ne pedibus . ferro rumpenda per hostes
 Est via , qua globus ille virum densissimus urget :
 Hac vos , & Pallanta ducem patria alta reposcit .
 Numina nulla premunt : mortali urgemur ab hoste 375
 Mortales : totidem vobis animæque manusque .
 Ecce , maris magno claudit nos objice pontus :
 Deest jam terra fugæ . pelagus Trojamne petemus ?
 Hæc ait , & medius densos prorumpit in hostes .
 Obvius huic primum , fatis adductus iniquis , 380
 Fit Lagus : hunc , magno vellit dum pondere saxum ,
 Intorto figit telo , discrimina costis
 Per medium qua spina dedit : hastamque recepat
 Ossibus hærentem . quem non super occupat Hisbo ,
 Ille quidem hoc sperans : nam Pallas ante ruentem , 385
 Dum furit incautum crudeli morte sodalis ,
 Excipit , atque ensem tumido in pulmone recondit .
 Hinc Sthenelum petit , & Rhœti de gente vetusta
 Anchemolum , thalamos ausum incestare novercæ ,
 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis , 390
 Daucia Laride , Thymberque , simillima proles ,
 Indiscreta suis , gratusque parentibus error .
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas :
 Nam tibi , Thymbre , caput Evandrius abstulit ensis :
 Te decisa suum , Laride , dextera quærit : 395
 Semianimesque micant digiti , ferrumque retractant .
 Arcadas accensos monitu , & præclara tuentes
 Facta viri , mixtus dolor & pudor armat in hostes .
 Tum Pallas , bijugis fugientem Rhœtea præter
 Traiecit . hoc spatium , tantumque moræ fuit Ilo : 400
 Ilo namque procul validam direxerat hastam :

Quam medius Rhæteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut optato, ventis æstate coortis, 405
 Dispersa immittit silvis incendia pastor:
 Correptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Vulcania campos;
 Ille sedens victor flammæ despectat ovantes.
 Non aliter socium virtus coit omnis in unum: 410
 Teque juvat, Palla, sed bellis acer Halesus
 Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
 Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque dispergit cerebro permixta cruento.
 Fata canens silvis genitor celarat Halesum;
 Ut senior letho canentia lumina solvit.
 Injecere manum Parca, telisque sacrarunt
 Evandri. quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
 Hoc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
 Audiit ille Deus: dum texit Imaona Halesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci;
 Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis.
 Extremi addensant acies: nec turba moveri
 Tela manusque finit. hinc Pallas instat & urget,
 Hinc contra Lausus (nec multum discrepat ætas)
 Egregii formæ; sed quis fortuna negarat 435

In patriam reditus . ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi :
 Mox illos sua fata manent majore sub hoste .
 Interea Soror alma monet succurrere Lauso
 Turnum ; qui volucris curru medium secatur agmen . 440
 Ut vidit socios : Tempus desistere pugnae .
 Solus ego in Pallanta feror ; soli mihi Pallas
 Debetur : cuperem ipse parens spectator adesset .
 Hæc ait ; & socii cesserunt æquore jussu .
 At Rutulum abscessu juvenis , tum jussa superba 445
 Miratus , stupet in Turno , corpusque per ingens
 Lumina volvit , obitque truci procul omnia visu .
 Talibus & dictis it contra dicta tyranni :
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis ,
 Aut letho insigni . sorti pater æquus utrique est . 450
 Tolle minas . fatus medium procedit in æquor .
 Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis .
 Defiluit Turnus bijugis : pedes apparat ire
 Comminus . utque leo , specula quum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in prælia taurum , 455
 Advolat ; haud alia est Turni venientis imago .
 Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ ,
 Ire prior Pallas , si qua fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus ; magnumque ita ad æthera fatur :
 Per patris hospitium , & mensas , quas advena adisti ,
 Te precor , Alcide , cœptis ingentibus adsis :
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta ,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni .
 Audiit Alcides juvenem , magnumque sub imo
 Corde premit gemitum , lacrymasque effudit inanes . 465
 Tum genitor natum dictis affatur amicis :
 Stat sua cuique dies : breve & irreparabile tempus
 Omnibus est vitæ : sed famam extendere factis ,
 Hoc virtutis opus . Trojæ sub mœnibus altis

Tot gnati cecidere Deūm : quin occidit una 470
 Sarpedon , mea progenies . & jam sua Turnum
 Fata vocant , metasque dati pervenit ad ævi .
 Sic ait , atque oculos Rutulorum rejicit arvis .
 At Pallas magnis emittit viribus hastam ,
 Vaginaque cava fulgentem diripit ense . 475

Illa volans , humeri surgunt qua tegmina summa ,
 Incidit , atque viam clypei molita per oras ,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni .

Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
 In Pallanta diu librans jacet , atque ita fatur : 480

Aspice , num mage sit nostrum penetrabile telum .
 Dixerat ; at clypeum , tot ferri terga , tot æris ,
 Quum pellis toties obeat circumdata tauri ,
 Vibranti medium cuspis transverberat ictu ,
 Loricæque moras , & pectus perforat ingens . 485

Hle rapit calidum frustra de vulnere telum :
 Una eademque via sanguisque animusque sequuntur .
 Corruit in vulnus : sonitum super arma dedere :
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento .

Quem Turnus super assistens : 490

Arcades , hæc , inquit , memores mea dicta referte
 Evandro . qualem meruit , Pallanta remitto .
 Quisquis honos tumuli , quicquid solamen humandi est ,
 Largior . haud illi stabunt Æneia parvo

Hospitia . & laevo pressit pede , talia fatus ; 495

Exanimem , rapiens immania pondera baltei ,
 Impressumque nefas : una sub nocte jugali
 Cæsa manus juvenum fœde , thalamique cruenti :

Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro :
 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus . 500

Nescia mens hominum fati sortisque futura ,
 Et servare modum rebus sublata secundis .

Turno tempus erit , magno quum optaverit emptum

Intraſtum Pallanta, & quum ſpolia iſta diemque
 Oderit. at ſocii multo gemitu lacrymiſque 505
 Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.

O dolor atque decus magnum rediture parenti;
 Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
 Quum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos!

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor, 510
 Advolat Æneæ, tenui discrimine lethi
 Eſſe ſuos: tempus verſis ſuccurrere Teucris.

Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
 Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis 515
 Omnia ſunt oculis; menſæ, quas advena primas
 Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
 Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Uſens,
 Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat ſanguine flammæ. 520

Inde Mago procul infensam contenderat haſtam;
 Ille aſtu ſubit: at tremebunda ſupervolat haſta;
 Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
 Per patrios manes, per ſpes ſurgentis Iuli,
 Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique. 525
 Eſt domus alta: jacent penitus deſoſſa talenta
 Cælati argenti: ſunt auri pondera facti,
 Infectique mihi. non hic victoria Teucrum
 Vertitur; haud anima una dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Æneas contra cui talia reddit: 530

Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
 Gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
 Hoc patris Anchisæ manes, hoc ſentit Iulus.
 Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa. 535
 Cervice orantis capulo tenus applicat enſem.

Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviaque ſacerdos,

Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 Totus collucens veste, atque insignibus armis.
 Quem congressus agit campo, lapsumque superflans 540
 Immolat, ingentique umbra regit. arma Sereftus
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
 Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus
 Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umbro,
 Dardanides contra furit: Anxuris ense sinistram, 545
 Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
 Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
 Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat;
 Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
 Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis, 550
 Silvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
 Obvius ardenti sese obtulit. ille reducta,
 Loricam clypeiue ingens onus impedit hasta.
 Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
 Dicere deturbat terræ; truncumque tepentem 555
 Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
 Istic nunc, metuende, jace. non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
 Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
 Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent. 560
 Protinus Antæum & Lucan, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt, 565
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Jovis quum fulmina contra
 Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
 Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
 Ut semel intepuit mucro. quin ecce Nyphæi 570
 Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit:

Atque illi longe gradientem, & dira frementem
 Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.

Interea bijugis infert se Lucagus albis 575

In medios, fraterque Liger: sed frater habenis
 Fleat equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
 Haud tulit Æneas tanto fervore furescentes:
 Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.

Cui Liger: 580

Non Diomedis equos, nec currus cernis Achillei,
 Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
 His dabitur terris. vesano talia late
 Dicta volant Ligeri: sed non & Troius heros.
 Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem. 585
 Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
 Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
 Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clypei: tum lævum perforat inguen,
 Excussus curru moribundus volvitur arvis. 590

Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.
 Ipse rotis saliens juga deseris. hæc ita fatus
 Arripuit bijugos, frater tendebat inermes 595
 Infelix palmas, curru delapsus eodem.

Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
 Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
 Dicta dabas. morere, & fratrem ne desere frater. 600
 Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
 More furens. tandem erumpunt, & castra relinquunt
 Ascanius puer, & nequicquam obsessa juvenus. 605

Junonem interea compellat Juppiter ultro :
 O germana mihi atque eadem gratissima conjux ,
 Ut rebare , Venus (nec te sententia fallit)
 Trojanas sustentat opes ; non vivida bello
 Dextra viris , animusque ferox , patiensque pericli . 610
 Cui Juno submissa : Quid , o pulcherrime conjux ,
 Sollicitas ægram , & tua tristia dicta timentem ?
 Si mihi , quæ quondam fuerat , quamque esse decebat ,
 Vis in amore foret ; non hoc mihi namque negares ,
 Omnipotens ; quin & pugnae subducere Turnum , 615
 Et Dauno possem incolumem servare parenti .
 Nunc pereat , Teucrisque pio det sanguine pœnas .
 Ille tamen nostra deducit origine nomen .
 Pilumnusque illi quartus pater : & tua larga
 Sæpe manu , multisque oneravit limina donis . 620
 Cui Rex ætherei breviter sic fatur Olympi :
 Si mora præsentis lethi tempusque caduco
 Oratur juveni , meque hoc ita ponere sentis ;
 Tolle fuga Turnum , atque instantibus eripe fati .
 Hæcenus indulgisse vacat . sin altior istis 625
 Sub precibus venia ulla latet , totumque moveri
 Mutarive putas bellum ; spes pascis inanes .
 Et Juno adlacrimans : Quid si , quod voce gravaris ,
 Mente dares ; atque hæc Turno rata vita maneret ?
 Nunc manet insontem gravis exitus : aut ego veri 630
 Vana feror . quod ut o potius formidine falsa
 Ludar , & in melius tua , qui potes , orsa reflectas !
 Hæc ubi dicta dedit , cælo se protinus alto
 Misit , agens hiemem nimbo succincta per auras :
 Iliacamque aciem , & Laurentia castra petivit . 635
 Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis ; clypeumque jubasque
 Divini assimulat capitis : dat inania verba ,

Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis. 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas læta ante acies exultat imago.
 Irritatque virum telis, & voce laceffit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
 Credidit: atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos;
 Hac dabitur dextra tellus quæsitæ per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
 Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
 Expositis stabat scalis, & ponte parato;
 Qua rex Clusinis advectus Osinius oris. 655
 Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
 Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat:
 Exsuperatque moras, & pontes transfilit altos.
 Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,
 Avulsamque rapit revoluta per æquora navem. 660
 Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
 Obvia multa virum demittit corpora morti.
 Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
 Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
 Quum Turnum medio interea fert æquore turbo. 665
 Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
 Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, & tales voluisti expendere pœnas?
 Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducer?
 Laurentesne iterum muros aut castra videbo? 671
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma secati:
 Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?

Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
 Accipio. quid ago? aut quæ jam satis ima dehiscat
 Terra mihi? vos o potius miserescite, venti: 676
 In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtes:
 Quo neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
 Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc; 680
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens
 Induat, & crudum per costas exigat ensem:
 Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
 Curva petat; Teucrûmque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno 685
 Continuit, juvenemque animo miserata repressit.
 Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo:
 Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
 At Jovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes. 690
 Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
 Uni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
 Ille (velut rupes, vastum quæ prodit in æquor,
 Obvia ventorum furiis, expositaque ponto.
 Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque; 695
 Ipsa immota manens) prolem Dolicaonis Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
 Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
 Succiso volvi segnem finit; armaque Lauso 700
 Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
 Nec non Evanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
 Æqualem comitemque: una quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, & face pragnans
 Cisseis regina Parin creat: urbe paterna 705
 Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis

Aëus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silva
 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est, 710
 Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos.
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus:
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant.
 Haud aliter, iustæ quibus est Mezentius iræ,
 Non ulli est animus stricto concurrere ferro: 715
 Missilibus longe & vasto clamore lacesunt,
 Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
 Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Grajus homo; infectos linquens profugus himenæos: 720
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro:
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
 Suadet enim vesana fames, si forte fugacem
 Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
 Gaudet hians immane, comasque arrexerit, & hæret 726
 Visceribus super incumbens: lavit improba teter
 Ora cruor:
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes:
 Sternitur infelix Acron, & calcibus atram 730
 Tundit humum expirans, infraçtaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
 Obvius adversoque occurrit, seseque viro vir
 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis. 735
 Tum super abjectum posito pede nixus & hasta:
 Pars belli haud temnenda, viri, jacer altus Orodes.
 Conclamant socii lætum Præana secuti.
 Ille autem expirans: Non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum latabere: te quoque fata 740
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.

Ad quem subridens mixta Mezentius ira ;
Nunc morere . ast de me Divûm pater atque hominum rex
Viderit . hoc dicens eduxit corpore telum .

Olli dura quies oculos & ferreus urget 745
Somnus , in æternam clauduntur lumina noctem .

Cædicus Alcathoum obtruncat , Sacrator Hydaspen ,
Partheniumque Rapo , & prædorum viribus Orsen ;
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Erichaten ;
Illum infrenis equi lapsu tellure jacentem , 750
Hunc peditem pedes . & Lycius processerat Argis :
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit : Authronium Salius , Saliumque Nealces ,
Insignis jaculo & longe fallente fagitta .

Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors 755
Funera : cadebant pariter pariterque ruebant
Victores victique : neque his fuga nota , neque illis .
Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum , & tantos mortalibus esse labores .

Hinc Venus , hinc contra spectat Saturnia Juno : 760
Pallida Tisiphone media inter millia sævit .

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo : quam magnus Orion ,
Quum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam sciendens , humero supereminet undas ; 765
Aut summis referens annosam montibus ornum ,
Ingrediturque solo , & caput inter nubila condit :
Talis se vastis infert Mezentius armis .

Huic contra Æneas , speculatus in agmine longo ,
Obvius ire parat . manet imperterritus ille , 770
Hostem magnanimum opperiens , & molle sua stat :
Atque oculis spatium emensus , quantum satis hastæ :
Dextra mihi Deus , & telum quod missile libro ,
Nunc adsint : voveo prædonis corpore raptis
Iadutum spoliis ipsum te , Lause , tropæum 775

Æneæ . dixit , stridentemque eminus hastam
 Injicit : illa volans clypeo est excussa , proculque
 Egregium Antorem latus inter & ilia figit :
 Herculis Antorem comitem , qui missus ab Argis
 Hæserat Evandro , atque Itala consederat urbe . 780

Sternitur infelix alieno vulnere , cœlumque
 Aspicit , & dulces moriens reminiscitur Argos .
 Tum pius Æneas hastam jacet : illa per orbem
 Ære cavum triplici , per linea terga , tribusque
 Transiit intextum tauris opus , imaque sedit 785
 Inguine , sed vires haud pertulit . ocyus ensem
 Æneas , viso Tyrrheni sanguine lætus ,
 Eripit a femine , & trepidanti fervidus instat .

Ingemuit cari graviter genitoris amore ,
 Ut vidit , Lausus ; lacrymæque per ora volutz . 790
 Hic mortis duræ casum , tuaque optima facta ,
 (Si qua fidem tanto est operi latura vetustas)
 Non equidem nec te , juvenis memorande , silebo .
 Ille pedem referens , & inutilis , inque ligatus
 Cedebat , clypeoque inimicum hastile trahebat . 795
 Proripuit juvenis , seseque immiscuit armis :
 Jamque assurgentis dextra plagamque ferentis
 Æneæ subiit mucronem , ipsumque morando
 Sustinuit . socii magno clamore sequuntur ;
 Dum genitor nati parma protectus abiret : 800
 Telaque conjiciunt , proturbantque eminus hostem
 Missilibus . furit Æneas , rectusque tenet se .

Ac velut , effusa si quando grandine nimbi
 Præcipitant , omnis campis diffugit arator ,
 Omnis & agricola , & tuta latet arce viator , 805
 Aut amnis ripis , aut alti fornice saxi ,
 Dum pluit in terris ; ut possit , sole reducto ,
 Exercere diem : sic obrutus undique telis
 Æneas nubem belli , dum detonet , omnem

Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur: 810
 Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
 Fallit te incautum pietas tua. nec minus ille
 Exultat demens. sævæ jamque altius iræ
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
 Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensem 815
 Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
 Transiit & parmam mucro levia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
 Implevitque sinum sanguis, tum vita per auras
 Concessit mæsta ad manes, corpusque reliquit. 820
 At vero ut vultum vidit morientis & ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris,
 Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit,
 Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.
 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
 Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
 Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum
 Manibus & cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
 Æneæ magni dextra cadis. increpat ultro 830
 Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
 Sanguine turpantem comtos de more capillos.
 Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
 Vulnere ficebat lymphis, corpusque levabat
 Arboris acclinis trunco. procul ærea ramis 835
 Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
 Stant læti circum juvenes, ipse æger, anhelans
 Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
 Qui revocent, mæstique ferant mandata parentis. 840
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
 Agnovit longe gemitum præsaga mali mens,

Canitiem multo deformat pulvere , & ambas
 Ad cælum tendit palmas , & corpore inhæret. 845
 Tantane me tenuit vivendi , nate , voluptas ,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextræ ,
 Quem genui ? tuane hæc genitor per vulnera servor ,
 Morte tua vivens ? heu , nunc misero mihi demum
 Exsilium infelix ! nunc alte vulnus adauctum ! 850
 Idem ego , nate , tuum maculavi crimine nomen ,
 Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis .
 Debueram patriæ pœnas , odiisque meorum :
 Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem .
 Nunc vivo , neque adhuc homines lucemque relinquo : 855
 Sed linquam . simul hoc dicens attollit in ægrum
 Se femur ; & , quamquam vis alto vulnere tardat ,
 Haud dejectus , equum duci jubet . hoc decus illi ,
 Hoc solamen erat : bellis hoc victor abibat
 Omnibus . adloquitur mærentem , & talibus infit . 860
 Rhœbe , diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
 Viximus : aut hodie victor spolia illa cruenta ,
 Et caput Æneæ referes , Lausque dolorum
 Ultor eris mecum : aut , aperit si nulla viam vis ,
 Occumbes pariter . neque enim , fortissime , credo 865
 Jussa aliena pati , & dominos dignabere Teucros .
 Dixit , & exceptus tergo consueta locavit
 Membra , manusque ambas jaculis oneravit acutis ;
 Ære caput fulgens , cristaque hirsutus equina .
 Sic cursum in medios rapidus dedit . æstuat ingens 870
 Imo in corde pudor , mixtoque insania luctu ,
 (Et Furiis agitatus amor , & conscia virtus ,)
 Atque hic Ænean magna ter voce vocavit .
 Æneas agnovit enim , lætusque precatur :
 Sic pater ille Deum faciat , sic altus Apollo , 875
 Incipias conferre manum .
 Tantum effatus , & infesta subit obviis hasta .

Ille autem : quid me erepto , sævissime , nato
 Terres ? hæc via sola fuit , qua perdere posses . 882
 Nec mortem horremus , nec Divum parcimus ulli .
 Desine . jam venio moriturus , & hæc tibi porto
 Dona prius . dixit , telumque intorsit in hostem :
 Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
 Ingenti gyro , sed sustinet aureus umbo . 885
 Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes ,
 Tela manu jaciens : ter secum Troius heros
 Immanem ærato circumfert tegmine silvam .
 Inde ubi tot traxisse moras , tot spicula tædet
 Vellere , & urgetur pugna congressus iniqua : 890
 Multa movens animo , jam tandem erumpit , & inter
 Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam .
 Tollit se arrectum quadrupes , & calcibus auras
 Verberat , effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat , ejectoque incumbit cernuus armo . 895
 Clamore incendunt cælum Troesque Latinique .
 Advolat Æneas , vaginaque eripit ensem ,
 Et super hæc : Ubi nunc Mezentius acer , & illa
 Effera vis animi ? contra Tyrrhenus , ut auras
 Suspiciens hausit cælum , mentemque recepit : 900
 Hostis amare , quid increpitas , mortemque minaris ?
 Nullum in cæde nefas . nec sic ad prælia veni ,
 Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus .
 Unum hoc , per , si qua est victis venia hostibus , oro ;
 Corpus humo patiare regi . scio acerba meorum 905
 Circumstare odia : hunc (oro) defende furorem :
 Et me consortem nati concede sepulcro .
 Hæc loquitur , juguloque haud inscius accipit ensem ,
 Undantique animam diffundit in arma cruore .

LIBER DECIMUS EXPLICIT.

LIBER UNDECIMUS.

Graditur bellum ad crudele Camilla.
Virg. *Æneid.* Lib. XI. v. 535.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

500 N. 5TH ST. NEW YORK, N. Y.

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

1905

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER XI.

Oceanum interea surgens aurora reliquit.
 Æneas, quamquam & sociis dare tempus humanis
 Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
 Vota Deum primo victor solvebat Eo.
 Ingentem quercum decisis undique ramis 5
 Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
 Mezentis ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
 Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
 Perfossamque locis: clypeumque ex ære sinistra 10
 Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
 Maxima res effecta, viri. timor omnis abesto.
 Quod superest; hæc sunt spolia, & de rege superbo 15
 Primitiæ: manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate animis, & spe præsumite bellum:
 Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
 Annuerint Superi, pubemque educere castris, 20
 Impediat; segnesque metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terræ
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ire, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 Muneribus: mæstamque Evandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem

Abstulit atra dies , & funere merfit acerbo .

Sic ait illacrymans , recipitque ad limina gressum :
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Accates 30
Servabat senior : qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit ; sed non felicibus æque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno .
Circum omnis famulûmque manus , Trojanaque turba ,
Et mæstum Iliades crinem de more solutæ . 35

Ut vero Æneas foribus sese intulit altis ,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus , mæstoque immugit regia luctu .
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit , levique patens in pectore vulnus 40
Cuspidis Ausoniæ , lacrymis ita fatur obortis ,

Tene , inquit , miserande puer , quum læta veniret ,
Invidit Fortuna mihi , ne regna videres
Nostra , neque ad sedes victor veherere paternas ?
Non hæc Evandro de te promissa parenti 45
Discedens dederam : quum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium , metuensque moneret
Acres esse viros , cum dura prælia gente .
Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors & vota facit , cumulatque altaria donis . 50
Nos juvenem exanimum , & nil jam cœlestibus ullis
Debentem , vano mæsti comitamur honore ,
Infelix , nati funus crudele videbis .

Hi nostri reditus , expectarique triumphî ?
Hæc mea magna fides ? At non , Evandre , pudendis 55
Vulneribus pulsum aspicias : nec sospite dirum
Optabis nato funus pater . hei mihi , quantum
Præsidium Ausonia , & quantum tu perdis Iule !

Hæc ubi deflevit , tolli miserabile corpus
Imperat , & toto lectos ex agmine mittit 60
Mille viros , qui supremum comitentur honorem ,

Interfintque patris lacrymis; solatia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii crates, & molle feretrum
 Arbuteis texunt virgis, & vimine querno, 65
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem,
 Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi:
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit: 70
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tum geminas vestes, auroque ostroque rigentes
 Extulit Æneas: quas illi læta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, & tenui telas discreverat auro. 75
 Harum unam juveni supremum mæstus honorem
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu.
 Multaque præterea Laurentis præmia pugnae
 Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
 Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem. 80
 Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam:
 Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix ævo confectus Acætes, 85
 Pectora nunc fœdans pugnæ, nunc unguibus ora:
 Sternitur & toto projectus corpore terræ.
 Ducunt & Rutulæ perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus positus insignibus Æthon
 It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt: nam cetera Turnus
 Victor habet. tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur
 Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto: 95

Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
 Fata vocant . salve æternum mihi , maxume Palla ,
 Æternumque vale . nec plura effatus ad altos
 Tendeat muros , gressumque in castra ferebat .

Jamque oratores aderant ex urbe Latina , 100
 Velati ramis oleæ , veniamque rogantes ;

Corpora , per campos ferro quæ fusa jacebant ,
 Redderet , ac tumulo fineret succedere terræ ,
 Nullum cum victis certamen & æthere cassis :

Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis . 105

Quos bonus Æneas , haud aspernanda precantes ,
 Prosequitur venia , & verbis hæc insuper addit ;

Quænam vos tanto Fortuna indigna , Latini ,
 Implicuit bello , qui nos fugiatis amicos ?

Pacem me exanimis & Martis sorte peremptis 110
 Oratis ? equidem & vivis concedere vellem .

Nec veni , nisi fata locum sedemque dedissent :
 Nec bellum cum gente gero : rex nostra reliquit

Hospitia , & Turni potius se credidit armis .

Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti . 115

Si bellum finire manu , si pellere Teucros

Apparat ; his mecum decuit concurrere telis :

Vixet , cui vitam Deus aut sua dextra dedisset .

Nunc ite , & miseris supponite civibus ignem .

Dixerat Æneas . olli obstupere silentes ; 120

Conversique oculos inter se atque ora tenebant .

Tum senior semperque odiis & crimine Drances

Infensus juveni Turno sic ore vicissim

Orsa refert : O fama ingens , ingentior armis ,

Vir Trojane , quibus cælo te laudibus æquem ? 125

Justitiæne prius mirer , belline laborum ?

Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem :

Et te , si qua viam dederit Fortuna , Latino

Jungemus regi . quærat sibi fœdera Turnus .

Quin & fatales murorum attollere moles , 130
 Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit .
 Dixerat hæc , unoque omnes eadem ore fremebant .
 Bis senos pepigere dies , & pace sequestra
 Per silvas Teucris , mixtique impune Latini ,
 Erravere jugis . ferro sonat icta bipenni 135
 Fraxinus ; evertunt actas ad sidera pinus :
 Robora nec cuneis , & olentem scindere cedrum ,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos .
 Et jam Fama volans , tanti prænuncia luctus ,
 Evandrum , Evandrique domos & mœnia complet , 140
 Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat .
 Arcades ad portas ruere , & de more vetusto
 Funereas rapuere faces . lucet via longo
 Ordine flammæ , & late discriminat agros :
 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt 145
 Agmina . quæ postquam matres succedere tectis
 Viderunt , mæstam incendunt clamoribus urbem .
 At non Evandrum potis est vis ulla tenere :
 Sed venit in medios . feretro Pallanta reposito
 Procumbit super , atque hæret lacrymansque gemensque :
 Et via vix tandem voci laxata dolore est : 151
 Non hæc , o Palla , dederas promissa parenti ,
 Cautius ut sævo velles te credere Marti .
 Haud ignarus eram , quantum nova gloria in armis ,
 Et prædulce decus primo certamine posset . 155
 Primitiæ juvenis miseræ , bellique propinqui
 Dura rudimenta , & nulli exaudita Deorum
 Vota precesque meæ ! tuque , o sanctissima conjux ,
 Felix morte tua , neque in hunc servata dolorem !
 Contra ego vivendo vici mea fata , superstes 160
 Restarem ut genitor . Troium socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis ; animam ipse dedissem ,
 Atque hæc pompa domum me , non Pallanta , referret :

Nec vos arguerim, Teucrici, nec fœdera, nec, quas
 Junximus hospitio, dextras: sors ista senectæ 165
 Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
 Mors natum, casis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis: 171
 Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
 Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
 Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
 Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
 Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
 Quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus
 Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro, 180
 Nec fas: sed nato manes perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
 Constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
 More tulere patrum: subjectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
 Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos: ter mæstum funeris ignem
 Lustravere in equis, ululatusque ore dedere. 190
 Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
 It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
 Hinc alii spolia occisi derepta Latinis
 Conjiciunt igni; galeas, ensesque decoros,
 Frenaque, ferventesque rotas; pars munera nota, 195
 Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
 Multa boum circa mactantur corpora morti;

Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes : tum littore toto
 Ardentes spectant socios, semustaque servant 200
 Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
 Invertit cælum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus & miseri diversa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, & corpora partim
 Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim 205
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
 Cetera, confusæque ingentem cædis acervum,
 Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
 Certatim crebris collucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram: 210
 Mærentes alrum cinerem & confusa ruebant
 Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terræ.

Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini,
 Præcipuus fragor, & longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseræque nurus, hic cara sororum 215
 Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
 Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama trophæis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
 Ecce, super mæsti magna Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum: nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 Quærenda, aut pacem Trojano ad rege petendum. 230
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.

Fatalem Ænean manifesto numine ferri,
 Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 Imperio accitos, alta intra limina cogit. 235
 Olli convenere, flunntque ad regia plenis
 Tecta viis. sedet mediis & maxumus ævo,
 Et primus sceptris, haud lata fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
 Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo, tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit:
 Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
 Atque iter emensi casus superavimus omnes;
 Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus. 245
 Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Japygis arvis.
 Postquam introgressi, & coram data copia fandi;
 Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
 Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos. 250
 Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
 O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros, 255
 (Mitro ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
 Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus. scit triste Minervæ
 Sidus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus. 260
 Militia ex illa diversum ad littus adacti,
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 Exulat, Ætnæos vidit Cyclopes Uliſſes.
 Regna Neoptolemi referam, versosque penates
 Idomenei? Libycone habitantes littore Locros? 265

Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum,
 Conjugis infandæ prima intra limina dextra
 Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.
 Invidisse Deos, patriis ut redditus oris,
 Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, 271
 Et socii amissi perierunt æthera pennis,
 Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
 Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
 Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt 275
 Tempore, quum ferro cœlestia corpora demens
 Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama, nec veterum memini latorve malorum. 280
 Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Ænean: stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clypeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo præterea tales Idæa tulisset 285
 Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus, & versis lugeret Græcia fati.
 Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
 Hectoris Æneæque manu victoria Grajūm
 Hæsit, & in decumum vestigia rettulit annum. 290
 Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
 Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
 Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
 Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis
 Audisti, & quæ sit magno sententia bello. 295
 Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 Quum rapidos amnes, sit clauso gurgite murmur,
 Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.

Ut primum placati animi , & trepida ora quierunt ; 300
 Praefatus Divos solio rex infit ab alto :

Ante equidem summa de re statuiffe , Latini ,
 Et vellem , & fuerat melius ; non tempore tali
 Cogere concilium , quum muros adfidet hostis .
 Bellum importunum , cives , cum gente Deorum , 305
 Inviſtisque viris , gerimus ; quos nulla fatigant
 Prælia , nec victi poſſunt abſiſtere ferro .

Spem , ſi quam adſcitis Ætolûm habuiſtis in armis ,
 Ponite ; ſpes ſibi quiſque . ſed hæc , quam anguſta videris .
 Cetera qua rerum jaceant percuſa ruina , 310

Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras .
 Nec quemquam incuſo . potuit quæ plurima virtus
 Eſſe , fuit . toto certatum eſt corpore regni .
 Nunc adeo , quæ ſit dubiæ ſententia menti ,
 Expediam , & paucis (animos adhibere) docebo . 315

Eſt antiquus ager , Tuſco mihi proximus amni ,
 Longus in occaſum , fines ſuper uſque Sicanos ,
 Aurunci Rutulique ſerunt , & vomere duros
 Exercent colles , atque horum aſperrima pascunt .
 Hæc omnis regio , & celfi plaga pinea montis 320

Cedat amicitia Teucrorum : & fœderis æquas
 Dicamus leges , ſociosque in regna vocemus :
 Confidant , ſi tantus amor , & mœnia condant .
 Sin alios fines , aliamque capeſſere gentem
 Eſt animus , poſſuntque ſolo decedere noſtro : 325

Bis denas Italo texamus robore naves ,
 Seu plures complere valent : jacet omnis ad undam
 Materies : ipſi numerumque modumque carinis
 Præcipiant : nos æra , manus , navalia demus .
 Præterea , qui dicta ferant , & fœdera firment , 330
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet , pacisque manu prætendere ramos :
 Munera portantes auriſque eborisque talenta ,

Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

Consulite in medium, & rebus succurrite fessis. 335

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum 340
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)

Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. cuncti se scire fatentur,
Quid Fortuna ferat populi; sed dicere mustant. 345

Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu; dum Troia tentat 350
Castra, fugæ fidens, & cælum territæ armis.

Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenæis 355
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.

Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsam obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat, jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives 360
Projicis, o Latio caput horum & caussa malorum?

Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror) en supplex venio. miserere tuorum; 365
Pone animos, & pulsus abi. sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolavimus agroa.

Aut, si fama mover, si tantum pectore robur
 Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est;
 Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem. 370
 Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
 Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
 Sternamur campis. & jam tu, si qua tibi vis,
 Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
 Qui vocat. 375

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
 Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi;
 Tum, quum bella manus poscunt, patribusque vocatis
 Primus ades: sed non replenda est curia verbis, 380
 Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
 Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
 Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis 385
 Insignis agros. possit quid vivida virtus,
 Experiare licet: nec longe scilicet hostes
 Quærendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
 Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis 390
 Semper erit?
 Pulsus ego? aut quisquam merito, fœdissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, & Evandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis? 395
 Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris, hostilique aggere septus.
 Nulla salus bello. capiti cane talia demens
 Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno 400
 Ne cessa turbare metû, atque extollere vires

Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
 Nunc & Myrmidonum procures Phrygia arma tremiscunt,
 Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles;
 Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 Vel quum se pavidum contra mea jurgia fingit
 Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
 Numquam animam talem dextra hac (absiste moveri).
 Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.
 Nunc ad te, & tua magna, pater, consulta revertor. 410
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
 Si tam deserti sumus, & semel agmine verso
 Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
 Oremus pacem, & dextras tendamus inertes.
 Quamquam, o! si solitæ quicquam virtutis adesset, 415
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.
 Sin & opes nobis, & adhuc intacta juvenus,
 Auxilioque urbes Italæ, populique supersunt; 420
 Sin & Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnes
 Tempestas, cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 Multa dies varique labor mutabilis avi 425
 Rettulit in melius: multos alterna revisens
 Lufit, & in solido rursus Fortuna locavit.
 Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi.
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
 Tot populi misere duces. nec tarda sequetur 430
 Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
 Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
 Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obfio: 435

Non adeo has exosa manus victoria fugit,
 Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra : vel magnum præstet Achillem.
 Factaque Vulcani manibus paria induat arma
 Ille licet , vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego , haud ulli veterum virtute secundus ,
 Devovi . solum Æneas vocat . & , vocet , oro .
 Nec Drances potius , five est hæc ira Deorum ,
 Morte luat : five est virtus & gloria , tollat .

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes : castra Æneas aciemque movebat .
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit , magnisque urbem terroribus implet :
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros ,
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis . 450
 Extemplo turbati animi , concussaue vulgi
 Pectora , & arreptæ stimulis haud mollibus iræ .
 Arma manu trepidi poscunt : fremit arma juvenus .
 Flent mæsti mussantque patres . hic undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit in auras . 455
 Haud secus , atque alto in luco quum forte catervæ
 Consedere avium , piscosove amne Padusæ
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni .
 Imo , ait , o cives , arrepto tempore , Turnus ,
 Cogite concilium , & pacem laudate sedentes : 460
 Illi armis in regna ruant . nec plura locutus
 Corripuit sese , & tectis citus extulit altis .
 Tu , Voluse , armari Volscorum edice manipulis :
 Duc , ait , & Rutulos . equitem Messapus in armis ,
 Et cum fratre Coras latis diffundite campis . 465
 Pars aditus urbis firment , turresque capestant :
 Cetera , qua jussu , mecum manus inferat arma .

Illicet in muros tota discurritur urbe .
 Concilium ipse pater & magna incepta Latinus

Deserit , ac tristi turbatus tempore differt ; 470
 Multaque se incusat , qui non acceperit ultro
 Dardanium Ænean , generumque adsciverit urbi .
 Præfodiunt alii portas , aut saxa sudesque
 Subvectant : bello dar signum rauca cruentum
 Buccina . tum muros varia cinxere corona 475
 Matronæ puerique : vocat labor ultimus omnes .
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magna matrum regina caterva ,
 Dona ferens : juxtaque comes Lavinia virgo ,
 Causa mali tanti , oculos dejecta decoros . 480
 Succedunt matres , & templum thure vaporant ;
 Et mæstas alto fundunt de limine voces :
 Armipotens præses belli , Tritonia virgo ,
 Frange manu telum Phrygii prædonis , & ipsum
 Pronum sterne solo , portisque effunde sub altis . 485
 Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus .
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
 Horrebat squamis , surasque incluserat auro ,
 Tempora nudus adhuc ; laterique accinxerat ensem ,
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce : 490
 Exultatque animis , & spe jam præcipit hostem .
 Qualis , ubi abruptis fugit præsepia vinclis ,
 Tandem liber equus , campoque potitus aperto ,
 Aut ille in pastus armentaque tendit equarum ,
 Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto 495
 Emicat , arrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians : luduntque jubæ per colla , per armos .
 Obvia cui , Volscorum acie comitante , Camilla
 Occurrit , portisque ab equo regina sub ipsis
 Defiluit . quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis . tum talia fatur :
 Turne , sui merito si qua est fiducia forti ,
 Audeo , & Æneadum promitto occurrere turmæ ,

Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra .

Me sine prima manu tentare pericula belli : 505

Tu pedes ad muros subsiste , & mœnia serva .

Turnus ad hæc , oculos horrenda in virgine fixus :

O decus Italiæ , virgo , quas dicere grates ,

Quasve referre parem ? sed nunc , est omnia quando

Iste animus supra , mecum partire laborem . 510

Æneas , ut fama fidem missique reportant

Exploratores , equitum levia improbus arma

Præmisit , quaterent campos : ipse ardua montis

Per deserta jugo superans adventat ad urbem .

Furta paro belli convexo in tramite silvæ , 515

Ut bivias armato obsidam milite fauces .

Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis :

Tecum acer Messapus erit , turmæque Latinæ ,

Tiburtique manus : ducis & tu concipe curam .

Sic ait , & paribus Messapum in prælia dictis 520

Hortatur , sociosque duces ; & pergit in hostem .

Est curvo anfractu valles , accomoda fraudi

Armorumque dolis . quam densis frondibus atrum

Urget utrimque latus ; tenuis quo semita ducit ,

Angustæque ferunt fauces aditusque maligni . 525

Hanc super in speculis summoque in vertice montis

Planities ignota jacet , tutique receptus :

Seu dextra lavaque velis occurrere pugnæ ,

Sive instare jugis , & grandia volvere saxa .

Huc juvenis nota fertur regione viarum ; 530

Arripuitque locum , & silvis insedit iniquis .

Velocem interea superis in sedibus Opim ,

Unam ex virginibus sociis sacraque caterva ,

Compellabat , & has tristi Latonia voces

Ore dabat : Graditur bellum ad crudele Camilla , 535

O virgo , & nostris nequidquam cingitur armis ,

Cara mihi ante alias . neque enim novus iste Dianæ

Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.

Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
Priverno antiqua Metabus quum excederet urbe, 540

Infantem, fugiens media inter prœlia belli,
Sustulit exfilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant, 545
Et circumfuso volitabant milite Volsci.

Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. omnia secum 550
Versanti subito vix hæc sententia sedit.

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis & robore cocto;
Huic natam, libro & silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ: 555
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris. 560

Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ. rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor 565
Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
Non illum testis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis interque horrentia lustra, 570
Armentalis equæ mammis & lacte ferino

Nutribat, teneris immulgens ubera labris :
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, jaculo palmas oneravit acuto :
 Spiculaque ex humero parvæ suspendit, & arcum . 575
 Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
 Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu jam tum tenera puerilia torfit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena :
 Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem . 580
 Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optavere nurum . sola contenta Diana
 Æternum telorum, & virginitatis amorem
 Intemerata colit . vellem haud correpta fuisset
 Militia tali, conata laceßere Teucros : 585
 Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum .
 Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis
 Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
 Tristis ubi infausto committitur omine pugna .
 Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam : 590
 Hæc quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
 Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas .
 Post ego nube cava miserandæ corpus & arma
 Inspoliata feram tumulo, parriæque reponam .
 Dixit : at illa leves cœli delapsa per auras 595
 Insonuit, nigro circumdata turbine corpus .
 At manus interea muris Trojana propinquat,
 Etruscique duces, equitumque exercitus omnis ;
 Compositi numero in turmas . fremit æquore toto
 Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis 600
 Huc obversus & huc : tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent .
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
 Adversi campo apparent : hastasque reductis 605

Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
 Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
 Jamque intra jactum teli progressus uterque
 Substitit: subito erumpunt clamore frementesque
 Exhortantur equos: fundunt simul undique tela. 610
 Crebra nivis ritu, cælumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrenus & acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus, 615
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbata acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
 Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas. 620
 Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt; & mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam 625
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
 Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
 Saxa fugit, littusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:
 Bis rejehti armis respectant terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in prælia, totasque
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
 Armaque, corporaque, & permixti cæde virorum
 Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit. 635
 Orfilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
 Vulneris impatiens arrepto pectore crura.

Volvitur ille excussus humi . Catillus Iolan , 640
 Ingentemque animis , ingentem corpore & armis
 Dejicit Herminium : nudo cui vertice fulva
 Cæsaries , nudique humeri . nec vulnera terrent :
 Tantus in arma patet . latos huic hasta per armos
 Acta tremit , duplicatque virum transfixa dolorem . 645
 Funditur ater ubique cruor , dant funera ferro
 Certantes , pulchramque petunt per vulnera mortem .

At medias inter cædes exsultat Amazon ,
 Unum exserta latus pugnae , pharetrata Camilla :
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset : 650
 Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem .
 Aureus ex humero sonat arcus , & arma Dianæ .
 Illa etiam , si quando in tergum pulsa recessit ,
 Spicula converso fugientia dirigit arcu .
 At circum lætæ comites , Latinaque virgo , 655
 Tullaque , & aratam quatiens Tarpeja securim ,
 Italides ; quas ipsa decus sibi dia Camilla
 Delegit , pacisque bonas bellicue ministras .
 Quales Threiciæ quum flumina Thermodontis
 Pulsant , & pictis bellantur Amazones armis : 660
 Seu circum Hippolyten , seu quum se Martia curru
 Penthesilea refert , magnoque ululante tumultu
 Feminea exsultant lunatis agmina peltis .

Quem telo primum , quem postremum aspera virgo
 Dejicis ? aut quot humi morientia corpora fundis ? 665
 Eunæum Clytio primum patre : cujus apertum
 Adversæ longa transverberat abiete pectus .
 Sanguinis ille vomens rivos cadit , atque cruentam
 Mandit humum , moriensque suo se in vulnere versat .
 Tum Lirim , Pagasumque super : quorum alter habenas
 Suffosso revolutus equo dum colligit , alter 671
 Dum subit , ac dextram labenti rendit inermem ,
 Præcipites pariterque ruunt . his addit Amastrum

Hippotaden : sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque, Harpalycumque & Demophoonta, Chromimque :
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo , 676
 Tot Phrygii cecidere viri . procul Ornytus armis
 Ignotis , & equo venator Iapyge fertur :
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco
 Pugnatori operit : caput ingens oris hiatus , 680
 Et malæ texere lupi cum dentibus albis ,
 Agrestisque manus armat sparus . ipse catervis
 Vertitur in mediis , & toto vertice supra est .
 Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
 Trajicit , & super hæc inimico pectore fatur : 685
 Silvis te, Tyrrhene , feras agitare putasti ?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit . nomen tamen haud leve patrum
 Manibus hoc referes , telo cecidisse Camillæ .
 Protinus Orsilochem , & Buten , duo maxima Teucrûm
 Corpora : sed Buten aversum cuspide fixit 691
 Loricam galeamque inter , qua colla sedentis
 Lucent , & lævo dependet parma lacerto :
 Orsilochem fugiens , magnumque agitata per orbem
 Eludit gyro interior , sequiturque sequentem . 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim ,
 Altior exsurgens , oranti & multa precanti
 Congeminat : vulnus calido rigat ora cerebro .
 Incidit huic , subitoque aspectu territus hæsit
 Apenninicolæ bellator filius Auni , 700
 Haud Ligurum extremus , dum fallere fata finebant .
 Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugna
 Posse , neque instantem reginam avertere cernit ;
 Consilio versare dolos ingressus & astu ,
 Incipit hæc : Quid tam egregium si femina forti 705
 Fidis equo ? dimitte fugam , & te cominus æquo
 Mecum crede solo , pugnaque accinge pedestri ;

Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

Dixit: at illa furens, acrique accensa dolore,

Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis. 710

Ense pedes nudo puraque interrita parma.

At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,

(Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,

Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

Vane Ligus, frustra que animis elate superbis, 715

Nequidquam patrias tentasti lubricus artes:

Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.

Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis

Transit equum cursu, frenisque adversa prehenfis

Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit. 720

Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,

Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:

Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

At non hæc nullis hominum Sator atque Deorum 725

Observans oculis summo sedet altus Olympo.

Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva

Suscitat, & stimulis haud mollibus injicit iras.

Ergo inter cædes, cedentiaque agmina, Tarchon

Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730

Nomine quemque vocans: reficitque in prælia pulsos.

Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes

Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?

Femina palantes agit, atque hæc ægmina vertit?

Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?

At non in Venerem segnes, nocturna que bella, 736

Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,

Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ.

Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex

Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740

Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipse,

Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini 745
 Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon,
 Arma virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
 Defringit ferrum; & partes rimatur apertas.

Qua vulnus lethale ferat: contra ille repugnans
 Sustinet a jugulo dextram, & vim viribus exit. 750

Utque volans alte raptum quum fulva draconem
 Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
 Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
 Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco 755
 Luctantem rostro; simul athera verberat alis.

Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Mæonidæ incurrunt. tum fati debitus Aruns
 Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam 760

Circuit, & , quæ sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
 Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas. 765

Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
 Undique circuitum; & certam quatit improbus hastam.

Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis 770
 In plumam squamis auro conserta, tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus & ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
 Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
 Cassida; tum croceam chlamidemque sinusque crepantes

Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro, 776
 Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, five ut templis præfigeret arma
 Troia, captivo five ut se ferret in auro,
 Venatrix, unum ex omni certamine pugnae 780
 Cæca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo prædæ & spoliolum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem, tempore capto
 Concitat, & superos Aruns sic voce precatur:
 Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo, 785
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur; & medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna:
 Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. non exuvias, pulsæve tropæum 790
 Virginis, aut spolia ulla peto. mihi cetera laudem
 Facta ferent. hæc dira meo dum vulnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 Audiit, & voti Phœbus succedere partem.
 Mente dedit: partem volucres disperfit in auras. 795
 Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 Adnuat oranti; reducem ut patria alta videret,
 Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos acres, oculosque tulere 800
 Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa neque auræ,
 Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
 Hasta sub exsertam donec perlata papillam
 Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
 Concurrent trepidæ comites, dominamque ruentem 805
 Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns,
 Læticia mixtoque metu: nec jam amplius hastæ
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,

Continuo in montes sese avius abdidit altos, 810
 Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
 Conscius audacis facti; caudamque remulcens
 Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
 Contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
 Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur exsanguis: labuntur frigida letho
 Lumina. purpureus quondam color ora reliquit.
 Tum sic expirans Accam, ex aequalibus unam, 820
 Alloquitur; fida ante alias quæ sola Camillæ,
 Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
 Hæcenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
 Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer: 825
 Succedat pugna, Trojanosque arceat urbe.
 Jamque vale. simul his dictis linquebat habenas,
 Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
 Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla,
 Et captum letho posuit caput, arma relinquens: 830
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
 Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla:
 Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
 Tyrrhenumque duces, Evandrique Arcades alæ. 835
 At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
 Alta sedet summis, spectatque interrita pugnæ:
 Utque procul medio juvenum in clamore furentum
 Prospexit tristi multatam morte Camillam;
 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces: 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luiti
 Supplicium, Teucros conata lacescere bello!
 Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam

Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras :
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 Extrema jam in morte : neque hoc sine nomine lethum
 per gentes erit ; aut famam patieris inultæ .
 Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus ,
 Morte luet merita . fuit ingens monte sub alto
 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis , opacaque ilice tectum :
 Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
 sistit , & Aruntem tumulo speculatur ab alto :
 Ut vidit fulgentem armis , ac vana tumentem ;
 Cur , inquit , diversus abis ? huc dirige gressum , 855
 Huc periture veni : capias ut digna Camillæ
 Præmia . tune etiam telis moriere Dianæ ?
 Dixit , & aurata volucrem Threïssa sagittam
 Deprompsit pharetra , cornuque infensa tetendit ,
 Et duxit longe , donec curvata coirent 860
 Inter se capita , & manibus jam tangeret æquis ,
 Læva aciem ferri , dextra nervoque papillam .
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
 Audiit una Aruns , hæsitque in corpore ferrum .
 Illum exspirantem socii atque extrema gementem 865
 Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt :
 Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum .
 Prima fugit , domina amissa , levis ala Camillæ :
 Turbati fugiunt Rutuli : fugit Acer Atinas :
 Disjectique duces , desolatique manipuli , 870
 Tuta petunt , & equis adversi ad mœnia tendunt .
 Nec quisquam instantes Teucros , lethumque ferentes
 Sustentare valet telis , aut sistere contra :
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus :
 Quadrupedumque putrem cursus quatit ungula campum .
 Volvitur ad muros caligine turbidus atra 876
 Pulvis , & e speculis percussæ pectora matres

Feminæum clamorem ad cœli sidera tollunt.
 Qui cursu portas primi irrupere patentes,
 Hos inimica super mixto premit agmine turba : 880
 Nec miseram effugiunt mortem , sed limine in ipso ,
 Mœnibus in patriis , atque inter tuta domorum ,
 Confixi exspirant animas . pars claudere portas ;
 Nec sociis aperire viam , nec mœnibus audent
 Accipere orantes : oriturque miserrima cædes 885
 Defendentum armis aditus , inque arma ruentum .
 Exclufi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in præcipites fossas , urgente ruina ,
 Volvitur : immiffis pars cæca & concita frenis
 Arietat in portas , & duros obice postes . 890
 Ipsæ de muris summo certamine matres ,
 (Monftrat amor verus patriæ) ut videre Camillam ,
 Tela manu trepidæ jaciunt ; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obuftis
 Præcipites , primæque mori pro mœnibus audent . 895
 Interea Turnum in filvis sæviffimus implet
 Nuntius , & juveni ingentem fert Acca tumultum :
 Deletas Volscorum acies , cecidiffe Camillam ;
 Ingruere infensos hoftes , & Marte secundo
 Omnia corripuisse : metum jam ad mœnia ferri . 900
 Ille furens (& sæva Jovis fic numina poſcunt)
 Deſerit obſeſſos colles , nemora aſpera linquit .
 Vix e conſpectu exierat , campumque tenebat ,
 Quum pater Æneas , ſaltus ingreſſus apertos ,
 Exuperatque jugum ſilvaque evadit opaca . 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine ; nec longis inter ſe paſſibus abſunt :
 Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
 Proſpexit longe , Laurentiaque agmina vidit ;
 Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis , 910
 Adventumque pedum flatusque audivit equorum :

X 302 X

Continuoque ineant pugnæ, & prælia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phæbus Hiberno
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Confidunt castris ante urbem, & mœnia vallant. 915

LIBER UNDECIMUS EXPLICIT.

LIBER DUODECIMUS.

Tua est Lavinia conjux .
Virg. *Æneid.* Lib. XII. v. 937.

LITTER DUODECIMUS

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER XII.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
 Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
 Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
 Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, 5
 Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
 Excutiens cervice toros, fixumque latronis
 Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
 Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
 Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit: 10
 Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractent
 Ignavi Æneadæ; nec, quæ pegigere, recusent.
 Congredior. fer sacra, pater, & concipe fœdus.
 Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
 Desertorem Asiæ (sedeant spectentque Latini) 15
 Et solus ferro crimen commune refellam:
 Aut habeat victos; cedat Lavinia conjux.
 Olli sedato respondit corde Latinus:
 O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
 Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est 20
 Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu: nec non aurumque animusque Latino est.
 Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris;
 Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu 25
 Sublatis aperire dolis: simul hæc animo hauri.
 Me natam nulli veterum sociare procorum

Pas erat, idque omnes Divique hominesque canebant :
 Victus amore tui , cognato sanguine victus ,
 Conjugis & mœstæ lacrimis , vincla omnia rupi : 30
 Promissam eripui genero , & arma impia sumsi .
 Ex illo qui me casus , quæ , Turne , sequantur
 Bella , vides ; quantos primus patiare labores .
 Bis magna victi pugna , vix urbe tuemur
 Spes Italas : recalent nostro Tiberina fluenta 35
 Sanguine adhuc , campique ingentes ossibus al bent .
 Quo referor toties ? quæ mentem insania mutat ?
 Si Turno extincto socios sum accire paratus ,
 Cur non incolumi potius certamina tollo ?
 Quid consanguinei Rutuli , quid , cetera dicet 40
 Italia , ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Prodiderim , natam & connubia nostra perentem ?
 Respice res bello varias : miserere parentis
 Longævi , quem nunc mœstum patria Ardea longe
 Dividit . haudquaquam dictis violentia Turni 45
 Flebitur , exsuperat magis , ægrescitque medendo .
 Ut primum fari potuit , sic institit ore :
 Quam pro me curam geris , hanc precor , optime , pro me
 Deponas , lethumque finas pro laude pacisci .
 Et nos tela , pater , ferrumque haud debile dextra 50
 Spargimus , & nostro sequitur de vulnere sanguis .
 Longe illi Dea mater erit , quæ nube fugacem
 Feminea regat , & vanis sese occulat umbris .
 At regina , nova pugnae conterrita sorte ,
 Flebat , & ardentem generum moritura tenebat : 55
 Turne , per has ego te lacrimas , per si quis Amata
 Tangit honos animum : (spes tu nunc una senectæ ,
 Tu requies miseræ : decus imperiumque Latini
 Te penes : in te omnis domus inclinata recumbit)
 Unum oro : desiste manum committere Teucris . 60
 Qui te cunque manent iusto certamine casus ,

Et me, Turne, manent. simul hæc invisa relinquam
 Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
 Accepit vocem lacrimis Lavinia matris,
 Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem 65
 Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Si quis ebur; vel mixta rubent ubi lilia multa
 Alba rosa, talis virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus: 70
 Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
 Ne, quæso, ne me lacrimis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno 75
 Haud placitura refer. quum primum crastina cælo
 Puniceis investa rotis Aurora rubebit,
 Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant,
 Et Rutulûm: nostro dirimatur sanguine bellum.
 Illo quærat conjux Lavinia campo. 80
 Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
 Pœscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orythya;
 Qui candore nives anteirent; cursibus auras.
 Circumstant properi aurigæ, manibusque laceffunt 85
 Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 Circumdat loricam humeris: simul aptat habendo
 Ensemque, clypeumque, & rubræ cornua cristæ:
 Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti 90
 Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
 Exin, quæ in mediis ingenti annexa columnæ
 Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem,
 Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus 95

Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare revulsam
 Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
 Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes. 100

His agitur Furiis. totoque ardentis ab ore
 Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti quum prima in prælia taurus
 Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit 105
 Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea maternis savus in armis
 Aeneas acuit Martem, & se suscitât ira,
 Oblato gaudens componi fœdere bellum.
 Tum socios, mœstique metum solatur Iuli, 110
 Fata docens: regique jubet responsa Latino
 Certa referre viros, & pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montes
 Orta dies, quum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant; 115
 Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant:
 In medioque focos, & Dîs communibus aras
 Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati lino, & verbena tempora vincti. 120

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. hinc Troius omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. nec non mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
 Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,

Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant. 130
 Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
 Invalidique senes, turres & tecta domorum
 Obsedere: alii portis sublimibus adstant.

At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 (Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)
 Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas 136
 Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.

Extemplo Turni sic est affata sororem,
 Diva Deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
 Præfider: hunc illi rex ætheris altus honorem, 140
 Juppiter erepta pro virginitate sacravit:

Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
 Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
 Prætulerm, cælique lubens in parte locarim: 145

Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
 Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
 Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
 Parcarumque dies, & vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.

Tu, pro germano si quid præsentius audes,
 Perge: decet. forsán miseros meliora sequentur.
 Vix ea, quum lacrimas oculis Juturna profudit,
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
 Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
 Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
 Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit
 Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis. 160

Interea reges, ingenti mole Latinus
 Quadrijugo vehitur curru, cni tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,

Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
 Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
 Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ.
 Procedunt castris: puraque in veste sacerdos
 Setigeræ fortum suis, intonsamque bidentem 170
 Attulit, admoviturque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conversi lumina Solem
 Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Æneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre labores,
 Et Pater omnipotens, & tu Saturnia Juno;
 Jam melior, jam, Diva, precor: tuque inclyte Mavors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques: 180
 Fontesque, fluviosque voco, quæque ætheris alti
 Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turno;
 Convenit Evandri victos discedere ad urbem.
 Cedet Julius agris, nec post arma ulla rebelles 185
 Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacescent.
 Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
 (Ut potius reor, & potius Dî numine firment)
 Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
 Nec mihi regna peto, paribus se legibus ambæ 190
 Inviatæ gentes æterna in fœdera mittant.
 Sacra Deosque dabo: socer arma Latinus habeto:
 Imperium sollemne socer: mihi mœnia Teucri
 Constituent, urbiue dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens cœlum, tenditque ad fidera dextram:
 Hæc eadem, Ænea, terram, mare, fidera juro,

Latonaque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque Deum infernam, & duri sacraria Ditis:
Audiat hæc Genitor, qui fœdera fulmine sancit: 200
Tango aras, medios ignes, & Numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italæ, nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat: 205
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Quum semel in silvis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro,
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro 210
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum, tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis:
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus, 220
Tabentesque genæ, & juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam assimilata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ 225
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
Obsecrare animam? numerone, an viribus æqui 230
Non sumus? en, omnes & Troes, & Arcades, hi sunt,

Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.

Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.

Ille quidem ad Superos, quorum se devovet aris,

Succedet fama, vivusque per ora feretur:

235

Nos, patria amissa, dominis parere superbis

Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.

Talibus incensa est juvenum sententia dictis,

Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.

Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini,

240

Qui sibi jam requiem pugnae, rebusque salutem

Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur

Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.

His aliud majus Juturna adjungit, & alto

Dat signum cœlo; quo non præsentiùs ullum

245

Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.

Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,

Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem

Agminis aligeri; subito quum lapsus ad undas

Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.

250

Arrexere animos Itali, cunctaque volucres

Convertunt clamore fugam, mirabile visu;

Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras

Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso

Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales

255

Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,

Expediuntque manus: primusque Tolumaius augur,

Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.

Accipio, agnoscoque Deos: me, me duce, ferrum

260

Corripite, o miseri, quos improbus advena bello

Territat, invalidas ut aves, & littora vestra

Vi popular. petet ille fugam, penitusque profundo

Vela dabit. vos unanimi densate catervas,

Et regem vobis pugna defendite raptum.

265

Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
 Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
 Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
 Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 Corpora constiterant contra, quos fida crearat
 Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gilippo;
 Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
 Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
 Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis, 275
 Transadigit costas, fulvaeque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, cæcique ruunt. quos agmina contra
 Procurreunt Laurentum. hinc densi rursus inundant. 280
 Troes, Agyllinique, & piæis Arcades armis.
 Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
 Diripere aras: it toto turbida cælo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
 Craterasque, focosque ferunt. fugit ipse Latinus, 285
 Pulsatos referens infecto fœdere Divos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus, 290
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput, inque humeros. at fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.
 Concurrent Itali, spoliantque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara
 Corripit, & venienti Ebuso plagamque ferenti

Occupat os flammis . olli ingens barba reluxit , 300

Nidoremque ambusta dedit . super ipse sequutus

Casariem lava turbati corripit hostis ,

Impresloque genu nitens terræ applicat ipsum :

Sic rigido latus ense ferit . Podalirius Alsum

Pastorem , primaque acie per tela ruentem , 305

Ense sequens nudo superimminet : ille securi

Adversi frontem mediam mentumque reducta

Disjicit , & sparso late rigat arma cruore .

Olli dura quies oculos , & ferreus urget

Somnus ; in aternam clauduntur lumina noctem . 310

At pius Æneas dextram tendebat inermem .

Nudato capite , atque suos clamore vocabat .

Quo ruitis ? quæve ista repens discordia surgit ?

O cohibete iras ! ictum jam fœdus , & omnes

Compositæ leges : mihi jus concurrere soli : 315

Me finite , atque auferte metus . ego fœdera faxo

Firma manu : Turnum jam debent hæc mihi sacra .

Has inter voces , media inter talia verba ,

Ecce , viro stridens alis allapsa sagitta est ,

Incertum qua pulsa manu , quo turbine adacta ; 320

Quis tantam Rutulis laudem , casusne , Deusne

Attulerit . pressa est insignis gloria facti :

Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam .

Turnus , ut Æneam cedentem ex agmine vidit ,

Turbatosque duces , subita spe fervidus ardet : 325

Poscit equos , atque arma simul , saltuque superbus

Emicat in currum , & manibus molitur habenas .

Multa virum volitans dat fortia corpora letho :

Semineces volvit multos , aut agmina curru

Proterit , aut raptas fugientibus ingerit hastas : 330

Qualis apud gelidi quum flumina concitus Hebri

Sanguineus Mavors clypeo increpat , atque furentes

Bella movens immittit equos : illi æquore aperto

Ante Notos Zephyrumque volant . gemit ultima pulsu
Thraca pedum , circumque atræ formidinis ora 335

Iraque , infidiaque , Dei comitatus , aguntur .

Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit , miserabile cæsis

Hostibus insultans : spargit rapida ungula rores

Sanguineos , mixtaque cruor calcatur arena . 340

Jamque neci Schenelumque dedit , Thamyrimque , Pho-
lumque .

Hunc congressus , & hunc : illum eminus ; eminus ambos
Imbrasidas , Glaucum atque Laden , quos Imbrasmus ipse
Nutrierat Lycia , paribusque ornaverat armis :

Vel conferre manum , vel equo prævertere ventos . 345

Parte alia , media Eumedes in prælia fertur ,

Antiqui proles bello præclara Dolonis ,

Nomine avum referens , animo manibusque parentem :

Qui quondam , castra ut Danaum speculator adiret ,

Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus : 350

Illum Tydides alio pro talibus ausis

Affecit pretio : nec equis aspirat Achillis .

Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto ,

Ante levi jaculo longum per inane secutus ;

Sistit equos bijuges , & curru defilit , atque 355

Semianimi lapsoque supervenit , & pede collo

Impresso , dextræ mucronem extorquet , & alto

Fulgentem tingit jugulo , atque hæc insuper addit :

En , agros , & , quam bello , Trojane , petisti ,

Hesperiam metire jacens : hæc præmia , qui me 360

Ferro ausi tentare , ferunt : sic mœnia condunt .

Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit ,

Chloreaque , Sybarimque , Daretaque , Therfilochumque ,

Et sternacis equi lapsum cervice Thymæten .

Ac velut Edoni Boreæ quum spiritus alto 365

Insonat Ægæo , sequiturque ad littora fluctus ,

Qua venti incubuere ; fugam dant nubila cælo ;
 Sic Turno , quacumque viam secat , agmina cedunt ,
 Conversaque ruunt acies ; fert impetus ipsum ,
 Et cristam adverso curru quatit aura volentem . 370
 Non tulit instantem Phiegeus , animisque frementem :
 Objecit sese ad currum , & spumantia frænis
 Ora citatorum dextra detorsit equorum .
 Dum trahitur , pendetque jugis , hunc lata retectum
 Lancea consequitur , rumpitque infixâ bilicem 375
 Loricam , & summum degustat vulnere corpus .
 Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
 Ibat , & auxilium ducto mucrone petebat .
 Quum rota præcipitem , & procursu concitus axis
 Impulit , effuditque solo : Turnusque secutus , 380
 Imam inter galeam summi thoracis & oras ,
 Abstulit ense caput , truncumque reliquit arenæ .
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus ,
 Interea Ænean Mnestheus , & fidus Achates ,
 Ascaniusque comes , castris statuere cruentum 385
 Alternos longa nitentem cuspide gressus .
 Sævitur , & infracta luctatur arundine telum
 Eripere , auxilioque viam , quæ proxima , poscit :
 Ense secant lato vulnus , relique latebram
 Rescindant penitus , seseque in bella remittant . 390
 Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapex
 Iasides : acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artes , sua munera , latus Apollo
 Augurium citharamque dedit , celeresque sagittas :
 Ille , ut depositi proferret fata parentis , 395
 Scire potestates herbarum , usumque medendi
 Maluit , & mutas agitare inglorius artes .
 Stabat acerba fremens , ingentem nixus in hastam ,
 Æneas , magno juvenum & mærentis Iuli
 Concursu , lacrimisque immobilis . ille retorto 400

Pæsoniam in morem senior succinctus amictu ,
 Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
 Nequicquam trepidat , nequicquam spicula dextra
 Sollicitat , prensatque tenaci forcipe ferrum .
 Nulla viam Fortuna regit : nihil auctor Apollo 405
 Subvenit : & sævus campis magis ac magis horror
 Crebrescit , propiusque malum est . jam pulvere cælum
 Stare vident : subeunt equites , & spicula castris
 Densa cadunt mediis . ite tristis ad æthera clamor
 Bellantum juvenum , & duro sub Marte cadentum . 410

Hic Venus , indigno nati concussa dolore ,
 Dictamnium genitrix Cretæa carpit ab Ida ,
 Puberibus caulem foliis , & flore comantem
 Purpureo : non illa feris incognita capris
 Gramina , quum tergo volucres hæere sagittæ . 415

Hoc Venus , obscuro faciem circumdata nimbo ,
 Detulit : hoc fusum labris splendentibus amnem
 Inficit , occulte medicans ; spargitque salubris
 Ambrosiæ succos , & odoriferam panaceam .
 Fovit ea vulnus lymphe longævus Iapex 420

Ignorans ; subitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor : omnis stetit imo vulnere sanguis .
 Jamque secuta manum , nullo cogente , sagitta
 Excidit , atque novæ rediere in pristina vires .
 Arma citi properate viro . quid statis ? Iapex 425
 Conclamat , primusque animas accendit in hostem .

Non hæc humanis opibus , non arte magistra
 Proveniunt . neque te , Ænea , mea dextera servat ,
 Major agit Deus , atque opera ad majora remittit .
 Ille avidus pugnae suras incluserat auro 430
 Hinc atque hinc , oditque moras , hastamque coruscat .
 Postquam habilis lateri clypeus loricaque tergo est ,
 Ascanium fufis circum complectitur armis ,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur :

Disce , puer , virtutem ex me , verumque laborem , 435
 Fortunam ex aliis . nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit , & magna inter præmia ducet .
 Tu facito , mox quum matura adoleverit ætas ,
 Sis memor , & te animo repetentem exempla tuorum
 Et pater Æneás , & avunculus excitet Hector . 440
 Hac ubi dicta dedit , portis sese extulit ingens ,
 Telum immane manu quatiens : simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt , omnisque relictis
 Turba fluit castris . tum cæco pulvere campus
 Miscetur , pulsuque pedum tremit excita tellus . 445
 Vidit ab adverso venientes aggere Turnus ,
 Videre Ausonii ; gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor . prima ante omnes Juturna Larinos
 Audiit , agnovitque sonum , & tremefacta refugit .
 Ille volat , campoque atrum rapit agmen aperto . 450
 Qualis ubi ad terras abrupto fidere nimbus
 It mare per medium : miseris , heu , præscia longe
 Horrescunt corda agricolis : dabit ille ruinas
 Arboribus , stragemque satis ; ruet omnia late :
 Ante volant , sonitumque ferunt ad littora venti . 455
 Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
 Agmen agit : densi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant . ferit ense gravem Thymbraus Osirim ,
 Archetium Mnestheus , Epulonem obtruncat Achates ,
 Ufentemque Gyas . cadit ipse Tolumnius augur , 460
 Primus in adversos telum qui torserat hostes .
 Tollitur in cælum clamor ; versique vicissim
 Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros .
 Ipse neque aversos dignatur sternere morti ;
 Nec pede congressos æquo , nec tela ferentes 465
 Insequitur : solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans , solum in certamina poscit .
 Hoc concussa metu mentem Juturna virago ,

Aurigam Turni media inter lora Metiscum

Excutit, & longe lapsum remone relinquit. 470

Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, & corpus, & arma Metisoi.

Nigra velut magnas domini quum divitis ades
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas; 475

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:

Jamque hic germanum jamque hic ostentat ovariantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe. 480

Haud minus Æneas tortos legit obviis orbes,
Vestigatque virum, & disjectz per agmina longa
Voce vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum:

Aversos roties currus Juturna retorfit. 485

Heu, quid agat? vario nequidquam fluctuat æstu,
Diversæque vocant animum in contraria curæ.

Huic Massapus, uti læva duo forte gerebat

Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu. 490

Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.

Tum vero assurgunt iræ, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri, 495

Multa Jovem, & læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumque omnes effandit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto 501
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,

Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, aterna gentes in pace futuras?

Æneas Rutulum Sueronem, (ea prima ruentes 505
Pugna loco statuit Teucros) hand multa moratus,
Excipit in latus, &, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem
Congressus pedes, hunc venientem cuspidē longa, 510
Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille, Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ. 515
Hic fratres Lycia missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menæten
Arcada: piscosæ cui circum flumina Larnæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Munera; conductaque pater tellure serebat. 520
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, & virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525
Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluæuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murrhanum hic, atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos, 530
Præcipitem scopulo, atque ingenti turbine saxi
Excutit, effunditque solo. hunc lora & juga subter
Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllō, animisque immane frementi 535
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet;

Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dexterâ nec tua te, Grajûm fortissime Creteu,
 Eripuit Turno: nec Dî texere Cupencum,
 Ænea veniente, sui. dedit obvia ferro 540
 Pectora: nec misero clypei mora profuit ærei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
 Oppetere, & late terram consternere tergo.
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles. 545
 Hic tibi mortis erant meræ: domus alta sub Ida,
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Sereſtus,
 Et Meſſapus equûm domitor, & fortis Asylas, 550
 Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ:
 Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
 Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Æneæ Genitrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen 555
 Ocius, & subita turbaret clade Latinos.
 Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
 Huc atque huc acies circumtulit; aspicit urbem
 Immunem tanti belli, atque impune quietam.
 Continuo pugnæ accendit majoris imago: 560
 Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Sereſtum
 Duſtores, tumulumque capit quo cetera Teucrûm
 Concurrit legio: nec scuta aut spicula denſi
 Deponunt. celso medius ſtans aggere fatur:
 Ne qua meis esto dictis mora. Juppiter hac ſtat. 565
 Neu quis ob inceptum subitum mihi ſegnior ito.
 Urbem hodie cauſſam belli, regna ipsa Latini,
 Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
 Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
 Scilicet exspectem, libeat dum prælia Turno 570

Nostri pati ; rursusque velit concurrere victus ?
 Hoc caput , o cives , hac belli summa nefandi .
 Ferte faces propere , fœdusque reposcite flammis .

Dixerat , atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum , densaque ad muros mole feruntur . 575
 Scalæ improviso , subitusque apparuit ignis .

Discurrunt alii ad portas , primosque trucidant :
 Ferrum alii torquent , & obumbrant æthera telis .
 Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit

Æneas , magnaue incusat voce Latinum ; 580
 Testaturque Deos iterum se ad prælia cogi ,
 Bis jam Italos hostes , hæc altera fœdera rumpi .
 Exoritur trepidos inter discordia cives :

Urbem alii reserare jubent , & pandere portas
 Dardanidis ; ipsumque trahunt in mœnia regem . 585

Arma ferunt alii , & pergunt defendere muros .
 Inclusas ut quum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes , fumoque implevit amaro ;
 Illæ intus trepidæ rerum per cœca castra
 Discurrunt , magnisque acuunt stridoribus iras . 590
 Volvitur ater ador tectis : tum murmure cœco
 Intus saxa sonant : vacuas it fumus ad auras .

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis ,
 Quæ totam luctu concussit funditus urbem .
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem , 595
 Incessi muros , ignes ad tecta volare ,

Nusquam acies contra Rutulas , nulla agmina Turni :
 Infelix pugna juvenem in certamine credit
 Exstinctum ; & , subito mentem turbata dolore ,
 Se causam clamat , crimenque , caputque malorum : 600
 Multaque per mœstum demens effata furorem ,
 Purpureos moritura manu discindit amictus ,
 Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta ,
 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ ,

Filia prima manu flavos Lavinia crines , 609

Et roseas laniata genas ; tum cetera circum

Turba furit : resonant late plangoribus ædes .

Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem :

Demittunt mentes : it scissa veste Latinus ,

Conjugis attonitus fati , urbisque ruina , 610

Canitiem immundo perfusam pulvere turpans :

Multaque se incusat , qui non acceperit ante

Dardanium Ænean , generumque asciverit ultro .

Interea extremo bellator in æquore Turnus

Palantes sequitur paucos , jam segnior , atque 615

Jam minus atque minus successu lætus equorum .

Attulit hunc illi cæcis terroribus aura

Commixtum clamorem , arrectasque impulit aures

Confusæ sonus urbis , & illatabile murmur .

Hei mihi ! quid tanto turbantur mœnia luctu ? 620

Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?

Sic ait ; adductisque amens subsistit habenis .

Atque huic , in faciem soror ut conversa Metisci

Aurigæ , currumque & equos & lora regebat ,

Talibus occurrit dictis : Hac , Turne , sequamur 625

Trojugas , qua prima viam victoria pandit :

Sunt alii , qui recta manu defendere possint .

Ingruit Æneas Italis , & prælia miscet :

Et nos sæva manu mittamus funera Teucris .

Nec numero inferior , pugnae nec honore recedes . 630

Turnus ad hæc :

O soror , & dudum agnovi , quum prima per artem

Fœdera turbasti , teque hæc in bella dedisti :

Et nunc nequidquam fallis Dea . Sed quis Olympo

Demissam tantos voluit te ferre labores ? 635

An fratris miseri lethum ut crudele videres ?

Nam quid ago ? aut quæ jam spondet Fortuna salutem ?

Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem

Marrhanum , quo non superat mihi carior alter ,
 Oppetere ingentem , atque ingenti vulnere victum . 640
 Occidit infelix , ne nostrum dedecus Ufens
 Aspiceret ; Teucris potiuntur corpore & armis .
 Exscindine domos (id rebus defuit unum)
 Perpetiar ? dextra nec Drancis dicta refellam ? 644
 Terga dabo ? & Turnum fugientem hæc terra videbit ?
 Usque adeone mori miserum est ? vos o mihi Manes
 Este boni , quoniam Superis aversa voluntas .
 Sancta ad vos anima , atque istius inscia culpæ
 Descendam , magnorum haud unquam indignus avorum .
 Vix ea fatus erat ; medios volat , ecce , per hostes 650
 Vectus equo spumante Saces , adversa sagitta
 Saucius ora , ruitque implorans nomine Turnum :
 Turne , in te suprema salus : miserere tuorum .
 Fulminat Æneas armis , summasque minatur
 Dejecturum arces Italûm , excidioque daturum : 655
 Jamque faces ad tecta volant . in te ora Latini ,
 In te oculos referunt : mussat rex ipse Latinus ,
 Quos generos vocet , aut quæ sese ad fœdera flectat .
 Præterea Regina , tui fidissima , dextra
 Occidit ipsa sua , lucemque exterrita fugit . 660
 Soli pro portis Messapus & acer Atinas
 Sustainant aciem . circum hos utrinque phalanges
 Stant densæ , strictisque seges mucronibus horret
 Ferrea : tu currum deserto in gramine versas .
 Obstupuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus , & obtutu tacito stetit . æstuat ingens
 Imo in corde pudor , mixtoque insania luctu ,
 Et Furiis agitarus amor , & conscia virtus .
 Ut primum discussæ umbræ , & lux reddita menti ,
 Ardentes oculorum orbes ad mœnia torfit 670
 Turbidus , eque rotis magnam respexit ad urbem .
 Ecce autem , flammis inter tabulata volutus .

Ad cœlum undabat vortex , turrimque tenebat :
 Turrim , compactis trabibus quam eduxerat ipse ,
 Subdideratque rotas , pontesque instraverat altos . 675

Jam jam Fara , soror , superant ; abfiste morari .
 Quo Deus , & quo dura vocat Fortuna , sequamur .
 Stat conferre manum Æneæ ; stat , quidquid acerbi est ,
 Morte pati : nec me indecorem , germana , videbis
 Amplius . hunc , oro , sine me furere ante furorem . 680

Dixit , & e curru saltum dedit ocus arvis :
 Perque hostes , per tela ruit : mœstamque sororem
 Deserit , ac rapido cursu media agmina rumpit .

Ac veluti montis saxum de vertice præceps
 Quum ruit avulsum vento , seu turbidus imber 685
 Proluit , aut annis solvit sublapsa vetustas :
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu ,
 Exultatque solo , filvas , armenta , virosque
 Involvens secum . disjecta per agmina Turnus
 Sic urbis ruit ad muros ; ubi plurima fuso 690
 Sanguine terra mader , striduntque hastilibus auræ :
 Significatque manu , & magno simul incipit ore :
 Parcite jam , Rutuli ; & vos tela inhibete , Latini :
 Quæcumque est Fortuna , mea est : me verius unum
 Pro vobis fœdus luere , & decernere ferro . 695
 Discessere omnes medii , spatiumque dedere .

At pater Æneas , audito nomine Turni ,
 Deserit & muros , & summas deserit arces ;
 Præcipitatque moras omnes : opera omnia rumpit ,
 Latitia exultans , horrendumque intonat armis : 700
 Quantus Athos , aut quantus Eryx , aut ipse coruscis
 Quum fremit ilicibus quantus , gaudetque nivali
 Vertice se attollens pater Apenninus ad auras .
 Jam vero & Rutuli certatim , & Troes , & omnes
 Convertere oculos Itali ; quique alta tenebant 705
 Mœnia , quique imos pulsabant ariete muros :

Armaque deposuere humeris . stupet ipse Latinus ,
 Ingentes , genitos diversis partibus orbis ,
 Inter se coiisse viros , & cernere ferro .

Atque illi , ut vacuo patuerunt æquore campi , 710
 Procursu rapido , coniectis eminus hastis ,
 Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro .

Dat gemitum tellus : tum crebros ensibus ictus
 Congeminant . fors & virtus miscentur in unum .

Ac velut , ingenti Sila , summove Taburno 715
 Quum duo converfis inimica in prælia tauri
 Frontibus incurrant , pavidì cessere magistri :

Stat pecus omne metu mutum , mustantque juvencæ ,
 Quis pecori imperitet , quem tota armenta sequantur :
 Illi inter sese multa vi vulnera miscent , 720

Cornuaque obnixa infigunt , & sanguine largo
 Colla armosque lavant : gemitu nemus omne remugit .

Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
 Concurrent clypeis . ingens fragor æthera complet .

Juppiter ipse duas æquato examine lances 725
 Sustinet , & fata imponit diversa duorum :

Quem damnet labor , & quo vergat pondere lethum .

Emicat hic , impune putans , & corpore toto

Alte sublatum consurgit Turnus in ensem ,

Et ferit . exclamant Troes trepidique Latini ; 730

Arrectæque amborum acies . at perfidus ensis

Frangitur , in medioque ardentem deserit ictu :

Ni fuga subsidio subeat . fugit ocyor Euro ,

Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem .

Fama est , præcipitem , quum prima in prælia jun-
 ctos 735

Conscendebat equos , patrio mucrone relicto .

Dum trepidat , ferrum aurigæ rapuisse Metisci :

Idque diu , dum terga dabant palantia Teuceri ,

Suffecit . postquam arma Dei ad Vulcania ventum ,

Mortalis mucro , glacies ceu futilis , ictu 740

Dissiluit : fulva resplendent fragmina arena :

Ergo amens diversa fuga perit æquora Turnus :

Et nunc huc ; inde huc incertos implicat orbes .

Undique enim densa Teucri includere corona :

Atque hinc vasta palus , hinc ardua mœnia cingunt . 745

Nec minus Æneas , quamquam tardante sagitta

Interdum genua impediunt , cursumque recusant ,

Insequitur , trepidique pedem pede fervidus urget .

Inclusum veluti si quando flumine nactus

Cervum , aut puniceæ septum formidine pennæ , 750

Venator cursu canis & latratibus instat :

Ille autem , infidiis & ripa territus alta ,

Mille fugit , refugitque vias : at vividus Umber

Hæret hians , jam jamque tenet , similisque tenenti

Increpuit malis , morsuque elusus inani est . 755

Tum vero exoritur clamor : ripæque lacusque

Responsant circa , & cœlum sonat omne tumultu :

Ille simul fugiens , Rutulos simul increpat omnes ,

Nomine quemque vocans , notumque efflagitat ense .

Æneas mortem contra , præsensque minatur 760

Exitium , si quisquam adeat : terretque trementes ,

Excisurum urbem minitans , & saucius instat .

Quinque orbes explent cursu , totidemque retexunt

Huc illuc . neque enim levia aut ludicra petuntur

Præmia : sed Turni de vita & sanguine certant . 765

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

Hic steterat , nautis olim venerabile lignum :

Servati ex undis ubi figere dona solebant

Laurenti Divo , & votas suspendere vestes .

Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum 770

Sustulerant , puro ut possent concurrere campo .

Hic hasta Æneæ stabat : huc impetus illam

Detulerat fixam , & lenta in radice tenebat .

Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides: teloque sequi, quem prendere cursu 775
Non poterat. tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores;
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit. 780
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit. 785
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis, animisque resecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Adstant contra certamina Martis anhel. 790
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnæ de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli. 795
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris: 800
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare, vel undis
Trojanos potuisti: infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos. 805
Ulterius tentare veto. sic Juppiter orsus,
Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:

Ista quidem quia nota mihi tua , magne , voluntas ,
 Juppiter , & Turnum , & terras invita reliqui .
 Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 Digna indigna pati ; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem , traheremque inimica in prælia Teucros .
 Juturnam misero , fateor , succurrere fratri
 Suasi , & pro vita majora audere probavi ;
 Non ut tela tamen , non ut contenderet arcum : 815
 Adjuro Stygii caput implacabile fontis :
 Una superstitio superis quæ reddita Divis .
 Et nunc cedo equidem , pugnasque exosa relinquo .
 Illud te , nulla fati quod lege tenetur ,
 Pro Latio obtestor , pro majestate tuorum : 820
 Quum jam connubiis pacem felicibus (esto)
 Component , quum jam leges & fœdera jungent ;
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos ,
 Neu Troas fieri jubeas , Teucrosque vocari ;
 Aut vocem mutare viros , aut vertere vestes . 825
 Sit Latium : sint Albani per secula reges :
 Sit Romana potens Italia virtute propago :
 Occidit , occideritque finas cum nomine Troja .
 Olli subridens hominum rerumque Repertor :
 Et germana Jovis , Saturnique altera proles , 830
 Irarum tantos volvis sub pectore fluctus ?
 Verum age , inceptum frustra submitte furorem .
 Do , quod vis ; & me victusque volensque remitto .
 Sermonem Ausonii patrum , moresque tenebunt .
 Utque est , nomen erit : commixti corpore tanto 835
 Subsident Teucri . morem , ritusque sacrorum
 Adjiciam , faciamque omnes uno ore Latinos .
 Hinc genus , Ausonio mixtum quod sanguine surget ,
 Supra homines , supra ire Deos pietate videbis ;
 Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores . 840
 Annuit his Juno , & mentem latata retorfit .

Interea excedit cælo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:

Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ, 845

Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram

Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit

Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.

Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis

Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris, 850

Si quando lethum horrificum morbosque Deum rex

Molitur, meritas aut bello territat urbes.

Harum unam celerem demittit ab æthere summo

Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.

Illa volat, celerique ad terram turbine fertur: 855

Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta,

Armatam sævi Parthus quam felle veneni,

Parthus, five Cydon, telum immedicabile torfit,

Stridens, & celeres incognita transilit umbras.

Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit. 860

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,

Alitis in parvæ subitam collecta figuram,

Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis

Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:

Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora, 865

Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.

Illi membra novus solvit formidine corpor:

Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.

At, procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,

Infelix crines scindit Juturna solutos; 870

Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis;

Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?

Aut quid jam miseræ superat mihi? qua tibi lucem

Arte morer? talin' possum me opponere monstro?

Jam jam linquo acies. ne me terrete timentem, 875

Obscena volucres : alarum verbera nosco,
 Lethalemque sonum . nec fallunt iussa superba
 Magnanimi Jovis . hæc pro virginitate reponit ?
 Quo vitam dedit aternam ? cur mortis adempta est
 Conditio ? possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe , & misero fratri comes ire per umbras .
 Immortalis ego ? aut quicquam mihi dulce meorum
 Te sine , frater , erit ? O quæ satis alta dehiscat
 Terra mihi , manesque Deam demittat ad imos ?
 Tantum effata , caput glauco contextit amictu 885
 Multa gemens , & se fluvio Dea condidit alto .

Æneas instat contra , telumque coruscat
 Ingens arboreum , & sævo sic pectore fatur :
 Quæ nunc deinde mora est ? aut quid jam , Turne , re-
 tractas ?

Non cursu , sævis certandum est cominus armis . 890
 Verte omnes tere in facies ; & contrahe , quicquid
 Sive animis , sive arte vales ; opta ardua pennis
 Astra sequi , clausumque cava te condere terra .
 Ille caput quassans , Non me tua fervida terrent
 Dicta , ferox . Dî me terrent , & Juppiter hostis . 895
 Nec plura effatus , saxum circumspicit ingens ,
 Saxum antiquum , ingens , campo quod forte jacebat ,
 Limes agro positus , litem ut discerneret arvis .
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent ,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus . 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem :
 Altior insurgens , & cursu concitus heros .
 Sed neque currentem se , nec cognoscit euntem ,
 Tollentemve manu , saxumque immane moventem .
 Genua labant ; gelidus concrevit frigore sanguis . 905
 Tum lapis ipse viri , vacuum per inane volutus ,
 Nec spatium evasit totum , nec pertulit ictum .
 Ac velut in somnis , oculos ubi languida preffit

Nocte quies , nequicquam avidos extendere cursus
 Velle videmur , & in mediis conatibus ægri 910
 Succidimus ; non lingua valet , non corpore notæ
 Sufficiunt vires , nec vox aut verba sequuntur ;
 Sic Turno , quacumque viam virtute petivit ,
 Successum Dea dira negat . tum pectore sensus
 Vertuntur varii . Rutulos aspectat & urbem , 915
 Cunctaturque metu , telumque instare tremiscit .
 Nec quo se eripiat , nec qua vi tendat in hostem ,
 Nec currus usquam videt , aurigamve sororem .
 Cunctanti telum Æneas fatale coruscat ,
 Sortitus fortunam oculis ; & corpore toto 920
 Eminus intorquet . murali concita nunquam
 Tormento sic saxa fremunt , nec fulmine tanti
 Dissultant crepitus . volat atrî turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens , orasque recludit
 Lorica , & clypei extremos septemplicis orbis : 925
 Per medium stridens transit femur . incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus .
 Consurgunt gemitu Rutuli , totusque remugit
 Mons circum , & vocem late nemora alta remittunt .
 Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
 Protendens , Equidem merui , nec deprecor , inquit , 930
 Utere sorte tua . miseri te si qua parentis
 Tangere cura postet ; oro , (fuit & tibi talis
 Anchises genitor) Dauni miserere senectæ .
 Et me , seu corpus spoliatum lumine mavis , 935
 Redde meis . vicisti , & victum tendere palmas
 Ausonii videre . tua est Lavinia conjux :
 Ulterius ne tende odiis . stetit acer in armis
 Æneas , volvens oculos , dextramque repressit .
 Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo 940
 Cœperat ; infelix humero quum apparuit alto
 Balteus , & notis fulserunt cingula bullis .

Pallantis pueri : victum quem vulnere Turnus
 Staverat , atque humeris inimicum insigne gerebat.
 Ille , oculis postquam sævi monumenta doloris 945
 Exuviasque hausit , furiis accensus , & ira
 Terribilis : Tunc hinc spoliis indute meorum
 Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere , Pallas
 Immolat , & pœnam scelerato ex sanguine sumit .
 Hoc dicens , ferrum adverso sub pectore condit 950
 Fervidus . ast illi solvuntur frigore membra ,
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras .

LIBER DUODECIMUS EXPLICIT FELICITER.

1841

Vergilius Maro, Publius,

Opera

Panormum 1796

A.lat.a. 2210

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10243137-2